СУЧАСНІСТЬ

ЖОВТЕНЬ 1978 — Ч. 10(214)

І. СВІТЛИЧНИЙ: РИЛЬСЬКІ ОКТАВИ

О. ІЗАРСЬКИЙ: КВІТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ

Д. ЧУБ: ЮРІЙ ВУХНАЛЬ

В. БЄЛОЦЕРКОВСЬКИЙ: РОБІТНИЧІ ВИСТУПИ В СРСР

М. ПРОКОП: ДІЯСПОРА НА РОЗДОРІЖЖІ

М. БОЛЮХ: Л. ПЛЮЩ В АВСТРАЛІЇ

Н. ПИЛИПЮК: БЛАГИМИ НАМІРАМИ ВИМОЩЕНЕ ПЕКЛО

МАНІФЕСТ ОПОЗИЦІЇ В НДР

"SUČASNIST" — OKTOBER 1978
KARLSPLATZ 8/III 8000 MÜNCHEN 2

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ «СУЧАСНОСТИ»

ПЕТР ГРИГОРЕНКО

НАШИ БУДНИ

Мюнхен, 1978. 150 стор. **Наші будні** це уривки з книжки Петра Григоренка про розвиток рухів опору в СРСР, про створення Гельсінкських груп і про наступ режиму на них.

Автор розповідає як відбувалися арешти і переслідування діячів руху опору в Москві, Києві та інших містах і як організувалася самооборона проти поліційних метод КПРС.

Генерал-майор Петро Григоренко — один з найбільш відомих діячів руху опору в СРСР, член Української і Московської груп сприяння виконанню Гельсінкських угод. У 1978 році Верховна Рада СРСР позбавила П. Григоренка радянського громадянства в час коли він перебував в США.

Ціна: 5 дол.

Замовлення на всі видання "Сучасности" висилати на адреси В-ва:

В Европі:

Sučasnist
Karlsplatz 8/III
8000 München 2
Federal Republic of Germany

у США:

Nina Ilnytzkyj
254 West 31st St. 15th Floor
New York, N. Y. 10001
USA

digitized by ukrbiblioteka.org

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

ЖОВТЕНЬ 1978
Ч. 10(214)
РІК ВИДАННЯ ВІСІМНАДЦЯТИЙ
МЮНХЕН

Видає: Українське товариство закордонних студій «Сучасність»

Редакційна колегія: Вольфрам Бургардт, Анатоль Камінський, Богдан Кордюк, Іван Кошелівець, Василь Маркусь, Кирило Митрович, Аркалія Оленська-Петришин, Мирослав Прокоп, Роман Рахманний, Богдан Рубчак, Роман Савицький, Марта Скорупська (виконавець обов'язків головного редактора), Юрій Шевельов.

Редакція не приймає матеріялів, не підписаних автором, і застерігає за собою право скорочувати статті і правити мову.

Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

Усі права застережені. Передруки і переклади дозволені тільки за згодою автора і видавництва. Передруки крайових матеріялів дозволені за поданням джерела.

Резюме статтей цього журналу друкується і реєструється в "Historical Abstracts".

Gemäss dem Gesetz über die Presse vom 3. 10. 1949 (§ 8, Abs. 30 und gemäss der Verordnung zur Durchführung dieses Gesetzes vom 7. 2. 1950 wird mitgeteilt:

Herausgeber: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien "Sučasnist" e.V.
Karlsplatz 8/III (Telefon 59 46 67)
8000 München 2
Bundesrepublik Deutschland

Geschäftsführer und für den Inhalt verantwortlich: I. Czornij

Druck: Gebrüder Westenhuber
München 12, Heimeranplatz 4.

digitized by ukrbiblioteka.org

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

РИЛЬСЬКІ ОКТАВИ

Іван Світличний

(Автор, надхнений "Чумаками" Рильського, міркує про мистецтво, а свої міркування присвячує Ігореві Калинцеві та Василеві Стусові.)

1. "В повітрі дощ і гречка пахне тепло,
немов розлився бурштиновий мед"...
Ідилія! А в неї так дотепно
Вплітається старий як світ секрет
Поезії (мовляв авторитетно
"Цитатний Ґете"): "вільний птах, поет
Співа, *що* хоче, і співа, *як* хоче".
Красиво й мудро! Жаль, що не пророче.

2. Чи *так* Максим Тадейович хотів,
Чи віщі музи *те* і *так* творили,
Як на Вкраїну знагла налетів
"З-за гір та з-за високих сизокрилий" —
І полилася тепла кров братів,
І рідну землю братні трупи вкрили.
Гай-гай! Не солов'їною була
Та вільна пісня в пазурах орла.

3. Про що співав він, бард? Про мед і гречку.
Траплялося, Венерам лаври плів.
Але частіше, ставши в позу ґречну
І щиру, не жалів речистих слів
("Самої правди син" і правди речник!)
Для слави круків... вибачте, орлів.
І мав за гімни,тиміями й оди
і мед, і гречку, й слави, й нагороди.

4. А тих, кого в Сибір, на Колиму,
Як в прірву гнали, хто поліг костями,
Тих пом'янути не було кому.
Про них Боян неложними устами
Мовчав, немов заціпило йому,
Мовчав до посиніння, до нестями

І ладен був, щоб задушити крик,
Ковтнути непрожований язик.

5. Мовчання то було, вважайте, подвиг.
Мовчиш? Чому? А значиш-дишеш чим?
За позір, подмух, за найлегший подих
Судили як за злочин, як за чин.
Тож дихали тайком одні від одних.
Естетикою Рильських і Тичин
Було: себе поставивши на чати,
Не писнути... одначе й не мовчати.

6. І вибухав він, бард. Гримів, мов грім.
Аж луни розлягалися стократні.
Він вергав кари за умовний гріх
На безумовні голови соратні.
Земля тремтіла, білий світ горів,
А він в священнім гніві, в шалі ратнім
Наліво і направо всіх разив.
"Доби нової знак! Знак терезів!"

7. Він, бард, сидівши у лайні по вуха,
Всіх інших, смертних, закликав у рай.
І хто там його слухав чи не слухав,
Кричав він "слава" і кричав "ура".
Одна була єдина́ в нього скруха:
Аби й йому не випала пора
Слідом за Зеровим... О ні! Щоб жити,
Не гріх і сизокрилим послужити.

8. Були у нього руки не в крові.
Не написав він жодного доноса.
І друга Зерова продав не він.
І сизокрилих до небес підносив
Не сам. Але в криваво-чорний вік
Він славив дощ, і гречку, й медоноси,
Троянди й виноград. І недарма
До нього в мене милости нема.

9. Неґречно? Так, братове, я б не мусив
В свинячий голос ганити Парнас.
Та чиста муза Калинців і Стусів
У нас, громада чесна, і при нас
Ґвалтована на ложищі Прокрустів.
А де той лицар, той несвинопас,
Щоб став за поґвалтовану горою?
Не густо між Боянами героїв.

digitized by ukrbiblioteka.org

10. Сердеги, пруть юрмою на Олімп
По мед гречаний і гречаний запах.
За мідну бляху, за жерстяний німб
Міняють сонце в золотих накрапах.
І кожен радий: подзвін не по нім.
І тішиться: не він у смерті в лапах,
І в кожного для персональних муз
Естетика одна: здоровий глузд.

11. А він, здоровий глузд, на те й здоровий,
Що і з лайна видобуває сенс
І, як теля слухняне, дві корови
Здоровий глузд — дай Бог здоров'я! — ссе.
Коли ж ліси вирубують на дрова,
Здоровий глузд в Сибір не занесе.
Дурних немає! Хай на ті спокуси
Клюють наївні Калинці і Стуси.

12. А дроворуби — хлопці, будь здоров!
У них сокири гострі, не іржаві.
Коли Вітчизна скаже: треба дров —
Не пошкодують хлопці дров державі.
Летіли голови, лилася кров —
Ніколи в хлопців руки не дрижали.
Орли!... Чи круки?... Ой, боюся я,
Вертає стерво на круги своя.

13. І дощ, і мед, і гречка — се достоту
Амброзія поезії, нектар.
А тут, у чорнім світі з ґрат і дроту,
В голоднім тлумі, на твердинях нар, —
Який нектар, які краса й добро тут,
Де мрія мрії — пліснявий сухар?...
Гай-гай! Ваш мед, гречані трубадури,
В сім світі — жанр літератури.

14. Загрубо? Так, я каюся. Але
Поставлю врешті-решт питання руба.
Коли клубком сплелося добре й зле,
Поезія тендітна й дійсність груба,
Який є сенс в рефлексіях дилем:
"Що я Гекубі? Що мені Гекуба?"
Гекуб ґвалтують — ось конечна суть.
А ви про що, шановні? Про красу?

15. "Краса, сестра з мінливими очима,
Як давній Янус". Скурва твар сестра

Твоя, Бояне. Скурва і причинна.
А ти, апостол правди і добра,
Ти, лицар чести й совісти, мужчина,
Хто ти при ній? Часом не скурвин брат?
Ти не альфонс гугнявий? Хто єси ти?
Загрубо? Я ладен перепросити.

16. А чому, власне? Що я не сидів
На баланді, по бурах? І в натурі
Не осягав естетику судів,
Галабурду мажорів і бравурів,
Нудотний опій гречок і медів.
Гай-гай! Я се пізнав на власній шкурі!
І я — на евфемізми не мастак.
Загрубо? Так. Але — хай буде так.

17. Бо поки ще сокири у резерві,
А Калинців і Стусів крутять в ґудз,
Пропедевтичний ґудз із болю й нервів,
А на Парнасі пан Здоровий Глузд
В екстазі, в трансі слави і шедеврів
Не затуляє пророчистих уст
І вдовольняє черево пророче:
Що хоче, їсть, і п'є також, *що* хоче,

18. І поки в нас не сказано про це
Простого, як мужчинам личить, слова,
А скурва муза з виблідлим лицем
Підстилкою служити всім готова, —
Поети! Не пишайтеся вінцем
Лавровим. Ваш вінець — терновий,
Позаздріть музі Стуса й Калинця.
... А пісня — довга. Їй нема кінця.

Грудень 1977 — січень 1978

digitized by ukrbiblioteka.org

КВІТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ

РОЗДІЛ З РОМАНУ «ЛІТО НАД ОЗЕРОМ»

Олекса Ізарський

Навіщо розбуркуватися! Навіщо знову дивитися на світ Божий!

І Віктор, розстроєний з учорашнього й позавчорашнього днів, зіщулився й повернувся на лівий бік. З головою підліз під перину.

Добре, що в таборі — нічичирк. А сяйво в хрестику віконця, дуже схоже на щупальце чи не рентґенівського апарату, його все одно дратувало. Єдине щастя в таку годину — забуття. Йому набридли вже зеренця підстаркуватих вражень і свіжі варіянти давно підтоптаних мислей. Добре, що вони ледве зачепили свідомість. І ранок, дійсно, начисто погас, наче ясочка свічки затоплена в чорторий.

Друге пробудження було несподіване. У подвійному ключі, у подвійній тональності.

Сон позбивав надто гостре верхів'я незадоволення, приборкав безнадію, втихомирив відчай, але не розмаяв грозового ядра настрою. А цілком новий відголосок тривоги нагадував, здається, дрижання й запаморочення. Вікторові уздрівалося, що в його житті нарешті почнеться новий етап. У душі він засуєтився: рвався в невідоме без мотора, без вітрил.

Віктор і сам злякався, відмовлявся по-справжньому думати — невільно розгублював кінці мислей. Вікторові, бідному, примарилося, що сьогодні він, Наполеон Бонапарт, обірве затяжний відступ і перейде в наступ фронтом. Саме в перший день, у довгожданий, квітня. Треба покласти край ще не бувалим у його житті — невдачам!..

Віктор спокійно лежав у картоновому закапелку й мовчки хапався за тріски своїх власних почувань і думок. Даремно намагався збагнути дві речі: кого ж йому ганити, гудити, картати? на віщо йому треба було в день першого квітня зважитися? на спробу пообідати?!

Йому досить було перетривати, фактично, пустопорожній оркан, щоб збагнути істину, до болю просту, до сліз ясну. Адже він, як відомо, в основі своїй непорушний, не піддається важливим змінам з самого дитинства та юности. Бо він просто розростається, немов дерево. Адже довкола нього теж нічого не змінилося. Навіть у ніч на перше квітня!..

Віктор засміявся так, наче дідько взявся його заколисати, і, вимахуючи руками, так кинувся з-під перини, немов би рвонувся в

багнети, в атаку, на штурм грізної фортеці. Через пів години, у свіжій сорочці, у свіжому піджаку й літній кепці, без пальта, він рішуче вийшов зі смердючого — на всю вулицю! — табору й звернув, сам собі дивуючися, не вниз, на побачення із Завером у Ратгавзі, а на гору. І легко промаршував попід Голубиною вежею на майдан, на обсаджений березами вигін перед манастирською кірхою, підійшов до чавунової брами й потяг опецькувату сиґару тричі.

Тепер нічого було комизитися й ускладнювати "бойову операцію"! А то Віктор схилявся вже до метикування — намірювався сам себе обдурити, заманити на прогулянку від манастиря до каштанової алеї, килимом простеленої на горбату височину. Щоб тільки не жебрати в черниць обіду, він ладен був заблудитися в чагарниках доморощеної філософії й відновити в пам'яті історію цієї ідеї.

Він здавна визбирував матеріял для ілюстрації думки, що настирливість проповіді часто вбиває зацікавлення предметом, що людина запопадливо сприймає випадкове слово, натяк. У душі ми схильні чинити опір логіці й відкидати наказ, зате охоче покладаємося на поголоски, чутки. Саме в цьому місці треба було підключити й розгорнути також думку про мистецьке слово, про правду мистецтва.

Та ж ідея навиворіт: брак міжлюдського зв'язку часто вражає нас менше, ніж відкриття в ближньому нежданого й несподіваного зацікавлення до собіподібного.

Манастирська брама не поспішала відчинятися.

Віктор стояв перед нею зніяковілий й неугавно стирав з обличчя цілком недоречну в даному разі посмішку.

Про обіди для голодних у манастирі Віктор довідався, хоч і випадково, два тижні тому. Розшифрував погляди й шепіт цілої компанії пруських службовців. Запам'ятав не лише підслухану інформацію, а й пари старечих очей, що неугавно його, чужинця, пантрували, що таким чином оберігали свободу старечих, поспіль бузкових губів.

Віктор запам'ятав той вечір у ресторані насупроти залізничної станції. З яким повагом, як гарно їли берлінці картоплю й огірки. Як згодом вони церемонно прощалися, розходилися. За столом залишився тільки довгов'язий пан, на ньому так і ввижався сурдут минулого сторіччя, і довготелеса пані в чорному, в чорних блискітках, у чорній короні на сивій голові. Був то роман у розпалі?!

А сьогодні ця ідея нежданно-негадано проросла в свідомості й без затримки розцвіла. Її силу Віктор збагнув на вулиці перед кубиком остівського табору. То вона гнала його на гору, до манастиря! Хоч на цей день плянувався, власне, похід у Ратгавз:

digitized by ukrbiblioteka.org

квітневий злам у Вікторовому житті розум пов'язував з паном Завером.

Віктор поспішав на гору, хлебчучи "кисляк". Йому вже тижнями верзлися щасливі події — справжні зміни в його житті.

Жаль стало, що квітнева вдача його — обід у манастирі.

...Фіртку в брамі прочинила дрібненька черничка з римським профілем а ля Данте. На гострому носі, перед очима ще жвавими й барвистими — металеві окуляри, лінзи. Це крізь них вона, наче книгу, прочитала Віктора від розділу початкового до прикінцевого.

Його прості слова черниця й зрозуміла просто. Бо фіртку вона відчинила по велінню серця, інстинктово. А її розум не вдався до жодних застережень. Навпаки: в ньому ворухнулося зацікавлення долею зніяковілого юнака. Незнайомий тільки чекав, щоб йому було відмовлено, щоб якнайшвидше звідси тікати, або провалитися крізь землю.

Арка, брама вистелена каменем. З-під неї — навстяж відчинені в манастирський коридор дверцята. В білій келії, насупроти дверей, стояв дубовий столик, а перед ним і стілець фабричної роботи. Віктор, залишений на самоті, стояв перед заґратованим вікном на манастирське дворище, на справжню економію — і город, і сад, і теплиці, і амбар, та безнастанно гасив у душі, так, так, як слинявими пальцями душать свічки, — спалахи, вогники.

Під кінець тисячоліття, наприкінці двадцятого сторіччя, здалося, передок черевика відхилив двері келії, і черниця подала на столик гарячий обід на дерев'яній таці, на різьбленій. Вікторові, напівпритомному, примарилися світові музеї, шедеври малярства. Справді: парує тарілка з супом, виблискує підлива на брусочку м'яса, на гірці картоплі-пюре, хизується зеренцями й порами хліб на тарілці, виграють у склянці з компотом нежданінегадані сполуки барв.

Черниця з римським носом не сумнівалася, що Вікторові поталанить — і він знайде собі житло та працю, влаштується з харчуванням. А до того часу... На Віктора глянули надзвичайні очі — розлиті на скельцях окулярів, понад знайому досі доброту... До того часу Віктор мусить щодня приходити в манастир на обід!

Черниця намірилася причинити за ним фіртку, проте втрималася й запитала втікача про його батьківщину й сім'ю, про його зацікавлення чи заняття, фах. І, приголомшена багатством і строкатістю світу, повторила його слова розгублено:

— Україна. Студент-германіст. Література.

Аж тоді фіртка вляглася в свою залізну раму. Та обережно-обережно.

...А Віктора захлиснули почуття. Затопили, суперечливі, думання. Він промайнув попід церквою й звернув за кам'яний ріг

манастиря, побіг однобокою вулицею з горба, вздовж приготованого під цвинтар поля. Рвався, вже мало що усвідомлюючи, через кордон з теперішнього в майбутнє. Коли ж ні, то в минуле.

Посеред гори Віктор зупинився — наче втік нарешті від сорому. Посміхнувся: буря спішно влягалася, вигасала. Більше того: в душі тут і там кільчилася ідилія. Ні турботи, ні страху про сьогоднішній чи завтрішній день. Без жодного наслідку залишилися розшуки тяжких передбачень, чорних передчувань. Надаремне головою й серцем промайнув пустопорожній здогад про вичерпаний запас Вікторової снаги як фізичної, так і психічної та духової.

Віктор далі пішов стежкою попід каштанами. Вперше в житті відчув симпатію до Візена. Зовсім морські краєвиди над озером. Містечкові вулиці — дороги на горбах і в гори. На затишній високорівні — білий манастир.

Віктор приглядався до луків, перевернутих у долину, до білої церкви над Головною вулицею, до сільського квітництва насупроти неї. На самій межі з підсвідомістю обмірковувався вечірній похід до Льоки й батьків. Тут же дзеркалом горіла надія на здійснення першоквітневого чуда, схожого, щоправда, трішки на жарт і на ошуканство, на шахрайство.

Відкриття: нагірна вуличка вперлася в греблю триповерхових будинків, кінчилися каштани. За квартал від Геррнштрассе, неподалік остівського табору, Віктор, замість оглянути віконечко годинникаря й взуттєву крамницю, зиркнув на свій кубик, будову наймізернішу на цілу околицю та ще й занедбану до непристойности, і навпрост ринувся додому — назустріч новинам. Знайомитися.

Сумніву жодного: це Тереза Кайзер, професор Мюнхенського університету, лінґвіст, з внучками. Отже: це нова дія в його життєвій драмі. Це на його видноколі знову виринула "друга Німеччина"!

Сива бабуся в демісезоновому пальті стояла на бруку й показувала діткам, манюсеньким дівчаткам, на дах смердячого кубика, на птичаче віконечко на ньому. Віктор ще був посеред дороги, коли з табору на сходи, точніше, на приступці вийшла Тухла.

Сива дівчинка, напрочуд довгорука й довгонога, щосили побігла приятелеві назустріч. Та як! Півтора метра стрибок! І, не спроможна вже стримати захоплення, кричала, кричала. Ще до потиску руки, Віктор здогадався, що Тухла знайшла для нього працю. І таку при тому, що не може його не задовольнити. Проте другу половину новини він і не намірювався сприймати. Не второпав, що Тереза влаштувала йому мешкання в сусіда, їхнього

digitized by ukrbiblioteka.org

родинного тесляра Антона Тішлера! Тесляра Тішлера!.. Та як улаштувала! З прохарчуванням!...

У Віктора запаморочилася голова: справжній театр на вулиці, посеред баварського містечка. Мезанін у його розпорядженні... В домі тесляра... І не лише кімната, а й сніданок, обід, вечеря... без карток!

Трохи Віктор і насправді плутався. Трохи і вдавав розгубленість заради сміху, ефекту, театру.

Тереза Кайзер, і сама трохи розчулена, заглядала в обличчя, в очі нездогадливого Віктора й зразково пояснювала йому свій шляхетний вчинок. А він спішно нотував у пам'яті найдрібніші подробиці для майбутнього портрету обох сестер з внучками. Його вже турбувало нове завдання: контрастний, поляризований образ кожної з жінок, як також обох дівчаток.

Тухлу він порівняв з напівсухою тополею в дичавині, посеред степу. Тереза Кайзер це японське деревце, гоже й плекане, — на осонні, в квітнику.

Тереза не діставала Тухлі й до плечей. Але на безкровному обличчі, дійсно, кайзерівському, імператорському, цвіли карі очі. Добра й доброзичлива усмішка вченої підміняла слова, крам у даному випадку дорожчий від золота. Вражав потиск її вимогливої ручки, її вузлуватої п'ясти: зашморг, зашморг.

Тухла стояла поруч Терези, посеред Геррнштрассе, і ронила сльози на брук. Її рука, довга та тонка, була ніжна, як хрящик.

Квітнева революція, прочулося, вдалася, сталася. Поспішати було нікуди. Віктор не вдався до розпитувань і допитувань, а щиро любувався сестрами і дітьми.

Різні в усьому, вони з дитинства й по сьогодні жили душа в душу та підтримували себе навзаєм і словом, і ділом. Їхня любов потопила різниці темпераментів, здібностей та зайнять. Університет не став поміж ними горою, не ліг прірвою.

Познайомився Віктор і з малечею. П'ятилітня білявочка віддала свого ведмедика бабусі й запопадливо спиналася на передки своїх черевичків, простягала ще зовсім чужому панові обидві руки. Трирічна, що в правій тримала залізничний вагон, пропонувала дяді ліву руку.

■

Сам Антон Тішлер мав цю візиту за давно заслужену честь. Бо Тухла-дивачка хоч зрідка бувала в його хаті, хоч уряди-годи забігала побалакати, а фрау професор Кайзер завітала сюди як не вдруге, то втретє за життя! Трохи подобалося йому й те, що в них у мезаніні поселиться письменник, власне, поет з України.

Фрау Тішлер у даному випадку поділяла захоплення свого чоловіка лише частково. Вона теж думала, що все це добре виходить, навіть цікаво, проте й турботливо також. Навіщо, власне кажучи?!

Огрядна й щоката бабуся з шпакуватим волоссям і чорними очима, з червоним, — що переспіла канна — ротом, відчинила гостям двері, усміхнулася з вдаваною, з силуваною радістю й запросила їх до кухні. В партері в Тішлерів було ще дві кімнатки, але заворожених. Через ті пороги чужим ногам було заказано переступати.

Господар дому, вісімдесятилітній дід, жовтоволосий вусань з запалими щоками, убрався як на параду: на зеленкуватому тлі чорні нашивки. Узувся в святкові пантофлі. А виструнчився перед товариством сливе на військовий лад. Кат-зна чому, бідака дрижав і заїкався. І мусив цупко триматися за бильце гарного напівстільця-напівкрісла. Знаний у Візені й далеко-далеко поза ним майстер на всі руки, і тесляр, і мебельник, і драпірувальник, і навіть шпалерник, він був одночасно й колекціонером гарних речей баварського виробу.

Замолоду, між іншим, він так оздобив віллу Терезиного й Тухлиного батька, що за це, крім належної в таких випадках оплати, в подарунок отримав ґрунт під свій будиночок!

Пані Тішлер, щоб обійтися без надто довгих антимоній, відразу запропонувала Вікторові оглянути приготований для нього покоїк на першому поверсі. Тухла пішла нагору заради компанії також.

Господиня майже злякано запитала, чи Вікторові не заважатиме розкішна шафа на пів стіни — з колекцією баварського фарфору. І бідкалася, що в кімнаті, хоч з неї вчора винесено силу добра, бракує простору, бракує повітря. Зате не без вдоволення вона підкреслила, що поставлений учора під вікно стіл надається також для писання, що ліжко в цій кімнаті — з-під чоловікового різця, а їхня давня отоманка — шляхетне плетиво коралів і золота на розкішній чорноті оксамиту — щойно вчора прибула сюди з млявої тепер господаревої майстерні.

Віктор не повірив, що тут він надовго осяде. Таке гніздо посеред Візена ніколи йому не ввижалося, не снилося, не марилося. Гарні пропорції кімнати й гарне умеблювання. Потрійне вікно на щербату в цьому місці Головну вулицю: біла церква св. Йоганна на окрайці горяних луків, цвинтарний мур ліворуч від неї, квітництво.

...Отже: хитрий Тухлин задум, доручений до виконання Терезі, здійснено. Тепер сестри засуєтилися прощатися, бо в Терези було діла по горло, а Тухла з Віктором поспішали до візенського ганчаря Кіхле. Щоправда, гості обіцяли Тішлерам

digitized by ukrbiblioteka.org

заглянути до їхньої господи в найближчому часі. Натякали, що з такого от, мовляв, щасливого приводу, так щасливо відновилася давня вже приязнь.

Антон Тішлер не пішов з гостями на вулицю, залишився далі стояти посеред кухні, проте в присутності гостей вручив своєму пожильцеві ключ від будинку. Пані Тішлер замкнула за сусідами фіртку й гукнула Вікторові навздогін, що господарі чекатимуть на нього — самі не вечерятимуть.

Тереза й діти залишилися перед своєю віллою, зразу за квітництвом, неподалік церкви. Віктор і Тухла насупроти садка звернули на гливку ще ґрунтовицю й спішно знялися на високорівню повз містечкову лікареньку, приліплену над яром, повз дротом обнесений маєток. А ліворуч від дороги проглядали хутори посеред пущі. Довго йшли луками понад фронтом вічнозелених живоплотів: звичайні й досі незнані шпилькові дерева, бастіони підстриженої туї.

Гер Кіхле, миршавенький лис, сидів у вузенькій майстерні, схожій на веранду, за ганчарським кругом і всміхався до гостей часом радісно, часом насмішкувато. Згодом він познайомив приходня зі своїми дівчатами, ганчарницями, і навіть запросив до мешкання: представив Віктора дружині.

А про справи розмова зайшла вже на вигоні, в останню хвилину — як господар проводив гостей. Майстерня потребує допоміжного робітника, молодого чоловіка, на кілька годин денно. Проте, в разі зацікавлення, його можна буде навчити й ганчарського мистецтва. Щодо оплати праці не домовлявся ні хазяїн, ні Віктор.

Відвідати Тухлу, познайомитися з Карін, донькою Терези, Віктор домовився не на сьогодні, а на вечір наступного дня. Бо йому хотілося ще забрати з остівського табору ватяне пальто, зимову кепку й Грінченків словник, а потім збігати в Бірдорф і під Гольцгавзен. Адже в нього такі новини! Квітнева революція!

МЕТАЛІРИКА

Мирослав Антохій

МЕТА... (грец. μετά...) — префікс, що означає проміжне становище, рух у просторі або часі, зміну, перетворення, переміщення, звільнення від чогось.
(*Словник іншомовних слів*)

СТЕПИ В ДОРОЗІ

Простори збурених степів,
немов параболічні метастази,
пустились у мандрівку
вічних снів.

Цвіли в дорозі пишні галаксії,*
шарудів космічний водоспад,
а з рук небесних гречкосіїв
падав рясний
корпускулярний
град.

Просторам збурених степів
приснились і лани й діброви,
а серед них,
мов лебединий спів,
бриніли кобзи
хвиль
Дніпрових.

НАТЮРМОРТ

Хребет лінчуваних надій
на дні заржавленої миски
застиг у холодці.

Клубки глибинних коливань,
прикриті бляхою комплексів,
лежать в ємкій
Едіповій
тарілці.

---

*Франц. galaxie — галактика.

digitized by ukrbiblioteka.org

Нема ножа, нема ложок,
ні чистої ганчірки.
Є тільки миска мрій-бажань,
а в холодці —
шматок
гнилої
шкірки.

EAU DE JAVEL

Глухонімі папуги-волоцюги
вмочали дзьоби в чарку жавелю.

. . . . . .

Хто варить затірку з піску?
Хто їсть вареники з бавовни?
Хто ж продає на омертвілому базарі
мотуззя буйних снів
і навісних
кошмарів?

Хто садить канчуки бридких міліцій?
Хто просить ласки в кволих крокодилів?
Хто ж не почув вночі
а - к - о - р - д - и
останнього,
смертельного
кадрилю?

. . . . . .

Глухонімі папуги-волоцюги
випили чарку жавелю.

СТЕФАН МАЛЛЯРМЕ: СОНЕТИ (III)

У перекладах Олега Зуєвського

I

Чи вечором димиться слава,
Мов смолоскип умить загас,
Де блиску втратила запас
І сажі необутня лява?

Ця заля власника ласкава
Трофеїв, що дарує час,
Його теплом не стріне й раз,
Хоч би й зросла його приява.

Всевладний біль минулих днів
Замкнув до спраглих пазурів
Байдужости труну віднині,

А склеп, який її обняв,
Не світить світла в самотині,
Окрім стола блідих заграв.

II

Піднята з вигнутого споду
Скляної вази світлих див,
Як здогад квіт гіркий згубив,
Забута шия тратить згоду.

Я знав, що й материні зроду
Уста й того, хто їх любив,
Не стріли мрій таких розлив,
Я — сильф зі стелі-небозводу!

Ця ваза чиста, без пиття,
Крім неподружнього життя,
І в смерті втіха їй немила.

Смішний цілунок — смутку слід!
Його снага благовістила
Для рожі в темряву прихід.

digitized by ukrbiblioteka.org

III

Фіранка хмарою зникає
В непевності за Гру, як світ,
Блюзнірством наче знявши міт
Над ліжком, де його немає.

Це непогодження безкрає,
Що в білім квіті бачить квіт,
На шибу впавши, більше в літ
Пливе думкам, ніж засіває.

Та з тим, хто мрії полонив,
Бандура спить — початок див
У порожнечі пісні й згуку,

Аж при вікні, де скло бліде,
Нащадка, з іншою в розлуку,
Її утроба приведе.

■

Чи шовк отой, що сяяв цілий вік,
Де простяглась Химера в шати,
Із хмарою годиться порівняти,
Яку твій гребінь з люстра поволік?

В знаменах дірам загубився лік
У нас на вулиці, що ждуть відплати,
А я, щоб зір свій радісний сховати,
Я маю кіс твоїх рясний потік.

О ні! Уста, що пристрасно вкусили,
Не певні щастя знайденого сили,
Коли звельможений коханець твій

Не видихне, мов діямантів зграю,
Тобі в розкішні кучері як стій
Ридання Ґльорій, здавлених докраю.

■

В твою історію для мене
Героєм дано увійти,
Що він лякається мети,
Як поле вим'яти зелене.

Льодів звойовувач, о нене,
Гріха не бачив я, щоб ти
Йому за вияв простоти
Знання звитяг дала блаженне.

Та радий зорям я своїм,
Як маточин рубіни й грім,
Коли світи навколо всі є

І, наче схоплене в огнях,
Карети колесо жевріє
Мені єдиної на шлях.

■

Затятий хмарою, мов ніч,
Яка в базальті стала й ляві,
Коли збудити луни мляві
Було тромпетові невміч,

Згиб корабель (тут, певна річ,
Все піна бачила в об'яві),
Між хвиль похований, неславі
Оддавши голу щоглу пріч.

А, може, то страшної згуби
Не доконали прірви зуби,
Що ждала на цінніший дар,

І в це волосся білі трени
Вона втопила, як скупар,
Утробу юної сирени.

■

На слові Пафос я старі закрию книги:
Мені розвага в тім, щоб вибрати з руїн
Одну, де хвиль пурґа нуртує біля стін,
Під гіяцинтом ще прославлених, без криги.

Нехай коса зими не принесла відлиги,
Мені незгодою плачів не вирве сплін,
Хоч би вітрів тепер засніжений розгін
Відмовив просторам, що ждуть облуд кормиги.

digitized by ukrbiblioteka.org

Мій голод овочів не стріне тут, однак
У вченім браку їх він знає щирий смак,
Дарма, що людська плоть мене позвала п'яна!

Схилившись при вогні, де пломені ростуть,
Про інше я згадав (чи то справжніша рана?) —
Про спалену колись у амазонки грудь.

Талановитий гуморист і сатирик Юрій Вухналь
(1906 — 1937 — 1977)

Дмитро Чуб

Серед численних письменників-гумористів 20-30-их років цього століття Юрій Вухналь, після Остапа Вишні, був одним з найталановитіших, найпрацьовитіших і найулюбленіших авторів. Він привернув увагу читача і завоював собі почесне місце насамперед тим, що перший почав змальовувати в літературі, зокрема в гумористичних, неґативного серед комсомольців героя в найрізноманітніших обставинах. Його сміливість, дотепність і тематична різноманітність були причиною того, що ті видання, де друкувався Юрій Вухналь та Остап Вишня, були найпочитнішими. Юрій Вухналь знав такі секрети сміху, яких не знали інші письменники-гумористи. Досить сказати, що від 1925 року, коли вийшла його перша збірка оповідань *Червоні паростки,* до 1935 року, коли був заарештований і висланий на загибель, він написав сім збірок лише гумору, деякі з яких були по 2-3 рази перевидані, а крім того, він написав і видав два романи, дві повісті, кілька збірок оповідань та нарисів, а разом його твори були видані 27 разів, включаючи й ті видання, що вийшли після реабілітації, в 1960 та пізніших роках.

Народився Юрій Вухналь (справжнє прізвище Іван Ковтун) 1906 року в с. Чорнобаївці Ізюмського повіту на Харківщині. Ще дома почав дописувати до районової газети. У 1923 році переїхав до Харкова, там навчався на педагогічних курсах ім. Григорія Сковороди. Тоді ж почав друкуватися в харківській пресі. Перший нарис у *Селянській правді* звався "Перевибори", а перша гумореска з'явилася в ж. *Плужанин* у 1925 році під псевдонімом Іван Ухналь, а потім уже гумористки він підписував Юрій Вухналь, а інші твори друкував під власним прізвищем.

Сам автор був комсомольцем, добре знав життя й побут сільської молоді, зокрема комсомольської, тому й головний герой найпопулярнішої його збірки *Життя й діяльність Федька Гуски* був синтетичним типом всього неґативного, що він бачив у своєму

Дмитро Чуб (літературний псевдонім Дмитра Нитченка) — поет, публіцист, автор творів для дітей. Народжений 1906 року на Полтавщині, тепер живе в Австралії. — *Редакція.*

digitized by ukrbiblioteka.org

середовищі: брехливий, злодійкуватий, задерикуватий, ледачий, нахабнуватий, брутальний, хвалькуватий, зарозумілий і т. д. Своїм сміхом і сатирою Вухналь сміливо бив по тих вадах у поведінці молоді.

Правда, в гумореcках про Федька Гуску автор малює свого героя часто і як простакуватого, незлобного, ніби він хоче зробити щось добре, але в нього все виходить навпаки. Федька читач зустріне й на вулиці, де він образить священика, думаючи, що цим веде антирелігійну пропаґанду, і на полі, де він украде з баштану кавун, і в театрі, де, працюючи суфлером, під час вистави кине з суфлерської будки "матюкательну репліку", чим зірве виставу й за що його поб'ють глядачі. Побачить його читач і в ЗАГСі, де він аж в останню мить роздивиться, що в нареченої завеликий ніс, і не захоче реєструватися. Дорікає зарозумілий Федько й матері у власній хаті, мовляв: "Мамашо, пора вам продуктивність праці підвищити, порaєтесь біля печі років тридцять, а кваліфікації ні на копійку".

Тож у трудовому дні Федька Гуски весь час насичений різними "пригодами" й конфліктами. Ось він побачив біля Одарчиної хати пса, що лежав собі на траві, "хвіст одкинув, а очі заплющив".

Не інакше, — думає Федько, — як скажений, одвернись тільки, "а він тебе за ногу цап, — і пропадай, Федьку Гуско, не на фронті, а в оточенні мирному"... "Узяв він каменюку й ахнув його — так він і не тріпонувся". І тут таки відбувся конфлікт з бабою Оришкою, хоч він її й хотів залякати тим, що сказав: "В ГПУ хочеш?"

Потім наш герой зайшов до селянського будинку: "Слиш, пацан, — питає він піонера, — в сельбуді хто є?" А піонер йому: "Який я тобі пацан?" "Взяв я його за гузир однією рукою, — розповідає з жалем Федько, — а другою рукою за вухо. Так ти, — кажу, — отак на питання старої ґвардії відповідаєш? Та ти знаєш, гнидо аліментарна, може, я за тебе страждав у революцію! Та керуючою рукою його по задниці, по задниці... Верещить воно, пручається. Пустив я його, а самому досадно: зміни путящої нема".

Далі Федько розповідає: "Зайшов у сельбуд, а там сидить Пріся. Я до неї, як товариш, положив руки на груди й хотів побалакати про внутрішній стан нашої продукції, а вона як заверещить та від мене. Тоді я їй:

— Ех ти, міщанка, наскрізь прогнивша, може, товариш на політичну тему хотів поговорити, а ти тікаєш. Міщанка ти!"

Так автор малює образ свого героя, провівши його одного дня по селу

Майже кожного року з-під талановитої руки Юрія Вухналя

виходили нові й нові книжки. У 1925 році він випускає збірку оповідань *Червоні паростки*, у 1926 — гуморески *Товариш і товаришок*, у 1927 *По злобі*, у 1928 *Початкуючий*, у 1929 більший збірник на 241 стор. під назвою *Гуморески*, тоді ж *Життя й діяльність Федька Гуски* та *Одруження Гаврила Ратиці* і перевидає *Товариш і товаришок*. У тому ж році вийшла нова збірка *Щирий українець*.

Крім гумористичних творів, Вухналь написав авантюрний роман *Яструби*, нариси *Крилатий рейд*, повість з життя піонерів *Помилка професора Кіма*, зб. нарисів *Люди моря*, науково-фантастичний роман *Азіятський авроліт*, повість з життя молоді *Юнбуд*, пригодницьку повість *Чанг*, дія якої розгортається в диких лісах Сіяму. І все це протягом 10 років.

До речі, Юрій Вухналь був дуже веселий і цікавий у щоденному житті. Навіть коли він виступав з читанням своїх гуморесок, то й сам, читаючи, сміявся разом з слухачами.

Познайомився я з Юрієм Вухналем-Ковтуном у 1928 році, хоч з гуморесок його добре знав ще раніше, бо він уже друкувався в кількох журналах, зокрема в *Молодому більшовику*, *Молодняку*, *Червоних квітах*, де й я почав друкуватися. Отже, приїхавши до Харкова, я вже за кілька днів розшукав на Пушкінській вулиці, 24 редакцію *Молодого більшовика*. За столом сидів невисокий худорлявий хлопчина, русявий з довгуватим волоссям, зачесаним назад. Це й був секретар журналу Юрій Вухналь. Він привітно прийняв мене, розпитував, як іде українізація на Кубані, про українське культурне життя в Краснодарі, а потім, прочитавши мій вірш, сказав, що піде в наступному числі. А коли я прощався й виходив, він встав з-за стола, і тоді я побачив, що він шкутильгає на одну ногу.

Після цього доводилося зустрічатися з ним багато разів у редакціях, видавництвах, на зборах письменників, і деякий час я мав приємність належати до тієї самої літературної організації. І скрізь він був веселий, щось розповідав, а навколо нього завжди збиралися слухачі й раз-у-раз вибухав регіт. Любив він сипати дотепи на актуальні теми. У 1932 році на Україні починався голод; шукаючи виходу, преса часто писала про поширення посівної площі під сою. Вона нібито дуже кальорійна й могла якось зупинити голод. Юрій Вухналь недолюблював письменника -кар'єриста Івана Микитенка, що очолював ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників). Якось у видавництві, зустрівши кількох знайомих, Юрій Вухналь, піднявши палець догори, сказав про Микитенка:

— Ви чули, Іван Кіндратович пише роман *Соя*. Дістане подвійний гонорар!

Сказавши це, він загонисто засміявся, а всі слухачі за ним, бо

digitized by ukrbiblioteka.org

це тоді звучало дотепно й сміливо.

У 1932 році вийшов з друку великий роман Володимира Кузьмича *Турбіни*. Кузьмич був дуже плодовитий письменник, часто писав на актуальні теми, але про нього в літературних колах були чутки, що він пише, як початківець, не досконало з мистецького боку і що в його творах "багато води". На романі ж було зазначено, що це роман-епопея на 5 частин. Слова "епопея", "5 частин", назва *Турбіни* й дали Вухналеві матеріял для гумору. Він казав якось серед гурту письменників: "От Кузьмич так Кузьмич, написав отаку романовину: опупея й отупея, роман на 5 торбин! Куди нам грішним"...

У Харкові на Сумській вулиці, 33 містилося ДВУ (Державне Видавництво України) або Держвидав, про яке Остап Вишня жартівливо писав, що воно письменників "держить і давить". На подвір'ї в-ва стояв ще один невеликий двоповерховий будинок, де містилися сектори художньої літератури, мистецтва й музики. Літературним відділом керував письменник Михайло Яловий (псевдонім — Юліян Шпол), музичним — композитор Ф. Соболь, а мистецьким сектором — Максим Лебідь. Щодня сюди приходили письменники, композитори, мистці, що оформляли договори на видання своїх творів, цікавилися долею своїх рукописів, брали або приносили коректу.

Сімнадцятого липня 1930 року був соняшний день. По півдні зайшов Юрій Вухналь у товаристві Сави Голованівського, Івана Дніпровського та Тереня Масенка. Голованівський та Вухналь збирались їхати в подорож навколо Европи, зокрема мали побувати в Італії та в низці портів. Вони хотіли підписати договори на видання нарисів про майбутню подорож та наперед взяти 25% належного гонорару.

У кінці кімнати на другому поверсі сидів редактор Михайло Яловий, дуже мила й добра людина. Привітно зустрівши письменників, він запросив сідати. Навпроти нього біля столу сіли Вухналь та Голованівський, інші — позаду. Яловий, глянувши на хронічного гумориста Вухналя, сам почав посміхатися.

— Що це ви так допитливо дивитесь? — запитав, теж посміхаючися, Вухналь.

— Оце дивлюсь і хочу запитати, чого це ви завітали до нас, — каже Яловий.

Вухналь: — У таких випадках кажуть, чого це вас принесла "нельогкая".

Яловий: Та я ж так і думав казати..

Вухналь: Ага! В такому разі дозвольте відрекомендуватися... (Він устав з стільця і, показуючи розмашистим жестом на себе та Голованівського, удавано грізно закінчив: "Льогкая кавалерія!").

Всі голосно засміялися, бо була тут не тільки влучна гра слів,

але й артистична міміка й жестикуляція. А про "легку кавалерію" всі знали, що це по підприємствах та більших установах були спеціяльні групи комсомольців, які, як непрохані гості, могли кожночасно з'явитися для контролю праці, коли були якісь підозріння чи здогади. Правдоподібно, що вони діяли в порозумінні з таємною частиною установи або партійною організацією.

Пересміявшися, редактор Яловий почав у тому ж напівжартівливому тоні розпитувати їх про майбутню книжку.

Яловий: То ви розкажіть, що це за нариси будуть?

Вухналь: Звичайні нариси про подорож і більше нічого. Але для свіжости можу підпустити трохи й еротики, а як не хочете, то будуть на самій чистій ідеології...

Яловий (відхиляючись і гойдаючись на похиленому назад стільці і з тією ж усмішкою): Це все, значить, морем будете їхати? Глядіть, щоб вас там не закачало.

Вухналь: То нічого. Ми трохи сорокаградусної хильнемо, тільки так, щоб непомітно було.

Потім Яловий бере блянк договору й виповнює, а там, де стоїть прізвище, пише "Іван Ковтун".

Вухналь: Вибачте, Михайле Миколайовичу, ім'я нехай буде Іван, а прізвище пишіть — Колюмб. Розумієте: Іван Колюмб або ще краще — Іван Маґеллан, бо ми ж їдемо відкривати ще не знані для нас краї...

Всі голосно сміються. Потім Яловий знову питає:

— По чому ж вам платити за авторський аркуш? По сто карбованців вистачить?

Вухналь: Що ви, що ви? Якможна більше! Бо ви ж знаєте, які тепер ціни на базарі? А крім того, я запевняю вас, що це ж будуть нариси на чистій морській воді.

Закінчуючи виповнювати, Яловий запитує:

— Яка ваша адреса? Будинок "Слово"?

Вухналь: Та пишіть тепер просто — Атлантичний океан. Мене там кожна акула знатиме!

Так закінчилася ця весела й дотепна розмова з Юрієм Вухналем, який умів сипати перлини свого гумору на кожному кроці, кожного дня, при кожній нагоді. Але того разу, мені здається, Вухналеві не пощастило поїхати, поїхав лише Сава Голованівський, а Вухналь їздив трохи пізніше. Він проїхав від Чорного моря через Босфор, Дарданелли, Середземне море, Суезький канал, Індійський океан аж до Владивостоку. А зібраний матеріял та все бачене сприяло й тому, що в 1931 році він випустив пригодницьку повість *Чанг,* а вже в 1935 році нариси *Люди моря* про згадану подорож. До появи цієї останньої книжки протягом кількох років Юрій Вухналь нічого не видавав. Певно, обставини

digitized by ukrbiblioteka.org

голоду 1933 року, арешти численних письменників, а серед них і його найближчого приятеля глухого поета Олекси Влизька дуже загальмували його творчість. Більше того, останнім часом він надрукував кілька гуморесок, але підписувався вже новим псевдонімом "Клара Ґадзуль", що був мало кому відомий.

Початий розгром українського літературного фронту не минув і Юрія Вухналя: десь, мабуть, наприкінці 1935 року і він зник за мурами НКВД, а 15 липня 1937 року його вже не було серед живих. Але якщо про 26-річного Олексу Влизька відомо, що його розстріляли приблизно 15 грудня 1934 року, згідно вироку Військової колеґії найвищого суду СРСР у Києві, то про місце й обставини смерти Юрія Вухналя й досі нічого не відомо.

Так загинув чудовий гуморист і сатирик, що знав багато способів і засобів гумору, письменник, який протягом свого короткого віку створив багато цінних творів. Він ще йшов до зеніту у своїй різноманітній творчості, володіючи різними жанрами, але сталінський московський терор передчасно зупинив його життя разом з сотнями кращих представників нашої літератури й науки.

Чи флейти грають вправно?

(НАВКОЛО СУЧАСНОСТИ І 80-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА МИКИТЕНКА)

Валеріян Ревуцький

У 1977 році минуло 80 років з дня народження драматурга Івана Микитенка й 40 років з дня його смерти. Читачі, напевно, запитають: чи варто згадувати ці дати? Згадувати людину, що "топила", як могла, свого колеґу Миколу Куліша, цькувала Леся Курбаса? Він же своїми драмами яскраво свідчив, як спритно умів відгукуватися на кожну ухвалу партійного керівництва. Посилала партія парттисячників на село доконувати колективізацію — і з'явилася його *Диктатура* (1929); обговорював пленум ЦК ВКП(б) у листопаді 1929 року справу підготовки кадрів — і з'явилася його драма *Кадри* (1930); обговорювалися в пресі нові методи реконструкції Донбасу — і з'явилася його *Справа чести* (1931); відзначала партія комсомольську організацію на Дніпробуді — і з'явилися його *Дівчата нашої країни* (1932); активізувалася знову в пресі тема контрреволюції — і з'явилася його *Бастилія божої матері* (1933);треба було якнайчіткіше показати клясове розшарування українського дореволюційного села в партійній концепції і він вирішив ґрунтовно переробити п'єсу *Ой, не ходи, Грицю* Михайла Старицького, що з'явилася під назвою *Маруся Шурай* (1934); питанню відданости молоді соціялістичній батьківщині присвятив він *Дні юности* (1936); темою його останньої п'єси було 20-ліття Жовтневої революції (з образом Леніна), вона була названа *Як сходило сонце...*

Частина п'єс Микитенка (*Справа чести, Бастилія божої матері, Маруся Шурай*) уже давно забута; інші згадано з нагоди реабілітації драматурга в період "відлиги" й 60-ліття з дня його народження (*Диктатура, Кадри, Дівчата нашої країни, Дні юности*); у 50-ліття повстання на київському Арсеналі (1967) промайнула на мить у Тернопільському театрі вистава його драми *Як сходило сонце.* Вже сьогодні замість його *Диктатури,* що в своїх характерах відновлює характери *97* М. Куліша, воліють звертатися до цього останнього, як більш ориґінального від Микитенка, як це зробив Ужгородський театр під орудою головного режисера Ярослава Ґеляса...

Але є в Микитенка одна п'єса, що 20 років після його смерти показала свою життєздатність, а порушена в ній тема дає поштовх

digitized by ukrbiblioteka.org

і тепер сучасним українським драматургам як старшого покоління (Олександер Левада), так і молодшого (Микола Зарудний), якщо ще не зважати на п'єси Олексія Коломійця (*Срібне павутиння*) чи Лариси Хоролець (*На вулиці Електричній*). Цією дійсно найкращою драмою Микитенка є *Сольо на флейті,* над якою він працював протягом трьох найскладніших років радянської дійсности (1933-36). Проте, в статті з нагоди його 80-ліття *(Культура і життя* від 4 вересня 1977) ветеран української сцени Поліна Нятко уникає згадки про неї.

Справа в тому, що *Сольо на флейті* порушує вічну тему лицемірства, підлабузництва, інтриґанства, тему мольєрівського міщанина Тартюфа, прикладеного до радянської дійсности. Головний герой п'єси *Сольо на флейті* не належить до "бувших" і не є людиною старшого покоління. Його молодість вже пройшла в радянській дійсності. Молодий аспірант філософії, Григорій Ярчук, опинившися в Інституті культури і побуту і чудово зорієнтувавшися в обставинах, досягає посади вченого секретаря інституту, поширює величезний апарат службовців, прибирає до рук плянування наукової праці, намагається розпалити ворожнечу між співробітниками інституту, виживає з нього здібних аспірантів, відсилаючи їх на периферію. Всього цього він досягає шляхом витонченого підлабузництва. Щоб пригорнути на свою сторону директора інституту Сергія Бережного, Ярчук пише хвальну рецензію на його книжку *Думки педагога,* організує перевидання цієї праці, намагається переконати директора, ніби секретар партійної організації Федір Вересай хоче підірвати науковий авторитет Бережного.

Провалившися, Ярчук не кається, а продовжує шукати шляхів виправдання. Він блискавично змінює погляди, починає вихваляти Вересая, називає Бережного ворогом, а його *Думки педагога* шкідливими, намагається видати себе за жертву директора, відпекується від усіх своїх попередніх поглядів і навіть від свого зізнання в коханні до молодої аспірантки Наталі Рогоз. Проте, ідучи на певний компроміс, Микитенко змусив у фіналі дати можливість представникам штату інституту, двірникові Іванові Горгулі та швайцарові з 45-річним стажем праці Порфірію Булаві, піймати Ярчука при його втечі.

Цей фінал не міняв по суті поставленої проблеми. Колись наказом королівської влади засуджувалися вчинки Тартюфа, а в Микитенка це роблять представники "трудящого люду". Без жадного компромісу поставлену проблему зрозумів за часів "відлиги" (1957) режисер В. Федоров (київський Театр російської драми ім. Л. Українки), наголошуючи останню сцену: коли Ярчук уникає розплати і, проходячи через залю (а він з'являвся на початку п'єси також проходячи через неї), кидає свою останню репліку: "Піймали, думаєте? Не поспішайте. В іншому місці

республіки я буду обережніший". Таке закінчення драми Микитенка вносило навіть закінченість у форму п'єси *Сольо на флейті.* Приходячи до інституту, Ярчук з'являвся з маси глядачів і лишався далі жити посеред них.

Критики творчости Микитенка зазначали, що виявом думок і почуттів драматурга був виведений ним у цій драмі молодий аспірант Роман Убийбатько, про якого швайцар інституту Булава зазначає, що він пише дисертацію про те, що за радянської влади не може бути "падлецов". І додає відразу: "Ну, не знаю, чи докаже". Безперечно, аналізуючи біографію драматурга, можна знайти дані для такого твердження. Одначе, у порівнянні з Убийбатьком Ярчук виграє більшою багатогранністю. Що Микитенко мав раніше ідеалістичні погляди Убийбатька у питанні, яка мусить бути нова людина (радянська гідність, більшовицька дисципліна, воля до перемоги й довір'я до людини), не підлягає сумніву. Проте, це було колись, не на час передостаннього року життя Микитенка. Є всі підстави гадати, що одною з головних причин його "зникнення" був саме яскраво типовий образ Ярчука в *Сольо на флейті.*

Цей образ у драмі розвивається еволюційно. Перша поява Ярчука викликає цілковито прихильне ставлення до нього глядача. Відразу ж у першому монолозі "до дорогих друзів і моїх любих ворогів" поставлено на всю широчінь узагальнення цього образу: "Отже, до побачення в інституті або в трамваї: в опері або в крамниці готового одягу; у вашої або у моєї коханки; на високому засіданні чи в низькому трактирі; в бурхливій дискусії чи десь у тихому товаристві за склянкою чаю, — хіба не однаково?"

Дальший розвиток цього персонажа лишається загадкою для глядача. Лиш де-не-де Микитенко поступово підходить до того, що він має сказати остаточно про Ярчука...Наприклад, у репліці на репліку замісника директора інституту Стефана Ружевського в другій дії, що в інтересах історії треба боротися проти тих, хто хоче поглинути Бережного, Ярчук дає таку відповідь: "В інтересах істини мушу сказати, що я буду цілком послідовно допомагати собі, а на історію мені наплювать"...

Аж нарешті в третьому акті, в діялозі з аспіранткою Наталією Рогоз остаточно з'ясовується філософія Ярчука з його основним "credo" про самітність людини і переповнення її таємними бажаннями, треба вгадати ці бажання і тоді ця людина буде служити вам. Скільки б ви не служили колективу, окрему людину, на яку ви робите ставку, це ніяк не зачепить. Вона крикне вам "ура" і забуде. Вона не помітить вас, коли ви будете трубити їй славу в оркестрі. І Ярчук пропонує свою методу: "Озбройтесь ніжною флейтою і одиноко в тиші заграйте над вухом цієї людини нескладну мелодію її прихованих бажань, виступіть проти її ворогів, і ця людина — ваша".

digitized by ukrbiblioteka.org

Поставивши собі за мету служіння істині, Ярчук далі уточнює свої філософські постуляти. Поперше, він поділяє всіх людей на дві категорії: птахи й комахи... "Одні народжені для того, щоб пробивати собі шлях у житті й записувати свої імена на дошку пошани, а другі — щоб залишатися непомітними, стояти в юрбі і заздрити: чому не я, а мій сусіда? Так завжди було на світі..." Подруге, він обстоює твердження, що при всіх змінах соціяльного порядку біологічна основа людини лишається незмінною, незалежно від того, чи є хліб, чи немає. І тому в житті, крім клясової боротьби, іде боротьба особиста. Якщо ж є особиста боротьба, то "треба бути великим сукиним сином, щоб прожити на цьому світі".

Колись у передмові до *Тартюфа,* в листі адресованому до короля, Мольєр писав, що призначення цієї його комедії викривати ваду, яка за своїми наслідками є найнебезпечнішою для держави, а театр має величезні можливості для виправлення вад людських. І він створив комедію, сатиру на вади людські, уділивши там місце філософії й ліриці, яскравим умовностям і реалістичним малюнкам. Усі ці риси наявні в *Сольо на флєйті* Микитенка. Тартюфівські діяння Ярчука навіть більш небезпечні для директора Бережного, аніж для мольєрівського Орґона. І недаремно колеґи Микитенка помітили, що "п'єса перегукується з кращими традиціями клясичної драматургії", [1] що автор взяв тему і дав їй потрібне узаґальнення...

Як я згадував раніше, п'єса *Сольо на флєйті* через двадцять років не втратила своєї викривальної сили, а її "родичі" проявилися у виставах цього року в п'єсах О. Левади (*Перстень з діямантом*) та М. Зарудного (*І відлєтимо з вітрами*). Герої О. Левади (Матвій Троян) та М. Зарудного (Савка Маковій) несуть у собі яскраві риси Ярчука — вони послідовно допомагають собі ("гребуть", за висловом Савки Маковія), а найголовніше, є ствердженням особистої боротьби поза суспільством та виставляються драматургами як пройдисвіти і зрадники колективної моралі...

Не була новою тема першозначимости особистої користи в *Сольо на флєйті* Микитенка, не була вона й новою раніше ще 1929 року, коли, наприклад, герой драми В. Маяковського, колишній робітник Присипкін виголошував з апльомбом, що "дім у нього повинен бути повною чашею",[2] і не є вона новою в героях драм О. Левади й М. Зарудного, які, до речі, теж є робітниками з професії...

Що ця тема є актуальною в підрадянському житті — нема сумніву. Спробу роблять О. Левада та М. Зарудний. За допо-

---

1. Лідія Охмат, *Світять театральні зорі* (Київ: 1970), стор. 89.
2. В. В. Маяковский, *Сочинения в одном томе* (Москва: 1941), стор. 454.

могою репертуарного комітету, ідучи назустріч святкуванню 60-ліття Жовтневої революції, навіть ужито тактику "єдиного фронту" українських і російських театрів. П'єси О. Левади й М. Зарудного були майже одночасними прем'єрами в київському Театрі ім. Франка (*Перстень з діямантом* О. Левади) та в київському Театрі російської драми ім. Л. Українки (*І відлетимо з вітрами* М. Зарудного).

Чи ж ці щойно згадані п'єси зробили якийсь поступ за сорок років після появи *Сольо на флейті* І. Микитенка? В поставленій проблемі? В характерах? Ні! Так само, як у часи Микитенка, коли він зазначав на виступі під час Всесоюзного з'їзду письменників 1934 року, що в драмах "абсолютно необхідно створити образ останнього міщанина, який іде з нашої соціялістичної дійсности",[3] говориться в п'єсах О. Левади й М. Зарудного про віджилі принципи міщанина, про конфлікт особистого й суспільного, закликається до боротьби з жадобою наживи, себелюбством, зневагою до суспільства, власницькими інстинктами.

А щодо характерів, то, поруч подібности Ярчука з Трояном чи Маковієм, впадає в око непорушна стереотипність позитивних характерів. Є в *Сольо на флейті* Федір Вересай, секретар партійного комітету Інституту культури й побуту, окреслений як людина розумна, принципово сувора, але водночас лагідна. Від нього ані на крок не відійшов секретар райкому Арсен Соколянський у драмі О. Левади — безкомпромісовий і разом з тим "привабливий, як людина". Молоді аспіранти-комсомольці Оля Незаймай і Василь Шведенко цілковито перегукуються з школярем Петрусем у О. Левади, а будівельник-першопроходець Харитон Терновий чи розвідник Петро Магар у М. Зарудного висловлюють ті ж думки, що Роман Убийбатько в Микитенка....

Звичайно, ні О. Леваді ні М. Зарудному не вдається розв'язати проблеми міщанина. Поза їхніми настирливими прагненнями є причини закорінені в усьому укладі радянської системи. Більш того, в цій системі проблема міщанина особливо поширюється, а не заникає. Байдуже, чи в п'єсах грає флейта Ярчука чи зім'яті "троячки" Трояна. Більш актуальною, а то й просто загрозливою в драмах О. Левади чи М. Зарудного є справа людського спокою.

Підрадянська людина працює надзвичайно тяжко, наполегливо й інтенсивно. Зрозуміло, що після такої праці їй хочеться спокою, затишку, відпруження. А в неї віднімається право на тимчасовий спокій, говориться, що "мікроклімат" у родині — державна справа... Чи ж може та людина вимагати спокою, коли представники партійного керівництва, що вирішують увесь стиль її життя, як Арсен Соколянський у О. Левади, просто

---

3. Лідія Охмат, стор. 80.

digitized by ukrbiblioteka.org

висловлюються, що "нам спокій тільки сниться".[4]

Безперечно, в радянській дійсності йдуть постійні намагання зробити з кожного громадянина ідеального слугу суспільства. Про це вже написано безліч драм. Не виключають цієї проблеми ані *Сольо на флейті,* ані *Перстень з діамантом,* ані *І відлетимо з вітрами.* Але Микитенко в *Сольо на флейті* поставив справу як величезне зло системи, в той час, коли драми О. Левади й М. Зарудного виглядають у порівнянні до п'єси Микитенка, як суто камерні, роздрібнені. Мимоволі пригадуються слова відомого вірменського актора Левона Зорабяна, сказані ще вісім років тому: "Дуже «роздрібнилася» наша драматургія. Роздрібнилася не з тієї причини, що цікавиться «кожною дрібничкою», а тому, що все більше і більше звертається до дрібних, незначних тем. Драматурги бояться «великих тем»".[5]

Чому бояться? На це відповісти просто. Їм дуже обмежено вибір тем. І їх флейти не грають на повний голос у кращому випадку, а в гіршому просто мовчать, як та одна, що опинилася в руках шекспірівського Гільденштерна, людини залежної від влади, в той час середньовічно-королівської, а тепер сучасно-однопартійної...

4. *Український театр,* ч. 3, 1977, стор. 17.
5. *Театр,* ч. 11, 1969, стор. 64.

РОБІТНИЧІ ВИСТУПИ В СРСР НА ПОЧАТКУ 60-их РОКІВ

Вадим Бєлоцерковський

Тепер, коли ми стали свідками героїчного намагання радянських робітників створити вільну профспілкову організацію, корисно згадати про робітничі виступи на початку 60-их років, так само одіозних для радянського життя. Згадати про ці виступи конечно й тому, щоб краще зрозуміти, що саме являє собою радянська робітнича кляса.

Подробиці подій, про які буде мова, відомі мені або з розповідей очевидців, або з переповідань, і тому я не можу ручитися за їх повну достовірність. Про поодинокі страйки на заводах почали ширитися чутки вже під кінець 50-их років, але в 1961-62 роках по країні прокотилася в цілому ряді міст хвиля серйозних заворушень, які подекуди набирали характеру повстань. Влада придушувала їх з безоглядною жорстокістю. Мені відоме, що подібні заворушення мали місце за того часу в таких містах: Александров, Муром, Нижній Таґіл, Новочеркаськ, Темір-Тау, Одеса, Дніпродзержинське, Лубні, Куйбишев, Кемерове, Кривий Ріг, Ґрозний, Донецьке, Ярослав і, можливо, ще в інших містах. Треба зазначити, що на той час, здавалося, не було якихось особливих причин для виникнення такої хвилі робітничих виступів.

Правда, влітку 1962 року різко підвищено ціни на м'ясо і молочні продукти, що було *однією* з причин виступу робітників у Новочеркаську, але більшість заворушень в інших містах відбулася до того часу. Свої міркування про причини виникнення робітничих заворушень у той час я висловлю пізніше. Тепер перейду до розповіді про те, що мені стало відоме про ці події.

Вадим Бєлоцерковський народився 1928 року в Москві, в родині письменника. Працював викладачем хемії і фізики в школах робітничої молоді, потім журналістом у центральній пресі. Автор повісти *В почтовом вагоне* (1963), збірка його оповідань *Кто я?* була заборонена і не допущена до друку. У 1960-70-их роках Бєлоцерковський був учасником руху оборони прав людини в СРСР. У 1972 році він виїхав з СРСР і тепер живе в Західній Німеччині. — *Рєдакція.*

digitized by ukrbiblioteka.org

Темір-Тау (Казахстан)

У цьому місті восени 1959 року відбувся перший серйозний виступ робітників. Згідно з чутками повстання почалося 3 жовтня в наметному таборі, де жило коло трьох тисяч молодих робітників, що працювали на будові. Ця молодь, що прибула сюди головне з України і Білорусії, була незадоволена дуже поганими житловими умовами і низькою зарплатою, яка була набагато нижча від зарплати робітників, яких привезли до Темір-Тау з Болгарії, Польщі і Румунії.

Розповідають, що група приблизно з 50 чоловік підпалила приміщення їдальні на знак протесту проти поганого харчу. Після того ця група пішла в новий район Темір-Тау, де захопила на базарі харчові продукти. Коли міліція намагалася перешкодити їм у тому, вони послали в табір за підмогою, а самі збудували барикади і обкидали камінням міліціонерів. За деякий час півтори тисячі робітників з табору приєдналися до них.

Наступного дня вислали з Караганди кілька вантажних авт з регулярним військом. Але робітники захопили ці автомашини і відібрали від вояків зброю. Після того влада усвідомила, що повстання набирає серйозного характеру, і перекинула до Темір-Тау більші військові підрозділи. Місцева влада на переговори з робітниками вислала групу партійних активістів, які зверталися до їх "комуністичної свідомости", але успіху не мали. Тоді військові частини дістали наказ наступати. У бою вбито, як оповідали, понад сотку робітників. Сотки поранених або просто глядачів вкинуто у вантажні машини і вивезено в невідомому напрямку.

Александров (Владимірська область)

Про події в Александрові влітку 1961 року я чув від багатьох людей, у тому числі і від одного близько знайомого, який під час заворушень перебував у цьому місті. Його розповідь беру за підставу; вона в головних пунктах покривається з іншими версіями. До речі, цей мій знайомий був наставлений дуже льояльно до режиму, був членом партії і посідав високе службове становище.

Події в Александрові почалися з того, що в міліції помер робітник одного з заводів міста (назви заводу, на жаль, я не пригадую). Робітника притримали нібито за хуліганство по-п'яному і, як повідомила міліція, він помер на розрив серця. Але в місті розійшлася поголоска, що він помер від побиття. У малому місті люди добре знають один про одного, вони часто посвоячені також з місцевими міліціонерами. Це, очевидно, не перешкоджає населенню не любити, а навіть ненавидіти міліцію. Кадри міліції, особливо на провінції, відзначаються грубістю, жорстокістю,

анекдотичною глупотою, хабарництвом і повною беззаконністю, до якої міліція звикла з сталінських часів. До 60-их років кадри міліції майже ніде не відновлено. Треба також зазначити, що факти побиття у міліції з важкими, часом смертельними наслідками були й до того часу широко розповсюджені, але вони не доводили до серйозних заворушень. У даному випадку сталося інакше. На заводі, де працював померлий у міліції робітник, люди почали вимагати від керівництва заводу розслідування. Директор заводу, порівняно молода людина, зажадав ексгумації померлого в присутності заводського лікаря. І йому якось пощастило домогтися цього. Виявилося, що робітник помер справді від побиття. Директор заводу зажадав притягнути винуватців до кримінальної відповідальности. Міліція звернулася за захистом до свого вищого начальства в Москві. Звідти натиснули, й місцева прокуратура не дозволила розслідування.

Робітники заводу оголосили протестний страйк і пішли до міського відділу міліції. До них приєдналися робітники з інших підприємств. У багатьох у руках були плякати з вимогою притягнути до суду міліціонерів-убивників і покласти край сваволі та беззаконню. Як пізніше виявилося, ці плякати виконав заводський маляр (який мав завдання оформлювати т. з. наочну аґітацію і стінну газету). Демонстранти підійшли до приміщення міліції і зажадали начальства. Існує версія, що обрано делеґацію для переговорів, яку відразу заарештували, коли вона ввійшла до будинку. Інша версія говорить, що без жодного попередження з вікон пролунали постріли, а перед тим хтось кинув камінь у вікно. Хоч і як там було, а залунали постріли, і тоді будинок міліції взяли штурмом, міліціонери втекли, будинок розгромили й підпалили. Натовп робітників рушив до тюрми, за стінами якої заховалися міліціонери і керівні міські партійці. Підійшовши до тюрми, робітники зажадали переговорів з керівниками і звільнення заарештованих робітників. Відкрилася тюремна брама, і вийшли солдати з автоматами. Послідував наказ розійтися і попереджувальна сальва в повітря. Натовп сколихнувся назад, але відразу ж знову подався вперед на солдатів. Солдати не стріляли і перемішалися з демонстрантами. Робітники солдатів не зачіпали: солдати — не міліція, вони свої. Їх аґітували, вияснювали, в чому справа. Пролунав звук ріжка на збірку, і солдати почали виходити з натовпу до воріт тюрми. Ворота відкрилися і солдати ввійшли до тюрми. За деякий час вони знову вийшли і на цей раз оголосили: як люди негайно не розійдуться, буде відкрито вогонь. І справді був наказ стріляти, але солдати стріляли в повітря, а натовп знову змішав їхні лави. На заклик ріжка солдати знову зібралися коло воріт і ввійшли до тюрми. Солдатів більше не виводили. Оповідають, що люди вже почали розходитись, але зауважили, що

digitized by ukrbiblioteka.org

на площу входять інші солдати, солдати військ КҐБ з дивізії особливого призначення, скорочено ДОН, яких народ дотепно охристив "ДОНськими козаками". і ці відкрили вогонь по людях! Почалася паніка, стиск і загибель багатьох під кулями та ногами натовпу.

Мій знайомий, який тоді гостював у своєї рідні (він сам жив і працював у Москві), почувши постріли і крик, вибіг з хати і побачив, що вулицями біжать люди, а за ними біжать міліціонери і стріляють з пістолів. Вони озвіріло вирвалися з тюрми, коли натовп уже втікав під чергами "ДОНських козаків" КҐБ, і стріляли куди попало. Мій знайомий бачив, як хлоп'я, майже дитина, втікаючи від міліціонерів, перелізало через паркан, і на вершку паркана міліціонер поклав його пострілом з пістоля. Хлопець звалився на той бік паркана, а міліціонер вистрілив у нього ще раз упритул крізь штахетник.

На протязі кількох днів місто було оточене військами КҐБ, вулицями ходили патрулі, тривали арешти. Говорили, що демонстрантів фотографували і з міліції і з тюрми, а потім забирали всіх тих, кого пізнали на фотах. Число загиблих доходило до сотні. Рідним не дозволяли ховати їх. Деякі з заарештованих були звільнені, деякі просто зникли. Повідомлено лише про суд над трьома особами, директором заводу, лікарем і малярем. Їх розстріляно.

Дніпродзержинське

Заворушення в цьому місті мали місце влітку 1972 року. Їх описано в анонімному повідомленні, яке циркулювало в Самвидаві, ось так:

> Це відбулося буквально через кілька днів після опублікування указу Президії Верховної Ради УРСР про посилення боротьби з п'янством (23-25. 6. 72).
>
> Був неробочий день, субота або неділя. Після весільної вечері в одному домі гості напідпитку і молоді вийшли погуляти на вулицю, як це роблять у провінційних містах. За деякий час їх затримала патруля міліції і запропонувала їм зайти до відділу міліції. Не так сам факт затримання, як грубість міліціонерів викликала обурення затриманих і перехожих. Вони щільним колом оточили міліціонерів і вимагали відпустити людей. Міліціонерам довелося терміново викликати спеціяльне авто. Скандал розростався. Чотири притримані самі погодились увійти до авта, бо багато перехожих зголосилося йти слідом за автом, щоб у відділі міліції свідчити на користь затриманих. Десь на половині дороги машина міліції зударилася з вантажним автом і загорілася. Рятуючися від вогню, міліціонери повискакували з машини. Перехожі, які оточили машину

натовпом, зауважили, що всі міліціонери в нетверезому стані, і почали вимагати, щоб вони видали ключ від кузова. Міліціонери відмовилися, запевняючи, що в кузові нема нікого. Тим часом огонь охопив усю автомашину, і міліціонери, боячися вибуху, пробували втекти. Але на той час до цього місця дійшли свідки, які відстали від машини, і закричали: "Товариші, в середині люди!" Кузов відкрили: два вже були мертві, один помер зразу після відкриття кузова, один невдовзі після того у лікарні. Розлючений натовп з криками: "Фашисти! Бий їх! П'яниці!" — кинувся до відділу міліції і розгромив його. Черговий офіцер устиг повідомити телефоном про події міськком КПРС. Натовп кинувся до міськкому. Черговий у міськкомі (був неробочий день), уже попереджений про появу натовпу, вийшов на ґанок і намагався вступити в переговори з людьми. Але швидко, роздратований в'їдливими репліками, почав погрожувати людям ув'язненням. Тоді натовп почав бити вікна в міськкомі і влаштував розгром у середині будинку. Черговий, замкнувшись у якійсь кімнаті, телефонував до першого секретаря міськкому на квартиру. Цей негайно пов'язався з військами (рід військ не встановлено), і приблизно за годину коло трьох полків прибуло до будинку міськкому. Після попередження розійтися солдати відразу відкрили вогонь з автоматів. Число жертв залишилося невідоме.

Одеса

В Одесі я був приблизно рік після заворушень, але вже не пригадую, чи заворушення були там у 1961 чи в 1962 році. Привід до заворушень був дуже специфічний для Одеси.

У місті мали відбутися якісь вибори, і на той самий час відбувалося слідство в кримінальній справі, пов'язаній з бандитизмом і грабунком. У ході слідства виявилося, що в цю справу був замішаний високопоставлений міський урядовець, якого висунено кандидатом у виборах. Не зважаючи на це, судова влада постаралася зам'яти його справу, і він далі залишився в списках кандидатів! Про це дізналися в місті. Перед будинком суду зібрався великий натовп людей, які намагалися влаштувати демонстрацію. Але міліція і військо розігнали натовп. У цьому випадку обійшлося без стрілянини. Цього дня заворушення спалахнули і в багатьох інших частинах міста перед різними офіційними установами.

Цікаво, що одним з засобів, які залякана влада застосувала, була заборона продавати в місті розливне вино у кіосках! Це була одночасно і дискредитація протестуючих громадян: по-п'яному, мовляв, кинулись у політичне хуліганство! Заворушення в Одесі можуть здаватися несерйозними в порівнянні з подіями в інших містах того часу. Але як подумати: коли і де до цього і після цього часу люди в СРСР пробували стихійно і масово протестувати проти висунення недостойної людини перед органами влади?!

digitized by ukrbiblioteka.org

Куйбишев

У Куйбишеві я був у відрядженні на одному заводі в 60-их роках. Якось я зайшов до кварні напитися знаменитого жиґульовського пива. Офіціянтка споглянула на мене здивовано: "Ви, мабуть, приїжджий... У нас можна дістати пиво лише в маґазинах і ресторанах". І тоді відвідувачі в кварні вияснили мені, що після заворушень у місті 1962 року розливного пива не продають (як і вина в Одесі). Пізніше від різних людей я дізнався про подробиці цих заворушень.

Приблизно за місяць перед ними мали завітати до Куйбишева високі гості: Хрущов і Неру. Вони мали відвідати відому Куйбишевську ГЕС ім. Леніна, розташовану за 60 км від Куйбишева. Але майже всі хати в селах Куйбишевської области були криті соломою. Отож, перед приїздом Хрущова і Неру, на наказ з Москви, забрали дефіцитний шифер з заводських будов і, поскидавши солому зі стріх, покрили селянські хати на шляху з Куйбишева до ГЕС шифером. Після того, я їздив туди і бачив, як по селах уздовж шляху лише де-не-де серед свіжих шиферних дахів темніли плями старого шифера, тобто на всіх інших дахах була давніше солома. Окрім цих "потьомкінських" дахів збудували також з поспіхом модерну кварню на куйбишевській греблі. У кварню зігнали з усієї области вродливих офіціянток і навезли всіляких харчів: ікри, фруктів, шампанського і т. п. Але приїзд гостей чомусь відкладено. Дівчат довелося відпустити додому, а харчі відправили в обкомську їдальню. Все те не було новиною для радянських людей. Денебудь і колинебудь кожний натрапляв на подібне. І жодної реакції не було, хіба лише анекдоти. На цей раз у місті почало зростати обурення. І якраз у той час приїхав Хрущов, без Неру. Приїхав і захотів виступити перед народом. Намагалися обережно відрадити його від цього, але Хрущов любив поговорити з народом! На мітинґ зґаняли людей через парткоми, передусім партійних, "передовиків" виробництва тощо. Але поклопотались і про військо на доповнення до міліції і місцевих співробітників КҐБ. Видно, вичували щось незвичайне в настроях людей. Солдати стояли по всіх провулках і подвір'ях довкола площі, на якій мав відбутися мітинґ.

Коли Хрущов з'явився на трибуні і почав говорити, на площі зчинився гамір, залунали грубі вигуки і навіть свист. Хрущов спантеличився і, забувши відхилитися від мікрофона, з обуренням спитав когось з тих, що стояли поруч "батьків міста", і вся площа почула його запит: "Що за хуліганів зібрали ви тут?!" Натовп на площі вибухнув, зчинився крик, вигуки, свист. Хрущов намагався ще щось кричати до мікрофона, але його відвели від трибуни, а всім наказали негайно розійтися. З провулків вийшли війська і почали розпихати і давити натовп. Багато людей потерпіли від

цього. І після цього заборонили в Куйбишеві продавати розливне пиво.

Пригадую, як у тій самій кварні на греблі Куйбишевської ГЕС один, також, видно, приїжджий, замовив пиво. Дістав грубу відмову і тоді попросив вина, але й вина не було. "Що ж у вас є?" — запитав він роздратовано. "Горілка є!" — відповіла офіціянтка. Видно, на думку влади, горілка не сприяє політичному хуліганству.

Між іншим, від місцевих господарських керівників я дізнався, що при будові греблі одного разу вода прорвала тимчасову греблю, і при тому загинули близько тисячі людей, в'язнів, які будували Куйбишевську ГЕС.

Новочеркаськ (Ростовська область)

Виступ робітників у цьому місті, розташованому в Донбасі, недалеко від Ростова, був найбільший з усіх. Привід — підвищення цін удвоє на м'ясо і молочні вироби, а одночасно зниження на 30 відсотків платні на електровозобудівельному заводі Новочеркаська. Оповідали, що місто було три дні фактично під владою робітників. Залізничники прилютували до рейок важкі вагони, щоб перешкодити перекиненню військ у місто. Залізниче сполучення на важливій маґістралі Москва-Ростов було перерване майже не тиждень. Згідно з багатьма версіями, начальник ґарнізону поповнив самогубство, коли солдати відмовилися стріляти в робітників. Інша версія каже, що він покінчив з собою, як дістав наказ стріляти. "Втихомирили" місто війська КҐБ, "ДОНські козаки". Це описане докладно в зверненні більшої групи поборників прав людини на чолі з Сахаровим і Григоренком, яке вийшло минулого року в зв'язку з 15-літтям цих подій. Ось дещо скорочений текст цього звернення під наголовком "Вічна пам'ять":

Прокляття і вічна ганьба...

"...Вулицями Новочеркаська плине багатолюдна мирна демонстрація. Над колонами червоні прапори, портрети Леніна, транспаранти з мирними гаслами. Зовнішньо схоже все на першотравневу маніфестацію. Але це не вона. Це народний протест.[...]

"На площі в центрі міста дорогу демонстрантам перегородили піхота і танки. Довга затримка. Після того заторохкотіли автомати. Стріляли в демонстрантів: у дітей, жінок, чоловіків. Повалені *розривними* кулями *люди падали і вмирали на бруку* — коло підніжжя пам'ятника Ленінові і довкола нього на всій величезній площі і на прилеглих вулицях. Це сталося 15 років тому, 2 червня 1962 року в країні, яка називає себе *соціялістичною.*

digitized by ukrbiblioteka.org

"І керувала придушенням цього виступу трудящих група членів ЦК Комуністичної партії Радянського Союзу на чолі з двома членами Політбюра — Фролом Козловим і Анастасом Мікояном. Безпосереднє керівництво розстрілом покладено на командуючого Північно-кавказької воєнної округи генерала Плієва і першого секретаря Ростовського обкому КПРС Басова. І вони 'блискуче' впоралися з цим завданням.

"Коли на площі сталася затримка — а вона була викликана тим, що солдати місцевого ґарнізону відмовились стріляти в безборонних людей, — генерал Плієв швидко замінив їх солдатами неросійської національности з інших частин округи. І ті виконали дане їм завдання. Після того, як вони закінчили своє чорне діло, їх також замінили. Пощо дивитися на вбитих і поранених тобою безборонних людей! До того ж прибулій зміні не дали патронів з розривними кулями, передбачливо не дали, що дозволило згодом твердити, нібито вбивства на вулицях міста виконали ворожі аґенти, бо на озброєнні Радянської Армії немає патронів з розривними кулями.

"*Правда* і жодна інша радянська газета ні словом не згадали про новочеркаські події. А влада застосувала заходи, щоб не випустити свідчень про це з міста і погасити балачки в ньому.

"Новочеркаськ оточили військами. Ані в місто, ані з нього не пускали нікого. У місті відбувалися поголовні обшуки й арешти. Збирали підписи про нерозголошення. Трупів і поранених забрали. І нічого до цього часу невідомо ні про тих, ні про інших. Родини вбитих і поранених виселено у далеко віддалені місцевості. Проведено серію судових процесів. Два з них "відкриті" (вхід за пропусками). На одному з тих процесів судили 9 чоловіків (і всіх засудили на кару смерти) і двох жінок (по 15 років кожну).

"Людей так стероризували і залякали, що якби не вперте, мужнє зусилля Олександра Солженіцина, який по крихітці зібрав свідчення про новочеркаські події, світ і нині нічого не знав би про них*. Але й тепер ще немає докладних даних про кількість загиблих. Лише на площі залишилось 70-80 трупів. Скільки вмерло або добито поранених, скільки розстріляно за вироком суду, лишається далі таємницею.

"Цих жертв не можна ні забути, ні пробачити!

"Ми закликаємо оголосити 2 червня днем пам'яті жертв сваволі, днем боротьби проти кривавого терору влади".**

---

*Описані Солженіцином новочеркаські події див. *Архіпелаг ГУЛаг*, том 3. Автори звернення писали не точно: про події повідомляли, наприклад, газети *Парі пресс* (25.7.62) і *Дейлі телеграф* (7.8.62).

**Звернення підписали: В. Бахмін, Є. Боннер, Т. Веліканова, Т.

Владивосток

У цьому місті сталася за цих років надзвичайна подія — повстання на флагманському крейсері Тихоокеанської фльоти. Ця подія формально не належить до категорії робітничих виступів, але вона важлива для зрозуміння психологічних причин всієї хвилі заколотів на початку 60-их років, а крім того, треба мати на увазі, що рядовий склад воєнної фльоти СРСР формується головне з робітничої молоді.

Про це повстання я чув від багатьох людей, у тому числі від одного визначного вченого в ділянці кораблебудування і від капітана цивільної фльоти, який плавав на міжнародних лініях.

Усе почалося, здавалося б, з дрібниці. Командир крейсера заборонив висвітлювати матросам *радянський* фільм, вважаючи його ідеологічно порочним. Командування в радянській армії має право цензури на твори літератури і мистецтва, призначені для поширення в армії і фльоті. Зокрема в 60-их роках в армії була заборонена передплата на журнали *Новый мир і Юность,* які політуправління армії розглядало як ідеологічно небезпечні.

Коли на крейсері стало відомо про заборону висвітлення фільму, кілька матросів пішли до командира, щоб просити його зняти цю заборону. Згідно з статутом Радянської армії, дійсним від сталінських часів, кожне колективне звернення можна розглядати як бунт; винуватці можуть бути віддані під воєнний трибунал. Отже командир крейсера заарештував матросів як бунтарів.

Після того вже більша група матросів пішла до командира з вимогою звільнити їхніх товаришів. Командир дав наказ арештувати їх, а при першій ознаці опору наказав озброєній охороні крейсера стріляти. Залога крейсера повстала. Командира корабля і більшість офіцерів заарештовано; частина офіцерів приєдналася до матросів. Вирішено прориватися до Японії і там просити політичного захисту. Одна версія каже, що повстанці передали заклик до залог інших кораблів у Владивостоці, закликаючи їх до солідарности і протесту проти сваволі командування. Але залоги інших кораблів не підтримали повстанців. Мабуть, утрачено дорогий час, заки ухвалено рішення прориватися до Японії. І командування на кораблях та на березі встигло отямитися. Повстанцям дано ультиматум: капітулювати або крейсер буде заатакований з берега, з моря і з повітря. Якщо повстанці капітулюють, то їм ґарантують пощаду.

Венцлова, З. Григоренко, П. Григоренко, К. Гаруйцкас, А. Лавут, М. Ланда, О. Лукаускайте, Н. Мейман, О. Мешко, Ю. Мнюх, А. Поліщук, В. Пяткус, А. Сахаров, Ф. Серебров, В. Слепак, В. Турчин, Е. Фінкельштейн, Т. Ходорович.

digitized by ukrbiblioteka.org

Крейсер капітулював. Згідно з чутками, частину матросів розстріляно, а частину відправлено до уранових копалень, де вони загинули без сліду.

Дивні діла почали творитися, говорив мені один молодий штурман торговельної фльоти, від якого я вперше почув про це повстання, всі наче за радянську владу, за соціялізм, а бунтуються то тут, то там.

Спробуємо розібратися. Не вважаю, що формула "у людей прокинулося почуття власної гідности" застосована до робітників може вияснити це неочікуване пробудження. Більшість робітників ніколи не втрачала почуття власної гідности, на відміну від інших верств суспільства! Можу свідчити про це від часу мого тісного спілкування з робітниками в 1953 році, а Надія Мандельштам звернула на це увагу ще під кінець страшних 30-их років.

Треба бачити, як робітники підпорядковуються сваволі! Якось гарно в них це виходить. Нервуються при тому звичайно ті, хто чинить сваволю, навіть як уже прийнято несправедливу вимогу. Так спокійно вміють дивитися робітники на тих, хто має владу: "Що ж, мовляв, гарно! Сила по вашому боці..." Але завжди зберігалися межі, за які робітники не відступали. Тому, наприклад, ніколи не вдавалося владі широко закорінити в робітничій сфері всіляких страйкбрехерівських, стахановських рухів, а також донощицтва.

Але ось прийшов XX з'їзд КПРС. Хвиля розкриття сталінських звірств і потворностей як згори, так ще більше знизу — від визволених в'язнів — помалу ширилася по всій країні. Слідом за нею поширювалося і розчарування в післясталінському керівництві. Шахрайська грошова реформа Хрущова в 1960 році сприяла тому так само, як і його хвалькувата балаканина і шарпанина всіх його безглуздих починань. Відсутність страху, можливо, сприймав дехто як послаблення влади. Всі вже розуміли, що саме являє собою існуючий режим, розуміли всі його забріханість. Але по-давньому нічого не можна було з ним зробити. І встановилося таке ставлення до влади: гаразд, ви сидите там на своїх теплих місцях, доки по вашому боці вистачає сили — забавляйтеся своєю грою, будовою комунізму, але не *загравайтесь!* Не ті часи. Досить!

І коли влада, заохочена хрущовською непослідовністю, почала то тут, то там "заграватися", переступати межі невидимої угоди — як то вбивство людей у міліції, або нахабний наступ на матеріяльні інтереси робітників, або воєнний трибунал за якийсь фільм — люди цього вже не витримували.

Друге важливе питання: чому заникла хвиля робітничих виступів, не викликавши ланцюгової реакції, як це було, наприклад, у Польщі? Найперше вкажемо на дві причини:

безмежність країни і відсутність інформації. Про заворушення в будь-якому місті чутки до інших міст доходили з великим запізненням, утрачаючи багато з своєї достовірности.Порівняймо для прикладу Ленський розстріл у 1912 році, про який вся країна дізналась за один-два дні просто з газет! Достовірно і з подробицями. Навряд чи в Радянському Союзі залишилося б усе по-давньому, якби радянські газети повідомляли про кожне робітниче заворушення і про те, як їх влада придушувала.

І, думаючи про це, раптом згадуєш, що тоді — на початку 60-их років — не було і закордонної радіо-інформації про події в Радянському Союзі. Чому? А тому, що тоді ще не існував правозахисний рух серед інтеліґенції. І не було нинішнього інформаційного ланцюжка: дисиденти — закордонні кореспонденти — радіопередачі. Не говорю тут уже і про інші можливі та важливі форми підтримки робітників з боку "дисидентів-інтеліґентів".

Таким чином доходимо до неочікуваного відкриття, що так принижуваний багатьма дисидентами за пасивність "простий народ" (тобто головне робітники) у Радянському Союзі поривався підвестися *раніше* від інтеліґенції, на відміну від усіх соціялістичних країн Східньої Европи. Поривався піднестися, визволившися від ілюзій, коли ще майже вся радянська інтеліґенція перебувала в їх полоні. (Помітний правозахисний рух почався в 1965 році від процесу Синявського і Данієля).

Але на цю обставину майже ніхто не звертав уваги. І вона ще потім не перешкодила появі багатьох заяв про пасивність радянських робітників і про те, що, мовляв, не свобода й особиста гідність їм дорогі, а тільки земні матеріяльні інтереси (пригадаймо, з яких приводів виникала більшість робітничих рухів на початку 60-их років!). На жаль, ще й нині правозахисний рух почав звертати увагу на робітниче питання щойно в результаті *нового* пробудження робітників! І ще польський приклад. Не було б його, то ледве чи появилося б наведене вище звернення з приводу 15-ліття Новочеркаського розстрілу. Прикре це відкриття, але конечне. Причина цього феномену — егоцентризм сучасної радянської інтеліґенції, особливо гуманітарної, реактивне відштовхування від народництва і "більшовизму" дореволюційної інтеліґенції.

Але повернемося до аналізи робітничих виступів 60-их років. Якісь ілюзії, видно, жили тоді ще і в робітничому середовищі. Саме надії на послаблення репресивної рішучости режиму. Але наразившися (в умовах безгласности) на жорстоку реакцію влади, виступи, природно, припинилися. Відсутність підтримки з боку інтеліґенції не сприяла тому, щоб ці виступи набрали якихось інших форм, не насильницьких. У результаті робітничі виступи

digitized by ukrbiblioteka.org

мали мінімальний вплив на атмосферу в країні, а на самих робітників, мабуть, навіть негативний. Пошлюся тут, для прикладу, на свідчення Валентина Іванова, мабуть, єдиного кадрового робітника, якому пощастило нещодавно вирватися з Радянського Союзу (з мого інтерв'ю з ним, опублікованого в *Ліберасьйон* 21.3.78). Коли Іванов розповів своїм товаришам на роботі про його одноособову демонстрацію (в Москві з вимогою випустити його з СРСР), робітники відповіли йому: "Валя, це нічого не дає. Ну, ти вийшов, тебе заарештували. Вийдемо ми цілою бриґадою — нас поб'ють дружинники. Вийдемо цілим заводом — нас просто зріжуть з автоматів, як це було в Новочеркаську". І вони мають рацію, підсумував Іванов.

Робітники пам'ятають науку того часу. Але це не означає, що вони вже ніколи більше не підіймуться. У момент якоїсь кризи, коли буде надія на успіх, вони можуть піднятись, і то більш одностайно. А тоді багато залежатиме від здібности і готовости інтеліґенції підтримати їх. Від того може залежати і весь характер події. Робітники нині, за моїми спостереженнями, не прагнуть революції. Такої ж думки й Іванов: "Систему краще попускати на гальмах без усяких потрясень... Робітники — люди нормальні, з здоровим інстинктом, і вони переконані, що жодна революція, жодна міжусобиця в Радянському Союзі нікому не потрібна. Коли щось треба змінити, то треба змінити шляхом реформ".

Якщо інтеліґенція не впаде в паніку, коли прийдуть нові і масовіші виступи робітників, якщо вона, з свого боку, буде тиснути на владу, вимагаючи визначених *демократичних* реформ, а з другого боку — буде стримувати людей від ексцесів, то розвиток подій може набрати порівняно спокійного характеру і обмежитися, так би мовити, півреволюцією. На всякий випадок тоді шансів буде більше.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Маючи на увазі, що робітничі проблеми в СРСР є мало відомі на Заході, на пропозицію автора звертаємося до наших читачів з проханням надсилати їхні зауваження до його статті чи матеріяли, що доповнювали б факти про робітництво в СРСР. Цій проблемі ми плянуємо присвятити більше уваги в нашому журналі.

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

ДІЯСПОРА НА РОЗДОРІЖЖІ

Мирослав Прокоп

Упродовж липня ц. р. одна із станцій американського телебачення передала декілька програм присвячених окремим типам сучасного комунізму. Говорили про таких комуністів, які є при владі, наприклад, у Юґославії, і про таких, які до влади прагнуть (Італія). Остання програма, 31 липня, була присвячена Чехо-Словаччині. На екрані появилися сцени з минулого і сучасного життя цієї країни, зокрема постаті та події, що репрезентують її сучасний опір комуністичній диктатурі і московським наставникам. При кінці програми її автор і коментатор поставив дуже актуальне питання, а саме: скільки є в сучасній Чехо-Словаччині таких людей, які беруть участь в русі опору, чи таких, які йому сприяють, і яка їхня питома вага супроти сили режиму, контролю Москви та в умовах, коли мільйони громадян, у більшій чи меншій мірі, погодилися з існуючою дійсністю, або принаймні не хочуть попадати в конфлікт з владою?

Таке питання на часі не лише в Чехо-Словаччині. Впродовж історії тоталітарні режими стосували різні методи поборювання інакодумаючих. Це робили зокрема чужинецькі окупанти, і доля народу завжди залежала від того, чи були серед нього такі, які не хочуть гнути спину, та від того, чи спроможні вони передати свою філософію опору ширшим колам власного суспільства та чи кола ті їх підтримають.

Не інакше можна теж оцінювати сучасне становище українського народу. За всі часи його поневолення завжди питання стояло так: скільки в нашому народі таких елементів, що готові боротися за його права на самостійність, а скільки пасивних обсерваторів, яким байдуже, котрій владі поклонятися, або яким не стає сили волі протиставитися злу.

На свій лад ця правда стосується теж діяспори, дарма що умови тут інші, як на батьківщині. За українське слово, за зберігання традиції, культури і віри батьків, за громадську чи політичну активність українських поселенців у країнах Заходу ніхто не карає, уряди даних країн не позбавляють за це нікого з українців праці за професією, чи помешкання, не дискримінують їхніх дітей. Елемент страху, чи перебільшеного страху, який діє на українських землях, який там часто ламає людям хребти і

digitized by ukrbiblioteka.org

заставляє втрачати людську гідність, — у діяспорі не існує. Але, якщо йдеться про типові слабості нашої національної вдачі, незалежно від того, чи діє тиск окупанта, чи ні, то вони, на жаль, не рідко буряном вкривають наше життя не лише на рідних землях, але теж у країнах поселення на Заході.

Насамперед — це доволі часта байдужість до елементарних первнів нашої національної окремішности, до рідної мови, до спадщини батьків, до культури народу, дарма що ця культура має за собою тисячолітню історію, якою можна гордитися, не поступаючись іншим. Ця байдужість — це серйозна недуга, що сіє великі спустошення в наших громадах. В її основі—глибокий, інколи штучно приховуваний комплекс меншевартости української людини супроти людини іншого роду. А праджерело такого комплексу — це власна іґноранція, незнання своєї історії і культури, а звідси тенденція принижувати все, що рідне, і намагання прилабузнюватися до всього, що чуже. Так зродилося в деяких земляків бажання приховувати своє національне походження, перекручування прізвищ, а в парі з цим байдужість до долі народу в Україні і до громадських справ діяспори.

Можна б в умовах безперечних асиміляційних процесів таку недугу якимсь чином розуміти — хоч ні в якому разі оправдати! — коли б такі наші люди справді вростали в культуру оточення, засвоювали його духові надбання, ставали органічною частиною даного культурного середовища і вносили до нього власні цінності. Але воно зовсім не так. Останнім часом деякі спостерігачі, передусім з молодшого українського покоління, які виросли і формувалися за кордоном, звертають увагу на відому зрештою правду про те, що більшість українських людей у розсіянні живуть далі у власному ґетто і що вони часто зовсім далекі від культурних цінностей Заходу.

І не слід думати, що цей комплекс, може, характеристичний для робітничої частини нашої діяспори, або, як це в нас деколи водиться говорити, для "простолюддя" (що, до речі, є доволі зневажливим окресленням). Зовсім ні. Такі гріхи можна записати теж на рахунок деякої частини тих, що величають себе дипломованими інтеліґентами. Своїм верхоглядством і пихатістю супроти духової культури свого народу, чи громадської праці взагалі, вони часто прикривають свою власну духову порожнечу, а то й ниців. Їх ідеалом є вижитись у власних достатках, а дорогі одяги, доми і міжконтинентальні подорожі стають часто центральною темою їхнього мислення і розмов.

Це добре, що в більшості країн Заходу наші поселенці, зокрема деякі професійні люди, розбагатіли; добре, що ми вирвались з низових щаблів суспільної драбини в країнах, в яких живемо; але недобре, коли добробут стає змістом життя людини, центром її зацікавлення і коли він відводить її від життя громади.

Питома для таких кіл нашої діяспори є теж їхня поголовна критика всього, що діється в нашому організованому житті. Це часто служить їм як арґумент їхньої непричетности при справах громади. Тут під обстріл попадають поголовно чи не всі без винятку громадські, культурні, наукові й політичні діячі, мовляв, кому це все потрібне? Таким чином незацікавлення тим, чим живе громада, комплекс "моя хата скраю", іде в парі з повним знецінюванням будь-якої організованої праці.

Але ми помилялись би, коли б зло в нашій громаді ми бачили лише в тих, хто стоїть збоку. Чимало слабостей також у тих, хто в громаді активний і нею керує. Якось склалося так, що в переконанні різних етнічних груп Америки чи Канади, а мабуть теж інших країн поселення, українці користуються славою не лише найбільш активної, але й найбільш продуктивної громади.

Проте воно не завжди так. В активності нашої громади багато метушні, обрядовости, трафарету, бляшаних фраз, героями яких з правила стають найбільш крикливі, зате стерильні від усяких нових думок діячі. Наприклад, це добре, що в умовах, коли Москва намагається знищувати історичну пам'ять нашого народу, ми багато уваги присвячуємо відзначуванню різних історичних роковин. Але недобре, коли при таких нагодах постійно повторюються загальновідомі речі, коли на таких святкуваннях не почуєте нічого нового про зв'язок минулого з сучасним, чи вказівок про конкретні завдання громади. Це зовсім не випадкове, що такі імпрези радше відстрашують, ніж мобілізують людей, зокрема молодше покоління. Найцікавіше те, що про цей факт у нас роками говорять, але серйозних намагань внести зміну немає.

Третьою наявною слабістю української діяспори є постійно зростаючі ножиці між нашими завданнями і плянами та тим, що можна осягти. В нашому громадському і політичному житті часто ухвалюються багатослівні постанови, чи проєкти, але здебільшого вони залишаються на папері. Немає сумніву, що утворення Світового Конґресу Вільних Українців десять років тому було і залишається надалі досягненням української організованої громадськости. Але сьогодні кожному ясно, що сподівання пов'язані з ним, були в нас роздмухані поза межі пропорції і об'єктивних спроможностей. Що гірше, незалежно від такого досвіду, досі ні від керівників тієї установи, ні від інших діячів нашого громадського життя не вийшов ніякий конкретний плян, як пристосувати цю важливу установу до дійсности і яким чином вона може виправдати колишні сподівання та об'єктивні потреби громади.

Причини розходжень між тим, чого прагнеться, і тим, що можна осягнути, є різні. Тут безперечно діє згадана вище байдужість частини нашої діяспори, а це приводить до недостачі охочих і кваліфікованих кадрів, що хотіли б працювати. Сьогодні, куди не

digitized by ukrbiblioteka.org

глянути, цю болячку відчуває дослівно кожна ділянка нашого збірного життя, кожна організація. Перед багатьома з них стає тривожне питання: хто завтра візьме на себе громадські обов'язки, і, у зв'язку з цим, яке майбутнє різних організацій, включно з молодечими? А якщо так, то хто, наприклад, завтра буде читати українську пресу, чи, що важливіше, хто буде її редаґувати, звідкіля візьмуться нові і кваліфіковані журналісти?

Варто пригадати, що в міжвоєнному періоді частина заокеанської преси користувалася кореспонденціями з західніх областей України, а після Другої світової війни ми мали великий приплив кваліфікованих людей, які двигнули розвиток не лиш української преси, але й інших галузів життя. Сьогодні це майже зовсім неможливе. При тому, вже сьогодні буденним явищем є те, що частина наших викладачів у західніх університетах (а вони мали б бути тим резервуаром, з якого могла б черпати сили не лиш українська преса, але й наука, культура література), не володіє грамотно українською мовою, при чому інколи це люди, які здобули середню, або частину середньої освіти ще на українських землях. Що ж тоді говорити про тих, які народилися і вчились за кордоном? На щастя, є серед них такі, які українську мову знають і виявляють бажання активізуватися в українському житті, але який їхній відсоток?

Тут ми приходимо до четвертої нашої слабости, а саме до недостачі інформації про самих себе. У свій час голова Українського Конґресового Комітету Америки (зрештою, не він одинокий) постійно виступав перед американським суспільством від імени двох мільйонів українців. Ясно, що коли брати до уваги не то що активних українських громадян, але й тих, які частинно признаються до свого роду, то таке число є дуже перебільшене. Найчисленніша наша громадська організація в США Український Народний Союз має дещо понад 87 тисяч членів, а церкви всіх віровизнань охоплюють приблизно 700 до 800 тисяч людей українського роду. В рамках того числа вміщаються на ділі члени всіх українських громадських і політичних організацій Америки.

Про Канаду маємо точніші дані. В 1971 році там жило 580 тисяч українців, але майже половина з них уважає рідною англійську мову, а аж 76.1% канадських українців користуються нею дома. Хоч незнання, або невживання української мови в діяспорі, зокрема серед народжених за кордоном поколінь, не може правити за критерій відчуження від українського громадського життя, воно здебільша має такі результати.

П'ятою слабістю української діяспори слід уважати невизначення керівниками нашого громадського життя пріоритетів, чи ієрархії вартостей та завдань, отже того, що

першочергове для її існування й росту та для того,щоб вона могла виконати свої завдання супроти України, — а що другорядне, чи таке, що заважає і зайво розпорошує енергію нашої громади. Щодо цього в житті нашої спільноти панує послідовний консерватизм і нехіть до реформ. Ясно, що деякі з традиційних виявів діяльности української спільноти мають тривалу вартість, і тут наш традиціоналізм виконує свою позитивну суспільну функцію. Але треба відрізнити форму від змісту. Сучасна українська людина в країнах Заходу, особливо молодша, може засвоїти собі прив'язання до української культури і традиції, але це може статися скоріше завдяки доброякісним публікаціям про Україну, завдяки мистецьким і науковим досягненням людей українського роду в минулому і сучасному, а не конечно в результаті традиційних українських академій.

II

Чи перераховані тут слабості нашої спільноти — а вони далеко не всі — слід уважати як доказ безперспективности нашого організованого життя в діяспорі? Зовсім ні. Бо в парі з цими слабостями, можна перерахувати цілий ряд безперечних досягнень: *Енциклопедія Українознавства* і сьогодні вже хіба сотні непоганих українознавчих публікацій з галузів культури, політики, історії, літератури українською та чужими мовами, гарвардський та канадський наукові центри й кадри, кадри професійної інтеліґенції, організоване релігійне життя, мистецький світ, школи українознавства, жіночі й молодечі організації та зокрема відгук, який серед молодого покоління знайшов рух опору в Україні та чимало інших успіхів. Крім цього, сам факт усвідомлення небезпек — це вже показник прагнення оздоровити стан. У таких умовах сьогодні найбільше на потребу — відверта, широка й щира дискусія про те, що в нас слабе й нежиттєздатне, а що конечне, і як це завдання виконати.

У цьому аспекті на перший плян висуваються, м. ін., такі питання.

Насамперед це потреба продовжувати політичну активність українців, що живуть у західніх країнах. В міру, коли починає переважати число українців, які народилися поза межами України, це, з одного боку, повинна бути їхня діяльність в політичному, громадському, культурному, науковому, економічному житті даних країн поселення. Але в парі з цим продовжувати треба теж українську політичну активність, точніше, дію українських політичних груп.

Відомо, що ця друга пропозиція викликає серйозні застереження в деяких колах нашої суспільности, мовляв, українська політика не має перспектив на довшу мету, бо вона

digitized by ukrbiblioteka.org

скінчиться з фізичною смертю діячів політичних партій, а крім цього, кажуть критики, політичний партикуляризм послаблював і послаблює активізацію українців в інших ділянках життя. Коли на цю проблему дивитися виключно під таким кутом, то в цьому чимало слушного. Але це не єдиний аспект.

Насамперед, правда така, що поруч партійних спорів, які справді неодноразово переносились і досі переносяться на громадський сектор зі шкодою для нього, політичні партії були теж багато де в чому чинником активізації громадського життя. Інколи корисно впливала теж конкуренційна боротьба, якщо, звичайно, не доходило до екстремів, точніше, до намагань групової монополізації. Наприклад, навряд, чи Пласт охопив би всю українську молодь, якої частина сьогодні перебуває в СУМ у результаті дій одної з політичних сил. (Прикріше те, що обидві молодечі організації, а також ОДУМ — це далеко не вся українська молодь).

Але українську політику в діяспорі треба продовжувати ще з інших, не менш важливих міркувань. Не слід забувати, що навіть при існуючому затиску в Україні, там є виразні тенденції до політичної активізації серед деяких кіл суспільства, зокрема молоді. Свідченням того є декілька політичних формацій, які в останніх двох десятиріччях там творились і з яких найбільш замітною була Українська робітничо-селянська спілка, очолювана Левком Лук'яненком.

Дивно було б, коли б у наших умовах масового поширення інформації такі дії в Україні не викликали відзвуку серед молодого українського покоління діяспори. Показником того, що політичний інстинкт виявляється серед деяких українських молодих людей на Заході, є, м. ін., те, що дехто з них шукає собі місця для політичної активізації в політичних партіях інтернаціонального характеру, здебільша лівого напрямку, що в нас часто викликає побоювання. Чому в таких умовах не мало б бути місця для політичної діяльности наскрізь українського характеру?

Коли в різних країнах світу євреї, незалежно від своєї державної приналежности, зуміли створити у свій час і досі зберігають (хоч існує держава Ізраїль) як дієву політичну силу свою сіоністську організацію, чому охочі та молоді українські люди не можуть творити політичних українських формацій націоналістичного, націонал-демократичного, соціялістичного, ліберального, чи консервативного напрямків? Чи такі формації, при умові, що для їх творення будуть охочі люди, не можуть продовжати розвиток української політичної думки і дії, що з природи речі була б пов'язана з сучасними політичними процесами на Україні та з традиціями української політики в минулому? Адже Російська соціял-демократична робітнича партія

— тобто обидві її фракції: більшовиків і меншовиків — теж була частинно еміґраційною партією, а дії таких українських політичних еміґрантів як М. Драгоманов, С. Подолинський, М. Зібер та інших теж могли були прибрати форми ширшої політичної організованости, якщо б біля них існували українські політичні кадри за кордоном.

Ця справа важлива ще в одному аспекті. Відомо, що суть дій кожної політичної еміґрації, а зокрема політичних груп чи партій, лежить в тому, щоб бути перед світом речником прагнень поневоленого народу. Цю ролю, попри всі свої слабості, виконують існуючі досі політичні групи та установи. Але коли ми схочемо поглянути на цю проблему в аспекті 1980-их років, чи далі, то хто тоді має бути перед світом політичним носієм ідеї державної незалежности України? В якійсь мірі це завдання виконують теж громадські організації, але це не є головна сфера їхньої діяльности.

Друге завдання, без якого не можна уявити успішної дії діяспори, в тому і політики, — це розбудова української науки та культури. Наука, культура, мистецтво, література — це вартості самі в собі. Великий письменник, чи маляр, не мусить на перше місце виносити своє національне ім'я (ясно, що він його не має теж ховати!). За нього говорять його твори, а вони в свою чергу завойовують теж його народові місце в культурних надбаннях світу. Тому вони є теж національними цінностями. Крім цього, якщо йдеться про науку, то без наукової підбудови не можна мислити ніякої успішної політичної активности. Тим то вирощування наукових кадрів і продукування серйозних наукових праць — це те, що перше на потребу в нашій дійсності. Зрозуміло, що наголос повинен бути покладений на ті ділянки науки, які в умовах совєтчини найбільш винищувані та фальсифіковані (історія, література, культура взагалі).

З цих міркувань спрямовування талановитої української молоді на студії таких ділянок має першорядне значення. Воно напевне не легко. В умовах консумпційного суспільства, коли гроші і добробут стають часто критеріями життєвого спрямовування молодих людей, потрібні плянові зусилля та освідомлююча акція фахових кіл громади, а теж розумна фінансова політика. Як багато ми, як нація, втратили на тому, що в міжвоєнному періоді так мало українських студентів західніх областей мали змогу вчитися в західніх університетах, зокрема в Англії і Франції, хоч у той час існували порівняно багаті українські економічні установи, а теж деякі світські та церковні кола, що могли щорічно давати стипендії і висилати за кордон принаймні кілька десятків здібних кандидатів! Скільки талантів тоді прогайновано! Сьогодні матеріяльні можливості для студій набагато кращі, але цього не можна сказати, наприклад, про

digitized by ukrbiblioteka.org

українців Південної Америки, де існує певний резервуар молодих сил.

Третє невідкладне завдання — це реформа нашої організованої громадської дії на фахових принципах. Ідеться про те, щоб окремими ділянками нашого збірного життя керували вишколені і кваліфіковані для такої праці люди, які вважають її своєю професією і життєвою кар'єрою. Це не значить, що громадська праця має спиратися лише на професійних робітниках. У різних країнах Заходу великі громадські, зокрема філантропійні, організації діють завдяки безкорисливій праці тисяч добровольців. Але стрижнем кожної такої організації є професійні люди. Перебудова наших установ та організацій на такому принципі штовхнула б уперед наше організоване життя, надала б йому нові форми і забезпечила б здорову фінансову базу, без якої ніяка ширша праця суспільства немислима.

Четверта ділянка, що вимагає реформ — це сама система наших громадських організацій. Немає сумніву, що вже найближчими роками їх число меншатиме, зрештою, вже меншає. В таких умовах видається, що на довшу мету стане на порядок дня питання творення ширших громад у стилі Народних домів чи под., які об'єднуватимуть усіх, хто почуває себе активним українцем, незалежно від політичних афіліяцій. А це в дальшому може привести до нових принципів побудови громадських централь в країнах поселення, а теж світової української централі. Такі громади, побіч церков різних віровизнань, можуть стати найбільш перспективними клітинами української організованости, ліквідувати груповий партикуляризм, об'єднувати. Чи такого типу громади виключають можливість громадської і політичної різногранности? Зовсім ні. Навпаки, вони можуть теж забезпечити базу для дій наукових, чи культурних установ, або теж для організацій спеціяльного типу, наприклад, комітетів оборони політичних в'язнів в Україні тощо. Паралельно з ними можуть розвивати свої дії теж політичні формації.

Сьогодні ці завдання і перспективи лише частинно усвідомлені в нашій громаді і тому вона опинилася на своєрідному роздоріжжі. Нові сили вже появляються і нові форми підсуває життя, але спадщина давнього ще діє. Успішність розвитку діяспори залежатиме від того, наскільки вона зуміє звільнитися від того, що пережите, зберігаючи рівночасно те, що витримало пробу життя та є потрібне, і в той же час впровадити нові форми і новий стиль. Проте за всіх умов ініціятиву в цій акції і керування нею мусять дати верхи діяспори, точніше провідні діячі центрів і низових клітин, окремі громадяни, що можуть дати нову думку своїм землякам. Подібно як на Україні, від тих одиниць, сотень чи тисяч індивідів залежить шлях розвитку цілої спільноти і її майбутнє.

Рівночасно вони повинні причинитися до утворення в нашому суспільстві атмосфери реабілітації громадської, чи політичної праці та її діячів, пошани не до тих, хто стоїть збоку і приглядається, а до тих, хто є в гурті з народом. (Ясно, що передумовою того є теж моральні та інтелектуальні якості керівників). Праці для громади, як і для тих, хто її виконує, чи принаймні морально і матеріяльно підтримує, треба привернути давній престиж, що ним користувалися наші громадські і політичні діячі в дореволюційному і міжвоєнному періодах. Належати до своєї громади повинно бути елементом гордости людини (прикладом цього можна вважати поширений серед української молоді в діяспорі звичай носити відзначки, чи сорочинки з написами "Я українець", або "Як гарно бути українцем", якщо, очевидно, за цією українською формою є теж український зміст!), так само як відчуження від своєї спільноти повинно соромити українця. Це своєрідний щоденний плебісцит, що його і в діяспорі, і в зовсім не меншій мірі на українських землях мусить проводити українська людина. Бо, в кінцевому результаті, стояти при своєму, це те, що на довшу мету забезпечить існування і ріст здорової української спільноти поза українськими землями, як і те, що визначить перспективи нашої нації встоятися проти теперішнього наступу ворога на її самобутність.

digitized by ukrbiblioteka.org

НА ПОТРЕБУ: СУСПІЛЬНІ РУХИ

Анатоль Камінський

Національна політика, а в тому і визвольна політика поневоленого народу, це не лише така чи інша суверенна програма, але й повсякчасне її здійснювання. За всяких умов, самі постуляти, сама ідейно-програмова платформа, навіть у їхніх найбільш максималістично-радикальних формулах і революційних деклярацїях — ще не є визвольною політикою. У кращому випадку вони залишаються причинком до розвитку політичної думки, а в гіршому — звичайною політичною софістикою і фразеологією. Так мається це діло, поки немає конкретних, кожноденних і наочних спроб, засобів і заходів для здійснення накресленої програми, які виходять з реально розробленої стратегії і тактики боротьби. Самого визначення остаточної мети боротьби тут замало, ба навіть замало теоретичної стратегії і тактики, яка відкладає здійснення цієї мети на майбутнє "до відповідних умов і обставин". Потрібна не лише стратегія "майбутнього", але власне сучасного, тобто така, яка має своє застосування вже в теперішніх умовинах, навіть якщо вони є найбільш несприятливі. Немає нічого легшого і може й більш опортуністичного, як проголосити такі чи інші максималістичні програмові засновки й одночасно відкласти їх здійснення "на слушну годину" та чекати згорнувши руки, або пробувати заступити конкретну цілеспрямовану діяльність замінником невластивих, половинчастих і навіть шкідливих заходів, які суперечать вимогам існуючої обстановки.

В історії поневолених народів бувають ситуації, коли "ножиці" між визвольною програмою і об'єктивними умовинами її здійснити є такі великі, що шанси осягнення національної свободи на даному етапі є мінімальні, а то й жодні. В таких випадках ми привикли говорити про крайню деконьюнктуру. І власне в такій ситуації, як і за всяких інших умовин, є дуже важливим, щоб стратегія і тактика боротьби були тим не менше ефективні і цілеспрямовані на здійснення цієї остаточної мети. Коротко: ідеться тут про ряд продуманих повсякчасних заходів, кроків, акцій і речей, які, з одного боку, скріпляли б якоюсь мірою національний потенціял народу, а з другого — невтралізували б та послаблювали удари і заходи ворога в поодиноких ділянках народного життя.

Немає нічого гіршого, як витворення певної пустки — прірви між програмою та актуальною стратегією і тактикою боротьби. "Ножиці" між ними є ще гірші для народу, ніж "ножиці" між

об'єктивною зовнішньополітичною деконьюнктурою і станом національного потенціялу.

Самозрозуміло, що в той самий час чим більші "ножиці" між визвольною програмою і об'єктивними внутрішніми умовинами її здійснити, тим і важче знаходити і виробляти ефективні, відповідні стратегічні і тактичні заходи. Але тим не менше їх треба шукати і стосувати, зокрема в такій ситуації, в якій опинився наш народ під сучасну пору. Є це типічне становище певної деконьюнктури, яка зумовлена не стільки міжнародною ситуацією, як передусім максимальним русифікаційним тиском імперіялістичної Москви. І тому теж ключ до розв'язки того складного положення лежить якраз у самому народі, в суспільстві — індивідуально і колективно.

В існуючій дійсності боротьба нашого народу виявилася в двох головних формах, якщо йдеться про її "методологію": підпільній і гласній, або, як її інакше можна назвати, леґалістичній. Ця остання, виходячи з реформістичних позицій, спрямовувалася в своїй основі на коректуру існуючого стану та здобуття нових осягів для нашого національного потенціялу на базі дозволених формально існуючих правових норм. І її здобутки в історичній перспективі поважні. Але одночасно її слабістю був її обмежений характер, поскільки вона дотепер не виросла у масовий суспільний рух, який захопив би активно широкі маси народу.

Осмислення цього факту є дуже важливим якраз з погляду стратегії і тактики, бо такий стан унаочнив дуже виразно, що, попри програмовий бік справи, на сьогоднішній час центральним питанням є передусім мобілізація народних мас до ширших суспільних рухів. Практично це означає заанґажування ширших кіл суспільности в шуканні засобів і методів опору та боротьби в належному прояві їхньої ініціятивности і винахідливости та витворенні в них самих і поза ними потрібного психологічного наставлення, готового на конечний риск, без якого тут не обійтися. Іншими словами, вихідним питанням для народу сьогодні є не самі лише програмові постуляти, але спосіб і шлях, як захопити якнайширші маси та двигнути їх на конкретну щоденну громадську працю та боротьбу.

Гласно-леґалістична самооборона мала в основному дві форми: організовану і спонтанну. До першої можна зарахувати Українську робітничо-селянську спілку, що її заініціював Левко Лук'яненко ще 1959 року, Комітет на захист Ніни Строкатої-Караванської з 1971 року та Громадську групу сприяння виконанню Гельсінкських угод з 1976 року. До спонтанної, що її радше можна назвати виявом "неорганізованої організованости", чи "безструктурної організованости", слід зарахувати передусім протести в оборону арештованих культурних і громадських діячів у 1960-их і пізніших роках, акції на оборону української мови, школи і культури, протести проти русифікації, як ось протести

digitized by ukrbiblioteka.org

групи матерів з Донбасу, конференція в справі культури мови в Києві в березні 1963 року, лист Дніпропетрівської молоді, робітничі протести, демонстрації і страйки, як протест мешканців Вишгороду, Києво-Святошинського району проти "порушень радянської законности керівництвом Кременчукгесбудівництва" в 1969 році, успішний страйк на заводах машинобудування в травні 1973 року в Києві та інші.

Усі ці форми оборони людських і національних прав були виявом певної суспільної динаміки, тобто були рухами суспільними, але вони не завжди мали відповідну комбінацію двох основних елементів, конечних для кожного ширшого суспільного руху: а) масовість і б) тривалість, чи безперервну консеквентність. Вони були радше випадкові і короткотривалі, або обмежені розміром та засягом чи льокалізовані. Навіть масовій конференції в справі культури мови в Києві 1963 року забракло дальшої постійности і консеквентности, тобто продовження її в інших формах і на інших форумах, які так дуже були на потребу. Знову ж інші вияви, які тривалі, як наприклад Гельсінкська група, не були масові. Але тим не менше їх треба розглядати як головну кінетичну силу народу, бо вони займають центральне становище як щодо релятивно невеликих і обмежених форм організованого підпілля, так і щодо ширших пасивних шарів цілого суспільства.

Мало того, під сучасну пору і на найближче майбутнє вони й залишаються першочерговим фактором опору народу і творитимуть головний фронт зудару з ворогом. Це не значить, очевидно, що цей фронт одинокий, бо в сучасній дійсності є місце та потреба і на суспільні рухи, про які тут мова, і на позазаконні форми боротьби. ідеться лише про те, що в силу обставин і з поглядів стратегічних вони правдоподібно будуть ще й надалі займати найбільш експоновану позицію. І було б недобре, якщо б завдання і функцію суспільних рухів мусіло перебирати на себе таке чи інше підпілля, так само, зрештою, як недоцільним було б, щоб специфічну ролю підпілля перебирав на себе той чи інший суспільний рух.

Виміри сучасних суспільних рухів різні, але вони проходять в основному в трьох площинах:

а) національно-політичній,
б) духово-культурній,
в) соціяльно-економічній.

У першій площині йдеться про збереження і скріплення національно-політичної ідентичности нашого народу та його державности. В обличчі посилених докраю намагань ворога звести Україну до звичайної адміністративної провінційної одиниці російської імперії, досягти повної русифікації шляхом здійснення концепції "єдиного радянського народу" і збільшення напливу

російського елементу на українські землі — українська суспільність мусить знайти методи, засоби і способи як з цим боротися і як зберегти себе. І з цього погляду на потребу тепер є якраз широкі суспільні рухи, які поставлять собі за завдання збереження і плекання історичних традицій, вивчення непофальшованого нашого минулого, боротьбу за українізацію міст і робітничих центрів та цілих районів (у таких областях, як наприклад Донецька, Луганська, Харківська, Миколаївська та ін.) і які єдині в силі ефективно впоратися з цим завданням всупереч режимовому тискові і теророві.

Як це не парадоксально, але в умовах, коли указом президії ВР УРСР з 20 липня 1978 року перетворюється навіть "Українське об'єднання Ради міністрів УРСР по продажу сільськогосподарської техніки, запасних частин, мінеральних добрив та інших матеріяльно-технічних засобів, організації ремонту і використання машин у колгоспах і радгоспах — у *союзно-республіканський* [підкреслення наше] Державний комітет УРСР по виробничо-технічному забезпеченні сільського господарства", (*Радянська Україна,* 21 липня 1978 р.,) то в такій ситуації навіть збереження і скріплення певних формальних елементів і атрибутів т. зв. "державности УРСР" і "української соціялістичної нації" є допоміжним у тому широкому суспільному змагу. Бо, коротко, ідеться про те, щоб, як писали недавно о. Романюк і О. Тихий, "відстояти своє право... відстояти суверенітет..." на всіх відтинках народнього життя. А коли неможливо сьогодні осягнути фактичну державність, ба навіть зберегти хоч би її формальну версію, тоді конечним є боротися і вдержати саму ідею суверенітету народу і його державних традицій у народніх масах.

Самозрозуміло, що національно-політичний відтинок боротьби є найважливіший і одночасно найважчий, бо якраз його якнайпильніше "доглядає" ворог, якраз на ньому концентрується в першу чергу вся увага режиму і якраз його він якнайгостріше атакує. Навіть найменші прояви діяльности в цій сфері підпадають часто під якнайбільш суворі і безоглядні удари та репресії режиму. Пригадаймо, що навіть вивчання історії України в приватних учнівських і студентських гуртках було і є об'єктом гострих переслідувань. А тим не менше, без них і інших того роду заходів і засобів не обійтися. Ідеться однак не лише про те, щоб вони були, але передусім про їхнє відповідне поширення і тривалість, при одночасній свідомості, що лише тоді, коли вони приберуть масовий характер і стануть своєрідним суспільним рухом, вони зможуть рахувати на успіх у подвійному сенсі: по лінії самих осягів і по лінії невтралізації репресій і терору режиму. Бо в даному випадку, як і в інших, передумовою успіху і здобутків є відповідна масовість і тривалість стосовних дій і практик. Тільки при осягненні

digitized by ukrbiblioteka.org

певної величини, частоти і напруги даний рух перестає бути лиш об'єктом заінтересувань і дослідів КҐБ та карних репресій і перетворюється у суспільний рух, супроти якого режим не в стані обмежитися до самих поліційно-терористичних засобів, але мусить шукати інших політичних розв'язок, а в тому теж іти на концесії. Не забуваймо, що гострі репресії ворога під сучасну пору не є стільки його силою, як радше політичною слабістю, і при відповідному натиску суспільної динаміки режим таки є змушений іти на поступки.

Те саме стосується духово-культурної ділянки: людська і національна гідність мусять бути збережені, і боротьба за українську культуру і мову в школах, установах, навчальних закладах, організаціях, заводах, на транспорті і скрізь — мусить стати щоденною справою кожної української людини. Не вистачає сьогодні розмовляти рідною мовою в родинному колі і серед друзів, є конечним поширювати її консеквентно і на вулиці, і на роботі, і в державних установах. Ніхто не стоїть з наганом при виску і не грозить натисненням курка за вживання рідної мови, а як показали недавні приклади в Грузії, Азербайджані і Вірменії, теж і в сучасних умовах можна добитися для рідної мови державного становища. До речі, щодо репресій і нагляду режиму, мовно-культурний і духовий відтинки боротьби є таки легші ніж національно-політичний і навіть при "мінімальних" зусиллях можуть дати величезні осяги. Але знову ж: потрібно не лише поодиноких зусиль, але їх масового поширення, тривалости, настирливости та послідовности. Бо в іншому разі, вкінці саме слово "українець" стане об'єктом режимової заборони і репресій. Адже інтеґральною частиною російського імперіялізму є і "валуєвщина" минулого століття...

З огляду на репресії режиму, порівняно ще легший є відтинок соціяльно-економічної боротьби. Домагання справедливої винагороди, протести проти порушення матеріяльних прав трудящих і т. п.— мають певну доволі міцну, хоч очевидно тільки формальну, правну базу в самих законах і в ідеологічній "підбудові", а також їх в Україні трактують трохи легше, ніж активність на політичному і культурному відтинках. Коротко: тут більші шанси і менший риск. І є певні можливості в боротьбі за поправу становища і на заводі, і в крамниці, і в іншій установі.

Ця ділянка важлива теж з іншого погляду, а саме питомої ваги робітництва в сучасному радянському суспільстві і його ролі в майбутньому в поєднанні з інтеліґенцією і селянством. Ідеться тут про осмислення тісного пов'язання соціяльно-економічних інтересів трудящих з національно-політичними. Або інакше: через відповідне спрямування боротьби за соціяльно-економічні права трудящого довести до його національного усвідомлення і політичної активізації.

У всякому разі, якраз на цьому відтинку конечні атрибути справжнього суспільного руху — масовість, широта і тривалість — мають величезні шанси не лише у "своїй" вужчій ділянці, але й сприятимуть великою мірою активізації і посиленню ще інших суспільних рухів у національно-політичній і культурно-духовій ділянках.

Суспільний рух гласно-леґалістичного порядку мусить бути власне широкою еманацією цілого суспільства, віддзеркалюючи його динаміку і силу. До вищезгаданих прикладів у Грузії, Азербайджані і Вірменії та успішного страйку в Києві в 1973 році, варто додати як доказ приклад Польщі, де суспільні рухи набрали якраз величезної кінетики, співмірної до стану польського суспільства. Чи то у випадку польської католицької церкви, чи руху селян проти колективізації і за збереження приватної посілости, чи робітничого й інтелектуального рухів — маємо лише віддзеркалення сили національної динаміки польського народу в цілому. І в цьому поляки можуть бути прикладом не лише для інших сателітних народів, але й для підрадянських.

Ще кілька слів про організовані підпільні форми боротьби. На їхньому реєстрі маємо такі формації, як "Український національний комітет", "Український національний фронт", "Об'єднана партія визволення України", "Союз української молоді Галичини". Залишаючи тепер на боці історію і програмові заложення цих організацій, слід підкреслити в них такі моменти:

а) Усі вони, в більшій чи меншій мірі, навя'зували до старих підпільних форм під час і після Другої світової війни.

б) Роля і питома вага їх у цілому самооборонному русі була другорядна, тобто менша в порівнянні до гласно-леґалістичних форм боротьби. Щодо цього ситуація була відмінна від становища зараз після війни аж до 1950 років, коли якраз підпільна боротьба була домінантна в цілому визвольному процесі. В сучасній обстановці можна говорити навіть про певну пропорційну позицію підпільної боротьби в цілому політикумі, пропорційну до її можливостей і завдань під сучасну пору. Такий стан, до речі, є нормальний у мирній обстановці. В умовах теперішнього російського тоталітаризму таке "пропорційне" співвідношення між підпільними і гласними формами боротьби є навіть конечне, принаймні до часу радикального поглиблення режимової кризи, яка зможе довести до витворення революційної ситуації. Зрештою, пригадаймо, що масовий характер підпільної боротьби під час і після Другої світової війни не був результатом мирного часу, але воєнної завірюхи, яка і накинула була такі, а не інші форми і розміри цієї боротьби.

в) Судячи по доступних матеріялах, на потребу відомим нам формаціям були певні організаційно-оперативні і технологічні іновації, яких вони не мали. Центральним питанням для них була

digitized by ukrbiblioteka.org

справа зв'язку: між поодинокими звенами (горизонтально) і між ними та диспозиційним центром (вертикально). Розв'язка цього питання визначала і визначатиме теж у майбутньому їх дієздатність в аспекті безпеки, імунітету проти інфільтрації і провокації та оперативної ефективности.

г) Наявність цих підпільних форм показала, що в сучасній дійсності існує в народі свідомість, що самі гласно-леґалістичні форми боротьби є невистачальні. Підпільна організація є інтеґральною частиною цілого визвольного процесу теж і в мирних часах, хоч з обмеженою і окремою функцією. З другого боку, немає сумніву, що тенденція до зросту підпільних форм боротьби буде зростати теж у міру того, коли ворог буде обмежувати можливості гласної боротьби і дослівно буде заганяти "весь народ" у підпілля.

ґ) У противагу до 1930-их і пізніших років, сучасні підпільні формації не протиставили себе гласно-леґалістичній боротьбі, навпаки, радше її доповняли. Це є приклад, який повинен застосовуватися теж у майбутньому за всяких умов. Більше, ніж будь-коли дотепер, ці дві форми боротьби мусять одна одну доповняти, а не перешкоджати, бо не роздрібнення, але максимальне зосередження всіх активних сил народу є конечне для ефективности і успіху обох.

ЛЕОНІД ПЛЮЩ В АВСТРАЛІЇ

Мирослав Болюх

У квітні і травні ц. р. перебував в Австралії Леонід Плющ. Приїхав він на запрошення Австралійської парляментарної комісії закордонних справ і оборони, точніше, одного з її комітетів у справах порушення прав людини в Радянському Союзі. Цей комітет, створений у листопаді 1976 року, первісно обмежувався прослідженням переслідування євреїв у СРСР. Комітет оборони прав людини в Україні, який існує в Мельборні при Українській громаді Вікторії, подав прохання до парляментарної комісії, щоб діяльність парляментарного комітету поширити і таким чином дати змогу зізнавати свідкам різних національностей на тему ширшого питання — порушення прав людини в СРСР.

Тодішній голова комісії сенатор Бізлі поставився прихильно до пропозиції, і незабаром Л. Плющ у Парижі одержав формальне запрошення на свідка до комісії, вже під зміненою та поширеною назвою. В офіційному звіті парляменту з 14 квітня 1978, де поміщені свідчення Плюща, на передовій сторінці пишеться про комісію: "Основні завдання: людські права в Радянському Союзі, беручи до уваги піддержку Австралії принципів Загальної декларації прав людини і Кінцевого акту Гельсінкських угод..."

Комісія переслухала досі понад десяток свідків; найбільше єврейських (серед них проф. Воронель з Ізраїлю), двох лотишів, одного литовця і з українців Л. Плюща, а після нього українського католицького єпископа Преосв. Івана Прашка.

Приїзд Л. Плюща до Австралії влаштував Союз Українських Організацій Австралії. Практичну організацію та координацію всієї поїздки доручено Комітетові оборони прав людини в Україні. Ззовні одержано ще одну моральну підтримку — від федеральної Міжнародньої Амнестії Австралії. Практично це дало великі користі, бо МА організувала пресові конференції, виступи в університетах, зустрічі з політичними колами, профспілками тощо.

■

На протязі цілого дня, в п'ятницю 14 квітня 1978, Плющ свідчив перед комісією в Канберрі, при заповненій слухачами (в тому чимало українців) залі. Офіційно він виступав як представник Української і Російської гельсінкських груп, що відзначено в парляментарному протоколі. Його свідчення вже появилися окремим 78-сторінковим збірником. На кінцевій сторінці

digitized by ukrbiblioteka.org

відмічаються долучені свідком додатки, серед них "У справі Олександра Федоровича Сергієнка". Це обширний документ нью-йоркського адвоката Сергієнка, Биртона Голла, якого КҐБ, видалив минулого року з Києва. Б. Голл їздив на доручення родини Сергієнка, яка проживає в Австралії, відновити апеляційну розправу над незаконно засудженим Сергієнком.

Свідчення Плюща вміщаються на 6-ох сторінках, решта це запити членів комісії та відповіді свідка. На вступі Плющ говорить про себе — свою участь в українському національному русі, арешт, присуд і приїзд на Захід.

"Я є визнавцем самостійности України, — каже Плющ, — я є прихильником встановлення гуманної соціялістичної системи в Україні, на базі національного самовизначення і розвалу імперіялістичної структури Радянського Союзу". Далі він зупиняється над національним питанням у Радянському Союзі, наводить приклади і факти переслідування неросійських народів, спроби ширення ворожнечі між ними, роздмухування антисемітизму.

Плющ наголошує, що переслідування українців є далеко більше, ніж євреїв і інших національностей. Тому понад 50% політичних в'язнів становлять українці. Наводить найновіші приклади плянової русифікації, вказує на те, що кожний прояв національної самооборони уряд таврує як "український буржуазний націоналізм". І це було безпосередньою причиною, чому "зродився національний демократичний рух, якого характеристичною прикметою і основним завданням є оборона прав народу, національної культури та аспірації на політичну незалежність".

Для прикладу Плющ подає різні арешти та ув'язнення і розповідає історію д-ра Миколи Плахотнюка, Олександра Сергієнка та Юрія Шухевича. Про останнього він каже, що "ув'язнений від 15-того року життя тільки за те, що є сином генерала Української Повстанської Армії, яка боролася проти окупацій України Третім Райхом і Радянським Союзом та охороняла населення Західньої України від винищення".

Окремо Плющ говорив про працю Української гельсінкської групи та долю її арештованих членів; про переслідування церкви і релігії, наголошуючи особливо долю УКЦ і УАПЦ.

І вкінці наводить найновішу форму опору, який перекинувся і на робітничий рух, а саме: створення незалежної профспілки в СРСР та переслідування й арешти її організаторів. "Я вважаю політичну кампанію за право профспілок бути незалежними від радянського уряду за першочергове завдання теперішнього дня", — каже Плющ.

Свої свідчення Плющ кінчає так:

Це не дисиденти породили економічну, духову і політичну кризу в СРСР; це криза породила дисидентів. Радянський Союз свідомий, що терором він не переможе політичної кризи, якщо капіталістичний світ не допоможе побороти економічну кризу т. зв. соціялістичної системи СРСР... На жаль, про це забули в Беоґраді під тиском Радянського Союзу. Я хочу апелювати, щоб це було предметом основної застанови вашої комісії.

По лінії цих свідчень ішли продовж дня запити членів комісії, на які Плющ давав чіткі відповіді. Деколи це приводило до довшої глибокої дискусії. Це були проблеми радянської конституції і реальної дійсности, російського шовінізму та імперіялістичної політики Москви, що має традицію сторіч; партійної бюрократії і деморалізації суспільства сексотством; зловживання психіятрією для поборювання політичних дисидентів; зловживання детантом і ін.

Не диво, що секретар комісії, дякуючи Плющеві в листі від 24 квітня, пише, між іншим: "Члени комісії і авдиторія були під великим враженням Ваших відповідей під час дуже довгого переслухання... ми переконані, що Ваші свідчення були дуже важливим елементом у праці комісії".

На запит голови комісії Плющ відповів, що в минулому він був ленінцем. Сьогодні він ним не є. Хоч він далі визнає основні принципи Маркса в побудові суспільства, він рівночасно переконаний, що тип суспільства, яке проповідує Маркс, не є ідеальний і потребує дальшої ревізії. Він згідний назвати себе соціялістом.

■

Після свідчень у Канберрі, Плющ відвідав більші осередки українців в Австралії та брав участь у дуже широкій програмі виступів перед австралійською громадськістю.

Слід згадати, що австралійська преса,традиційно поміркована, прийняла його винятково прихильно. Ще тиждень перед приїздом Плюща мельборнський щоденник *Ейдж* помістив обширну статтю відомого політичного коментатора Майкела Барнарда п. з. "Вітаємо хороброго борця України в Австралії".

Автор, добрий знавець радянської дійсности, звертає увагу на молоде українське покоління, яке є рушієм опору в Україні. Він пише, що це покоління живе в часах Гельсінкських договорів і не хоче зрозуміти, чому є злочином говорити українською мовою, плекати українську культуру; чому Кремль так аґресивно пропаґує націоналізм в інших частинах світу, а рівночасно так жорстоко переслідує найменший прояв націоналізму у власних республіках,

digitized by ukrbiblioteka.org

зокрема в Україні, яка є членом Об'єднаних Націй. Імперіялістична інтерпретація Москвою комунізму довела до опору і протесту таких людей, як Плющ.

Під час свого перебування Плющ відбув низку пресових конференцій та дав інтерв'ю для впливових щоденників і журналів Австралії.

Дуже вимовну статтю помістив один з кращих політичних журналістів В. Даґлес у мельборнському щоденнику *Сан.* Він, між іншим, пише: "...українці — це не росіяни. Це слов'янська, понад 40-мільйонова нація, з власною мовою, літературою, традиціями, яка протиставиться русифікаторським намаганням Москви ще від часів царату. Навіть, якщо українець є відданим марксистом — у нього є особлива гордість за своє національне походження. Український націоналізм — це нерозв'язна проблема для Брежнєва...". Автор стверджує наприкінці статті, що свідчення Плюща в австралійському парлямент і будуть напевно бентежити Кремль, та ще й подвійно бентежити, бо Плющ є українцем.

У довгій 4-сторінковій статті популярний політичний журнал *Бюлетень,* наводить такі слова Плюща в інтерв'ю:

> Сучасну трагедію України можна розв'язати тільки проголошенням її самостійною державою ... Факт, що дедалі більше науковців включаються в антикомуністичний фронт, доказує моральну відповідальність наукового світу для добра людства. Наука має бути на службі людства, а не навпаки... Для мене важлива є доля моїх земляків, ще ув'язнених. Це такі, як Плахотнюк, Мороз, Сергієнко, Пронюк, а особливо молодий трагічний Шухевич ..., що відмовляється засудити свого батька, генерала УПА, який боровся за встановлення самостійної української держави.

У загальному появилося 18 статтей у щоденній пресі та тижневиках, чого не досягли відомі єврейські дисиденти з Ізраїлю під час відвідин Австралії. Не маємо повного переліку студентських публікацій та етнічної преси Австралії.

■

Не менш успішними були виступи Плюща в університетах у Сіднею, Мельборні й Аделяйді. Серед студентської молоді, від лівих до правих, Плющ мав дуже прихильну авдиторію, за винятком групки прорадянських комуністів і троцькістів-спартакістів, які його "переслідували" на всіх публічних австралійських виступах.

Подаємо дещо з двох характеристичних публікацій. Союз соціялістичної молоді Сіднейського університету пише:

> Запрошуючи українця Леоніда Плюща промовляти до членів нашого університету, ми тим самим виявляємо нашу увагу до політичних прав радянських громадян... Ми переконані, що "соціялістична" система, яка так потрактувала свого критика Леоніда Плюща, є вмираючою соціялістичною системою.

Інакше пише *Австралійський спартакіст* (фракція троцькістів):

> Плющ позичив свою "соціялістичну" виказку для імперіялістичного антикомуністичного походу ... Зізнаючи в Канберрі перед парляментарною комісією, Плющ критикував імперіялістів Заходу за недостатньо послідовну поставу в Беоґраді. Минулого серпня Плющ говорив авдиторії в Торонто, що єдина надія — це перемога Картера в Беоґраді. Такими заявами Плющ ставить себе по стороні капіталізму.

Окремо Плющ зустрічався з математиками та психіятрами. Зустрічі проходили у вільній товариській атмосфері.

Цікава була зустріч та пресова конференція, організована Радою єврейських організацій. Очевидно, що основною темою був антисемітизм у СРСР та в Україні зокрема. Плющ речево та об'єктивно вияснював цю проблему, не стараючися прикривати дійсність однієї чи другої сторони. Після цієї зустрічі писали *Єврейські австралійські вісті,* що антисемітизм в Україні є наслідком пропаґованої літератури нацистського типу, яка появляється з наказу Москви. В українському національному русі немає антисемітизму, але не було теж близької співпраці між єврейським сіоністичним і українським дисидентським рухами. Плющ закликав забути минуле і глядіти в майбутнє, бо в майбутньому лежить секрет рятунку обох народів. Історію треба вивчати, але не обов'язково нею жити.

Окремо треба відмітити співпрацю і допомогу Міжнародньої Амнестії. Сам Плющ казав, що "МА, на жаль, єдина організація, від якої можна очікувати реальної допомоги". На пропозицію українських організаторів, під фірмою МА видруковано 20 тисяч брошур із знімками та історією українських в'язнів: Мороза, Сергієнка, Пронюка, Плахотнюка і Шухевича. На верхній сторінці знімок Владимірської тюрми та заклик до австралійців: "Як ти можеш їм допомогти?".

Під час пресової конференції етнічної преси, яку організував Комітет поневолених народів, дійшло до провокативних виступів. Замість запитів представників преси, пішли запити та голословні промови від авдиторії про "марксизм і атеїзм" Плюща. Це виглядало надто наявно на організований наступ, при цілковитій мовчанці польських і литовських організаторів. Для Плюща це не

digitized by ukrbiblioteka.org

було несподіванкою і він скоро розкрив дискутантів: "НТС і троцькісти".

■

Окремо варто відмітити дві події у виступах Плюща перед австралійським світом, бо вони мали особливий розголос і значення.

Насамперед, це громадське віче в Мельборні, яке організувала Міжнародня Амнестія. Добра рекляма в пресі і вщерть заповнена заля: студенти, професіонали, громадські і політичні діячі та велика кількість українців.

Плюща представив президент МА д-р Б. Роет. Він говорив, що Плющ це людина принципова, великої відваги та шляхетности. Після років жорстокого переслідування і терору опиняється у вільному світі. Він міг би користуватися заслуженим відпочинком у Парижі. Але ця людина роз'їжджає по цілому світі в обороні свого народу й ув'язнених земляків. Д-р Роет подякував українцям за ініціятиву і спровадження Плюща до Австралії.

Плющ побудував свій виступ на свідченнях у парляменті і кінцеву частину присвятив закликові до австралійських професіоналів, церковно-релігійних організацій і профспілок приєднатися до боротьби за право людини і людської гідности в Радянському Союзі. "Я не є політик з професії ані для розваги. Мене штовхає глибоке почуття відповідальности перед жертвами радянської поліційної системи, незалежно від політичних, соціяльних, національних чи релігійних переконань", — казав Плющ.

Але тут зразу почався проти Плюща організований виступ спартакістів, членів прорадянської комуністичної партії (в Австралії є аж три комуністичні партії) і НТС. Плющ виявив себе майстром слова, ясної думки і логіки. Двічі заля нагороджувала доповідача бурхливими оплесками і вставанням з місць.

У своїх відповідях Плющ обвинувачував Москву за її традиційний імперіялізм. Російський народ, для власного добра і добра інших народів, мусить прийти до єдино логічного висновку: визнати їх незалежність. Плющ не вірить, що саме радянська імперія врятувала людство в Другій світовій війні від нацистської імперії. Він не є прихильником поборювання одного диявола другим. У час Другої світової війни діяла українська військова формація УПА, яка боролася проти обох дияволів.

Еврокомунізм ще далеко не має "людського обличчя" і по суті в деяких випадках виявляється прихованим сталінізмом. Але немає найменшого порівняння еврокомунізму з радянським комунізмом. Хто в це сумнівається, хай стане на Берлінський мур і подивиться, в котру сторону втікають люди.

Радянська система створила в душах своїх громадян порожнечу, тому люди шукають якоїсь віри. Зростає релігійність, часто навіть не обмежена до якогось віровизнання.

Що більше Плюща атакували, то більше він відповідав різкими словами і бистрішою логікою, але однаково спокійним голосом. І ця форма найбільше промовляла до австралійського слухача. Виступ Плюща був темою довгих дискусій в університетах та в політичних колах. А найдовше — серед вдячних земляків у Мельборні.

Другою важливою подією була зустріч з президентом австралійської ради профспілок Б. Гоком. Гок — це дуже промовиста політична постать Австралії з величезними політичними впливами. Закінчивши з відзначенням високошкільні студії в Англії, крім найвищої позиції в профспілковому русі Австралії, Гок посідає ще пост федерального президента лейбористської партії. В ньому бачать майбутнього прем'єра міністрів Австралії. Будучи сам соціялістичних переконань, він має опінію антикомуніста та критика тоталітарної радянської системи. Його також беруть до уваги, як кандидата на наступного президента Міжнародньої організації праці.

Мельборнський щоденник *Ейдж* писав про цю зустріч: "Український дисидент Леонід Плющ відбув учора понад одногодинну зустріч з президентом ради профспілок Б. Гоком на тему незалежної профспілки в СРСР і переслідування її членів... В цій справі президентові профспілок пред'явлено документацію...". Гок обіцяв допомогу в цій справі, зокрема поставлення проблеми незалежних профспілок на міжнародньому конґресі в Женеві, куди він у наступних днях вибирається. Він обіцяв також стати на оборону родини Л. Сірого з Одеси, якого родина проживає в Австралії. В часі розмови Плющ наголошував увесь час питання України і її політичних аспірацій.

Після Гока Плющ зустрівся із ще одним визначним діячем австралійських профспілок, К. Стовном, який його запитав:

> Пане Плющ, чи ви напевно знаєте, яку тяжку і ховзьку дорогу ви вибрали вашою боротьбою, як це розуміє народ...там? Минулого року я був у Москві на 16-му конґресі радянських профспілок. Було там 2200 делеґатів. Промовляв Брежнєв. Він увесь час говорив, щоб збільшити продуктивність праці, а потім сказав таке: "На Заході є такі люди, що залишили батьківщину і їх там звуть дисидентами; а ми називаємо їх зрадниками". Після цих слів усі 2200 делеґатів повставали і 10 хвилин спонтанно оплескували Брежнєва. Пане Плющ, чи не тяжке ваше завдання?".

digitized by ukrbiblioteka.org

Плющ відбував зустрічі з українським громадянством у п'ятьох більших осередках поселення: Канберрі, Брізбені, Сіднею, Мельборні й Аделяйді. Збори мали загальногромадський характер, під фірмою СУОА. Місцевими організаторами були Українські громади. Залі були скрізь переповнені. Присутні спонтанно вшановували першого на волі українського в'язня та борця правозахисного руху в Україні. Всюди на закінчення відбувалися ще товариські зустрічі.

Виступаючи перед українцями, Плющ на початку просив не заторкувати питання його особистих поглядів, бо вони тут не мають жодного значення, тому що він, як представник Української гельсінкської групи, навіть і не має права сам цього питання порушувати. Він репрезентує групу, в якій є люди різних переконань та поглядів і це не є суттєве в сучасній боротьбі українського народу. В цій боротьбі беруть участь різні напрямки, від лівих до правих, і всі об'єднані однією метою.

І звідси він нав'язував до завдання української еміґрації. Це, на його думку, всенаціональна єдність у боротьбі з російським імперіялізмом за національне визволення.

Серед російських дисидентів є чимало течій. Є фашистські і їхня лінія збігається з кремлівською. Інші є обережні щодо прав українського та інших народів СРСР, або стараються хитрувати. Але Плющ вірить у розвал шовіністичної імперії. Сьогоднішнього руху вже не спинити.

Подібно, як Григоренко, він уважає, що всякі "ізми" є без значення; важливим є, що за ними криється. Його тортурували марксисти Брежнєв та йому подібні. Такий марксизм він засуджує і буде боротися проти нього.

Скромність і патріотизм у Плюща природні. Він не вважає себе героєм і не хоче ним бути. У психушці він боровся і боявся, щоб не втратити себе, щоб зберегти людську і національну гідність, не втратити родини, друзів і не зрадити народу.

Поїздка Плюща по Австралії приєднала йому і українській справі, зокрема українському рухові опору, багато приятелів у колах австралійської громадськости та серед наших земляків.

ХРОНІКА ПОЛЬСЬКОГО ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ

Богдан Осадчук

Польський опозиційний рух розвинувся до непорівняльних розмірів з якоюнебудь країною на Сході. Однак він має інший характер, ніж це було і є у нас. На це склалося багато причин. Довго, дуже довго панував серед вільнодумної інтеліґенції у Польщі погляд, що при тамошніх умовинах можна і треба діяти виключно леґально, використовуючи наявні політичні і видавничі можливості, включно з інституцією державної цензури, яка постала відразу після створення так званого "народно-демократичного" ладу. В основі такого підходу до практичної і публіцистичної діяльности лежало заложення, що у Польщі, на відміну до Радянського Союзу та більшости східньоевропейських країн, під диктатурою комуністів діють інші закони і можливості і завдяки цьому існує відносно широке поле для вільного або відносно вільного вислову друкованого слова. Фундаментом так формульованих думок був своєрідний забобон, що польські комуністи з огляду на свою слабу суспільну базу мусять толерувати ідеологічний і культурний плюралізм. Така концепція зазнала під час короткотривалого сталінізму після кінця сорокових років першої поразки. Слід, мабуть, одначе сказати, що польська відміна сталінізму не стала, на щастя для польської нації, такою трагічною, як у Радянському Союзі. Польська інтеліґенція, польське селянство і польські наукові кадри вийшли з цього нещастя в основному не надто знесилені. Але по сталінізмі наступив другий період ілюзій одночасно на лівому і правому крилі десталінізації. Виринуло явище відбудови вартостей. Його можна назвати без входження в особливості поодиноких груп і різних поколінь явищем "п'ятидесятників", користуючися аналогією з нашими "шестидесятниками" На лівому крилі стояли представники реформізму, себто марксисти і ліві ліберали, які поставили на карту гри в "ревізіонізм", тобто на демократизацію

Богдан Осадчук — журналіст і публіцист, що живе постійно в Німеччині. Він викладач найновішої історії Східньої Европи у Вільному університеті Західнього Берліну, кореспондент швайцарської газети *Нове Цюріхер Цайтунґ*, співробітник польського місячника *Культура*. — *Ред*

digitized by ukrbiblioteka.org

комуністичного моделю держави; на правому католики, що діяли в ім'я так званої "органічної праці", себто рятування традиційних і творення нових вартостей або, інакше кажучи, політичного і культурного відродження при дотриманні льояльности супроти існуючої системи влади. Яскравим прикладом такої концепції на обидвох полюсах філософічно різної настанови, але тактично подібної орієнтації були на тодішній час два часописи *Попросту,* як орган лівого реформізму, і католицький *Тиґоднік Повшехни,* як публіцистична трибуна правого католицького реформізму.

З провалом десталінізації і реформізму у Радянському Союзі польські "п'ятидесятники" зазнали подібної поразки, як українські "шестидесятники", але крах польських прихильників творення кращого ладу на руїнах сталінізму не зазнав такого жахливого розгрому, як на Україні. На це склалося знову ж багато елементів: слабість власної комуністичної бюрократії, ширша база опору і хоч не повністю суверенна, але все ж відмінна польська державність та геополітичне становище, яке зобов'язує Москву на підставі історичного досвіду поводитися з поляками, що заселяють стратегічно важливу географічну смугу транзиту для радянських армій, розташованих у Східній Німеччині, більш у рукавичках, ніж, наприклад, з угорцями або чехами, не говорячи про нас, грузинів чи литовців. Не заглиблюючися знову в деталі поодиноких етапів розгри, натисків і репресій, можна узагальнено сказати, що розгром польського реформізму закінчився спочатку в поодиноких випадках виходом заанґажованих одиниць на еміґрацію (у деяких зі збереженням пашпортів і громадянства, наприклад, у філософа Колаковського) з забороною публікацій у видавництвах офіційного напрямку, але без тюрем і таборів. Тільки переходово діячі лівого студентського напряму (Куронь, Модзелевський чи Міхнік) опинились у в'язницях.

Але і тоді ще, тобто під кінець шістдесятих років, польській вільнодумній інтеліґенції думка про самвидавну літературу була далека. Панівним був своєрідний ескапізм. Одні друкувалися ще у тих літературно-суспільних журналах, які користувалися правом винятковости, себто читалися в обмеженому колі громадянства, як от *Твурчосьць* або *Одра,* редактори яких зводили постійні бої з цензурою, або ризикували публікувати відкинені чи заборонені твори у паризькій *Культурі,* розраховуючи, що страх урядової Варшави перед громадською думкою на Заході збереже їх перед брутальними репресіями поліції. Ще інші обрали інший шлях до читачів: почали друкувати свої праці у католицьких журналах, розраховуючи на оборону могутньої церкви.

Це останнє явище стало першим поворотом від дотеперішніх зразків інтелектуальної постави. Бож постав несамовитий парадокс: колишні войовничі марксисти й атеїсти (як от Віктор

Ворошильський чи Антоні Слонімський) опинились у сусідстві з віруючими католиками. Тим самим завалився колишній реформізм або, інакше кажучи, концепція, що можна пануючу верству бюрократії навернути на шлях демократії, діючи у партійних лавах або у офіційній чи до неї причетній пресі і літературі. І це був перший крок до визнання конечного суспільного компромісу, польського, сказати б, "історичного компромісу", до переходу на філософічну і політичну концепцію плюралізму і широкої толеранції. При тому треба сказати, що польські католики виявили з свого боку великий розум, не пробуючи прихідцям з інших позицій накидати свої норми і свій світогляд.

Другий поштовх до шукання нових шляхів для вияву опозиційних поглядів прийшов від польських робітників. Тричі протягом останніх двадцяти літ польський трудовий народ повставав активно проти партійної і державно-економічної бюрократії: 1956, 1970 і 1976 року. Двічі скинув дотеперішню комуністичну верхівку, а раз примусив її змінити схвалені директиви і рішення влади. Останній виступ робітників доконав перелому у поставі польських інтелектуалістів, які вирішили перейти від ескапізму до одвертої громадської діяльности у подвійній формі: шляхом творення комітетів громадської самодіяльности і одночасним поширенням незалежних від цензури видавництв і публікацій. Так народилися протягом кількох місяців дві групи громадської самодіяльности й опозиції: спершу Комітет оборони робітників (КОР), який після успішної боротьби за звільнення репресованих робітників, що у червні 1976 року повстали у Радомі і в Урсусі коло Варшави, змінив назву на Комітет громадської самооборони зі збереженням додатково попередньої назви (КОР), а згодом створився також Рух оборони прав людини і громадянина. Існують також студентські Комітети солідарности і недавно був створений Комітет вільних профспілок. Детальна аналіза усіх цих проявів справжньої громадської ініціятиви і динаміки у польському суспільстві нинішньої доби лежить поза межами нашої хроніки. (Зацікавлених цими питаннями відсилаю до статті Мирослава Прокопа у березневому числі *Сучасности.* Скажу тільки, що дуже важливу ролю відограли тут приклади діяльности подібних формацій у Радянському Союзі, передусім тих, які постали і діють з ініціятиви Сахарова і Григоренка. Тільки поляки, через доглибну кризу режиму Ґєрека, піднесли цю діяльність на вищий рівень і надали їй більшого розмаху).

Згадані групи та інші об'єднання приступили також до широкої видавничої акції. Під сучасну пору існує уже в Польщі майже двадцять самвидавних періодичних публікацій. Одначе більшість з них появляється, на відміну від подібних явищ у

digitized by ukrbiblioteka.org

Радянському Союзі, зовсім прилюдно, без якоїнебудь конспірації. Редактори друкують свої прізвища й подають адреси редакції. Тому видавці тих публікацій відкидають поняття самвидаву, а діячі названих громадських комітетів називають себе не дисидентами чи інакодумаючими, а польською демократичною опозицією.

Лише Польське порозуміння у справі самостійности (Польскє порозумєнє нєподлєґлосьцьове) є чи не єдиною конспіративною групою. Воно зацікавлене не практичною громадською діяльністю, а лише теоретичною у площині виготовлення політичних концепцій. ППН не має власного публіцистичного органу. Воно розповсюджує свої пропозиції і документи іншими шляхами. Зате інші т. зв. леґальні групи мають різні, виспеціялізовані журнали. З політичних найважливіші: *Голос* (*Głos*), *Громадська думка* (*Opinia*), *Робітник* (*Robotnik*), *Селянин* (*Gospodarz*), *На порозі* (*U progu*), *Зустрічі* (*Spotkania*); літературно-суспільні журнали: *Запис* (*Zapis*) *і Пульс* (*Puls*); студентські: *Індекс і Братняк* (*Bratniak*).

ДИСКУСІЯ, РОЗМОВИ

Благими намірами вимощене пекло

Наталія Пилипюк

INVINCIBLE SPIRIT. Art and Poetry of Ukrainian Women Political Prisoners in the U.S.S.R. Baltimore-Chicago-Toronto-Paris: Smoloskyp Publishers, 1977, 136 pp., 37 color plates.

НЕЗДОЛАННИЙ ДУХ. Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів в (sic!) СРСР (Український текст Богдана Арея; переклад поезій і тексту Богдана Ясеня; кольорові фотографії та мистецьке оформлення Тараса Б. Горалевського; довідка про вишивку Лідії Бурачинської). Балтимор: В-во "Смолоскип", 1977, 136 стор., 37 кольорових фотографій, 10 чорно-білих фотографій.

Видавці цього двомовного альбому поставили своїм завданням познайомити читача на Заході із "зразками творчости" українок-політв'язнів. Слово "творчість" розуміють вони ліберально, бож в альбом уходять не тільки фотографії вишиваних предметів і вірші, які становлять найбільшу частину видання, але теж уривки з приватного листування та з відкритих звернень до радянської влади і міжнародних організацій.[1]

Критерій, за яким згромаджені в одному альбомі такі розбіжні своєю мотивацією, формою та рівнем праці, — один: спільна концтабірна доля дисидентів:

> Даємо [...] незвичайний альбом, який вперше появляється в історії мистецтва і літератури: авторами творів, опублікованих у цьому альбомі, є українські жінки, політичні в'язні в СРСР, які відбували, або й далі відбувають терміни ув'язнення в концтаборі ч. 3 біля Барашева в Мордовії... (стор. 9).

Наталія Пилипюк — докторант Гарвардського університету, факультету порівняльної літератури, співредактор англомовного журналу *Рецензія* від весни 1975 року до весни 1977 року, відповідальний редактор цього журналу за число 2, том VI (весна-літо 1976). — *Редакція.*

1. "Опубліковані у цьому альбомі зразки їхньої творчости — вишивки, поезії, уривки з листів і звернень..." (стор. 10).

digitized by ukrbiblioteka.org

Проте, видавці намагаються переконати читача, що це видання керувалося критеріями естетики. В англійській передмові вони заявляють, що їхнім наміром було збереження для світу "скарбів українського мистецтва" [treasures of Ukrainian art] (стор. 8). Ці "мініятюрні шедеври українського символічно-декоративного мистецтва є доказом того, що нелюдяні обставини таборів не спроможні придушити прагнення людини до краси" [the miniature masterpieces of Ukrainian symbolic-decorative embroidery art — proof that the dehumanizing environment of the camps cannot suppress the human yearning for beauty] (стор. 7). В українській передмові видавці говорять вже про прагнення до свободи (стор. 9), хоч не забувають промовляти до естетичних почуттів читача. Його ж називають "любителем мистецтва і поезії" (стор. 9) та переконують, що в альбомі зібрані самі "неперевершені шедеври українського мистецтва" (стор. 9). Отже, виявляється, що в розумінні видавців критерії естетики рівняються критеріям політики.

При кінці англійської передмови видавці висловлюють надію, що "Нездоланний Дух" [Invincible Spirit] (sic) жінок-в'язнів стане надхненням для інших (стор. 8). В українській версії ця надія перетворюється в упевненість, що саме видання — вже не в'язні — дійсно буде надхненням для багатьох читачів. Незалежно від таких висловів, здається, що видавці самі не певні, чи їхній витвір надхне когонебудь. Бо з самого початку, в обох передмовах вони переконують читача, що він тримає в руках "незвичайну книжку", бодай з огляду на "красу, так наявну на її сторінках". На кожному кроці вони користуються нескромним мовним стилем, навантаженим суєслов'ям і гіперболями. Такі засоби іноді ведуть до неймовірних тверджень які в кінцевому підсумку дискредитують невинних людей, чий дух намічено прославити.

Усупереч цілям альбому, в ньому експлуатовано долі політв'язнів для реклями вузькозорости видавців. Адже причетність засуджених жінок до мистецького вислову чи до руху опору треба було б обговорити відповідно до їхніх індивідуальних талантів і активности в обороні людських прав. Проте, постаті Ірини Сеник, Ірини Стасів, Стефанії Шабатури, Надії Світличної, Ніни Строкатої та Одарки Гусяк показані здебільша як колектив.

Таке збірне ставлення до них проявляється вже в патетиці формули "нездоланного духу", який в англомовній редакції спочатку ототожнюється з дисидентами, а згодом з "Духом України" [Spirit of Ukraine] (sic). Неукраїнський читач, якому ці заяложені епітети нічого не говорять, зовсім слушно подумає, що жінок-політв'язнів викликано на кін тільки на те, щоб надати втілення цьому ж "Духові", а не, щоб заговорити про сучасний стан людських прав у СРСР:

Нездоланний Дух який живить українську націю сьогодні мабуть найкраще втілений у тих жінках чия оборона людських прав у СРСР і національних прав їхнього українського народу забрала їх геть від їхньої рідної України і привела за колючий дріт радянських таборів примусової праці для політичних в'язнів глибоко в РФРСР (стор. 7).[2]

До якої міри нехтується названих жінок як індивідуумів із відмінними фахами та зацікавленнями, видно з того, що видавці, бувши неспроможними приписати комунебудь авторство вишивок, з легкої руки заговорили про їхнє "збірне творення".[3]

---

2. Нехай читач вибачає, це не пародія, а дослівний переклад з англійської передмови. Зацитовано абзац, щоб познайомити неангломовного читача з рівнем її стилю. З поданого нижче оригіналу видно, що в ньому нема *ні одного пунктуаційного знаку:*

This Invincible Spirit that sustains the Ukrainian nation today is perhaps embodied best in the women whose defense of human rights in the U.S.S.R. and of the national rights of their Ukrainian people took them away from their native Ukraine and brought them behind the barbed wire of Soviet labor camps for political prisoners deep in the Russian S.F.S.R.

У кінцевому підсумку можна сказати, що всі англійські тексти альбому яскраво зраджують український прототекст і перекладацьку роботу "мовлян-туристів". Особливу неакуратність зустрічаємо в обох редакціях приміток, які подані наприкінці. Англійським текстам притаманна кострубата синтакса, наприклад: As St. Mark was one of the first to preach the Christian faith and to die a martyr's death, so they now, in prison and outside, preach of faith in freedom and in the eventual triumph of truth (стор. 129, примітка до стор. 21. Український текст: "Подібно, як колись св. Марко був одним з перших проповідників Христової віри і загинув мученичою смертю, так і вони, на волі чи в тюрмах, проповідують віру в свободу і перемогу правди", стор. 133). Також притаманна англійським текстам хисткість у термінології: Embroidery art (стор. 7); composition for hanging on a wall (стор.129); the glory years in Ukrainian history (стор. 130); in the triad at the top (стор. 130); tri-armed candelabrum (стор. 131); tri-towered gate of Lviv (стор. 131). Багатослівність і повторність в обох редакціях перевантажує тексти: their traditions, customs (стор. 7); features that are characteristic of Ukrainian architecture [...] are unmistakably Ukrainian (стор. 129, прим. до стор. 21); a rooster wakes up the nation from its slumber, drowziness (sic), and sleepy indifference (стор. 129, прим. до стор. 29); is an expression of optimism and of the joy of living [...] and radiate a feeling of joy and life, a feeling which is underscored... (стор. 130, прим. до стор. 33).

3. До вищеназваних жінок ще долучено прізвища Одарки Гусяк, Марії Пальчак, Галини Дидик і Катерини Зарицької. Ось хід думок, який доводить до твердження про "збірне творення" вишивок: "*Неможливо приписати* якийнебудь вишиваний предмет *будь-якій особі.* Але знаємо прізвища тих українських жінок, які були в таборі No. 3 в Мордовії, коли ці праці були створені" (It has been impossible to attribute any particular piece

digitized by ukrbiblioteka.org

Тому й не диво, що в альбомі привітальні листи, протести в справі беззаконних покарань і уривки з приватної кореспонденції трактуються на одному рівні з поезією та ще й із прикладним мистецтвом. Видавці не потрудилися розглянути кожний різновид документу чи твору в межах властивих йому критеріїв. Вони не застановилися, чи справді ці різноманітні твори можуть претендувати на шедеври незалежно від того, що "дух" їхніх творців справді нездоланний. Але найбільше дивує читача те, що, згадавши нелюдяні обставини в концтаборах; видавці навіть не завдали собі труду їх задокументувати. А в мові про стан людських прав у СРСР вони задовольнилися надто абстрактними і збаналізованими даними.[4]

В альбомі найбільше уваги присвячено вишивкам. Це вишивки малого формату, здебільша хрестиком і шиттям за нитку (в двох випадках гладдю), виконані фабричними нитками (цебто, фарбовані аніліном, типу D.M.C.), на полотні недоморобного промислу. Одна частина цих вишивок (серветки, записні книжечки, деякі закладки) наслідує геометричні мотиви запозичені з різних народних джерел, хоч ні одна з них не належить структурою до народної вишивки. Такий тип вишивок залюбки вживають для прикрашення домашнього інтер'єра, і він

---

of embroidery to any one individual. But we do know the names of those Ukrainian women who were in camp No. 3 in Mordovia when these works were created, — стор. 8). "Нам *не відомо хто був ініціятором* створення цих мініятюрних зразків [...] але відомо, хто в той час, коли ці твори були виконувані, перебував в (sic) мордовському концтаборі..." (український текст, стор. 9). "...докінчували своє багаторічне ув'язнення в тому часі [...] Одарка Гусяк, Марія Пальчак, Галина Дидик і Катерина Зарицька-Сорока, хоч *не відомо,* чи вони брали *участь у збірному творенні* цих мистецьких творів" (український текст, стор. 10) [підкреслення мої — *НП*]. Отже, навіть не доказавши, що вишивки дійсно створені в концтаборі, видавці дозволили собі твердити про їхнє "збірне творення"!

4. Замість користуватися конкретними фактами, які ознайомили б читача з долею дисидентів, видавці висловлюють у схвильованому стилі самі узагальнення. В англійських текстах ці узагальнення повторюються на тій самій сторінці майже слово в слово: The Ukrainian movement for national and *human rights* has been characterized by an amazing strength, a steadfastness, a refusal to compromise, a willingness to suffer *prison, labor camp,* even *inprisonment* in *psychiatric asylum* for the sake of principle and ideal (стор. 7). Through repression, inevitably accompanied by violations of Soviet laws and the Constitution, through *incarceration in prisons, labor camps,* and *psychiatric asylums* through fear, intimidation, and *violation* of *human rights*, it strives to turn *human beings* into what Valentyn Moroz called "cogs" — *beings* in whom the *human* spirit has been broken and who then become oblivious to the fate of *their* nation, *their* people (там же!) [підкреслення мої — *НП*].

доступний комунебудь у музейній крамничці на Second Avenue в Нью-Йорку, у книгарні на Bloor Street у Торонто, чи в "Дельті" на Chicago Avenue в Чікаґо.

Упадає в око друга частина вишивок — настінники[5] і закладки з антропо- та зооморфічними мотивами. Цікаві вони своєю наївною інтерпретацією (яка зумовлена технікою шиття хрестиком), чи то різдвяної сцени, Юрія-Змієборця, знаку Лева, чи то гуцульської церковці, або вежі Корнякта. Нагадують вони оригінальні і доброго сорту сувеніри, які збираються на спомин про відвідану країну.[6]

Проте, ні одна з вишивок представлених в альбомі — чи зроблена вона для саморозради, чи в подарунок якомусь далекому гостеві — не претендує на високе мистецтво. Автор, чи автори вишивок свідомо дотримувалися рамок прикладного мистецтва. І напевно ніхто з них не розраховував, що у вишивках шукатимуть закодованої символіки[7] та що їх зачислять до "неперевершених шедеврів українського мистецтва".

Видавці, які так помпезно здефініювали ці твори, скомпромітували себе та виявили (як це зробив автор передмови Богдан Арей), що не розрізняють поняття "мистецтво" від поняття "прикладне мистецтво".[8] Навіть "англомовний" редактор Богдан Ясень зрадив, що в нього англійська термінологія теж хистка. Замість уживати прийнятий і бажаний термін Embroidery / Embroideries, ужив він неправильний Embroidery Art. Таким чином зачислив він вишивку до ділянки Art, цебто мистецтва, тоді коли в популярній та науковій літературі належить вона до ділянки Handicrafts / Crafts, що приблизно відповідає україномовному поняттю "прикладне мистецтво".

Із цього читач догадається, що видавці альбому, крім своїх

---

5. Один із них помилково названо "настільною декоративною вишивкою" (стор. 134).

6. Якби крамниці "Каштан" удоступнили туристам такі вишивки, замість свого звичайного асортименту монументальних дерев'яних писанок, різьблених на дереві пейзажів і статуеток спотвореного в різних позах Леніна, то Укрювеліторг користувався б більшою популярністю.

7. На базі "розкодування" неприсутньої у вишивках символіки (див. примітки, стор. 127-136), видавці та Лідія Бурачинська (автор довідки про українську вишивку) дійшли до переконання, що вишивки мають політичне і релігійне значення. Та про це мова буде пізніше.

8. Яскравим прикладом цього є суперечний термін "символічно-декоративна вишивка", який виступає у передмовах (стор. 7 і 9). Дуже можливо, видавці забули, що в понятті "прикладне мистецтво", крім категорії "предмети для побутового вжитку", міститься ще категорія "декоративні предмети".

digitized by ukrbiblioteka.org

добрих намірів, не мають ніякого відношення до прикладного мистецтва, чи до мистецтва взагалі.

Подібний же їх стосунок до поезії. У захопленні видати "незвичайний альбом", видавці забули, що хоч "людські почуття і муки"[9] можуть спонукати поетичне шукання, самі по собі вони не є рішальними посередниками поетичної майстерности.

Мета цієї рецензії обговорювати дух, у якому виданий альбом, а не оцінювати вірші Ірини Сеник та Ірини Стасів. Проте, можна сказати, що видавці не прислужилися "збереженню скарбів українського мистецтва", публікуючи, поза межами їх специфічних контекстів, твори двох авторок, таких відмінних своїми поетичними досягненнями.[10] Треба відмітити, що критерій, за яким приготовлено цей несукупний альбомчик — а саме, спільна концтабірна доля в'язнів, — ніяк не спричинюється до зрозуміння надрукованих поезій. Судячи по їхніх текстах і темах, виглядає, що добра частина з них була написана ще до тюремного пережиття авторок. Як приклад можна навести вірш І. Стасів "І розіпнуть і прокленуть", який був написаний не багато пізніше другого засуду В. Мороза. Інші поезії ("На дні мого життя", "В кетягах гір холонуть роси") близькі стилем і тоном до творів І. Стасів, які друкувалися між 1965 і 1968 роками, — наприклад, "Осінній Паґаніні", "Гірське". Чимала частина віршів І. Сеник — це любовна лірика, яка скорше говорить про душевні переживання поетки, а не про її концтабірну долю.

Також можна закинути видавцям, що в поспіху підготовки першого "в історії мистецтва і літератури" альбому ув'язненої української творчости вони сягнули до приватної кореспонденції Ірини Сеник та черпнули з неї чималу кількість рядків для розділу "Мистецтво і поезія" (стор. 17-81). Такої непристойности звичайно очікується від тюремного цензора, а не від видавця.

Від видавництва, яке спеціялізується в документації руху опору та біографій його учасників, можна було б сподіватися солідного видання про ситуацію радянських жінок у "зовнішніх зонах" їхніх республік і про ті чинники, що супроводять декотрих із них до "внутрішніх зон": психушок, Владімірської тюрми і Мордовії. Сторінки такого видання слід би заповнити конкретними даними, добре дослідженими біографіями, і сумлінно зредаґованими документами. Замість претенсії,

---

9.What is to be found on those pages?... In the poetry and excerpts from letters — a reflection of the human feelings and suffering that filled the lives of the women (стор. 7).

10. Своїми потворними перекладами видавці навіть не прислужилися для збереження доброї опінії англомовного читача супроти щирих та добрих зусиль поетів.

надавала б тон цьому виданню аналіза суспільства, яке, "розв'язавши" питання рівноправности, досі чомусь не видало жінки, чиї досягнення були б на рівні прем'єр-міністра СРСР, або, з іншої перспективи, на рівні академіка А. Сахарова чи мислителя В. Мороза. Таке роздумування могло б дійти до питання, чому "рівноправність" у СРСР інтерпретується лише як "право" жінки зректися власного інакодумаючого чоловіка, а не як право шанувати його незалежно від переконань, чи навіть як право самостійно їх поділяти.

На жаль, у своєму *Нездоланному духу* видавці не здійснили цих сподівань. Тверда обкладинка і розкішний папір їхнього альбому заповнені лише патетичними узагальненнями, мізерною документацією,[11] поганою редакційною роботою та, що гірше, несерйозним трактуванням дисиденток як членів вишивального цеху.

В альбомі кожній жінці засудженій у 70-их роках присвячено аж дві біографії — одну коротеньку з деякими даними про арешт і вирок, другу довшу в "сентиментально-хвилюючому" стилі. Проте, одна і друга біографії мало інформативні. З них читач довідається менше від того, що звичайно прочитає в брошурах видаваних різними комітетами оборони. Вже листівки Міжнародної Амнестії краще його поінформують.

Біографії не представляють намічених жінок як постатей з індивідуальними рисами, а радше як іконних стереотипів.[12] Наприклад, про Ірину Стасів сказано, що вона — "мати, поетеса і

---

11. Відкриті листи і заяви політв'язнів надруковані лише в фраґментах, без пояснення їхнього контексту і не в хронологічному порядку. Брак коментарів ускладнює зрозуміння деяких листів. Наприклад, невповні надруковані "Роздуми в першу річницю після присуду" (з 7 грудня 1973) Стефанії Шабатури, адресовані Ген. прокуророві Руденкові, вимагають пояснення, що першого півтора року цій художниці заборонено займатися будь-якою творчістю. Продовж 1977 року, далеко до появи *Нездоланного духу,* Мальва Ланда та інші російські дисиденти не раз подавали до відома, що ця заборона мала дуже жорстокі наслідки. Бо, як виявляється, львівське КҐБ скасувало цю заборону і самі власті доставили Шабатурі приладдя для рисування. Праці, які вона встигла створити, були сконфісковані перед її транспортом на нові допити у Львові. Там виявилося, що в заміну за побачення з старою матір'ю та збереження її творів від Шабатури вимагали покаяння. За відмову художницю покарали знищенням її праць. Як приклад неакуратної редакції текстів, можна навести неправильно зацитований напис з ґоблену Шабатури. Замість "Прокинься Троє! Смерть іде на тебе", видавці подали" Прокинься Троє! Смерть на тебе йде" — всупереч виразній фотографії (стор. 96). Також вони не подали, що ґоблен був виконаний ще в 1971 році.

12. Виглядає, що видавці побоялися представити жінок поза межами стереотипу. Голосним свідком цього є їхнє промовчування заяви Н.

digitized by ukrbiblioteka.org

любитель мистецтва". Але ніде не сказано, що Ірина Стасів має закінчений педагогічний факультет, що вона викладала у Львівському політехнічному інституті, звідки ж мусіла відійти не через родинні обов'язки, а тому, що не дістала дозволу викладати зарубіжним студентам українську літературу, замість російської.

Про поезію Ірини Стасів сказано, що надхнення давали їй "візія вільного життя, родинне щастя і новонароджена донька — Дзвінка" (стор. 104). Хоч це дуже мила думка, вона далеко не окреслює поетичних шукань Ірини Стасів. Але, найбільшим дисонансом у альбомі є зараз же наступне речення, яке згадує чоловіка Ірини як відомого поета, кого "літературні критики визнали [...] за одного з найталановитіших серед шестидесятників" (стор. 104). Дисонанс цей повторюється в біографії Надії Світличної, де перше називається її, без ніякої документації, "співтворцем руху шестидесятників"[13] (стор. 100), а зараз же згадується, що її брат був одним "з найвизначніших літературних критиків 60-их років", чиє ім'я "не сходило зі сторінок республіканської преси" (стор. 100).

Світличної, Н. Строкатої та І. Стасів до таборової адміністрації, (вересень 1974), в якій вимагали, щоб їхня таборова платіж була подарована жертвам чілійської хунти. У цій же заяві жінки вимагали дозволу вислати делеґаток на конґрес Міжнародної федерації демократичних жінок (Див. *Хр. твк. соб.,* No. 33). Добрим доказом, що ці жінки не вміщаються в стереотипні рамці, є їхній лист із 10 травня 1973 до Ген. секретаря ОН, в якому домагаються не "амнестії", а "справжнього" і "відкритого суду" (С. Шабатура, Н. Строката, І. Стасів; стор. 116). Цей лист вартий порівняння до відкритого листа чоловіків-в'язнів, адресованого при кінці 1974 року до Міжнародної федерації демократичних жінок, у якому ґалянтно заявляють, що вони "не зацікавлені обговорювати справедливість, чи леґальність засудів" жінок, бо "політичні дискусії забирають час", а "жінки мучаться тепер". Чоловіки кінчають своє звернення проханням про поміч для невеличкої групи жінок — поміч, яка "не була б політичним вчинком, але вчинком гуманности" (*Хр. твк. соб.,* No. 33). Як ще один приклад сильної волі дисиденток, який знову суперечить солодкавому портретові змальованому видавцями, є їхня "Заява з приводу Міжнародного року жінки" з 15 лютого 1975, у якій для збереження "в собі почуття внутрішньої свободи" відмовляються від примусової роботи, навіть коли це означатиме позбавлення побачень із родиною (стор. 112).

13. Особлива іронія цього твердження полягає в тому, що попереднє речення говорить таке: "А навколо неї кипіло життя. Життя, до якого вона не приглядалася. Ні. Вона була його активним учасником..." (стор. 100). В англійській редакції це смішніше звучить: "Але вона ніколи не зупинялася, щоб йому приглянутися" (стор. 101). Подібне твердження читач зустріне в життєписі Ніни Строкатої: "Роки тому Ніна Строката не могла й подумати, що в дорослому віці вона буде політичним в'язнем" (стор. 98). Отже виходить, що чесність із собою та громадянська відвага не вимагають гострого спостерігання життя, ані свідомости про можливі наслідки...

Щоб не виринуло непорозуміння, ніхто тут не заперечує великої ролі і таланту Ігоря Калинця та Івана Світличного. Вказується лише на дисонанс книжки, яка перше ствердила, що в жінках-в'язнях, мабуть, найкраще втілений Нездоланний Дух (sic), який живить українську націю (стор. 7), а тоді виразно, хоч ненавмисно, признала, що цей "дух" має ще сильніше "втілення" в інших постаттях. Отже, критикується тут брак аналітичного думання і неспроможність видавців об'єктивно та без перебільшень заговорити про внесок дисиденток, у рамах їхньої специфічної ситуації, можливостей і талантів, а не у відношенні до внесків та досягнень їхніх чоловіків та братів.

Читач, який купив *Нездоланний дух* у сподіванні чогось навчитися про ситуацію жінок у дисидентському русі СРСР, скоро переконається, що він набув ще одну цяцьку на кавовий столик, надхнену модними тепер "міжнародними святкуваннями у честь жінки". Бож, у гучному стилі декотрих урочистостей, альбом цей відзначається благими намірами, і тільки цим. Навіть намічена видавцями ціль — представлення "зразків творчости" цих жінок — ніяк не довершена в альбомі.

Насамперед треба відмітити факт, що ні одна з названих жінок не є вишивальницею. Наприклад, Ніна Строката — лікар і мікробіолог. Її наукову творчість може представляти тільки видання праць, які вона друкувала в різних професійних журналах. Другий приклад стосується до зацікавлень Ірини Стасів. Ще перед початком своєї обірваної педагогічної кар'єри вона вивчала літературу і почала писати. Дисциплінована в своїх спробах, Стасів ніколи не вважала, що сама громадянська зрілість розв'яже її поетичні шукання. Тому, навіть маючи нагоду друкуватись у самвидаві, оберігалася цього і ділилася своїм поступом лише з близькими друзями. Сьогодні тільки добре зорганізована збірка її поезій із різних періодів могла б сумлінно представити творчість Ірини Стасів. Наприкінці можна навести приклад Стефанії Шабатури.[14] З професії вона мистець, який спеціялізується в рисунку для ґобленів. Відповідно з сучасним розвитком ткацтва в Україні, стародавній аскетизм та імітація станкового живопису не виступають в її творчості. Добрим прикладом цього є килим *Довбуш,* який за проєктом Шабатури

---

14. Закінчила Львівське художнє училище в 1961 році, Львівський художній інститут в 1967 (відділення художнього ткацтва), працювала викладачем у Львівському художньому училищі й у художній дитячій школі, а з 1970 року стала членом Спілки художників України і останні два роки перед арештом була вільним художником. У червні 1972 року виключена з Спілки художників України і 12 липня того самого року покарана властями.

digitized by ukrbiblioteka.org

виконали в 1967 році Б. С. Бас і М. С. Піхурко.[15] Яскрава палітра і образне розкриття теми у проєктах Шабатури тісно пов'язані з глибокими асоціяціями. Як можна побачити в ґобленах на мотиви з Лесі Українки, тема, сама по собі, не закодована у працях цієї художниці — вона безпосередньо висловлена.[16] Проте, конструкцією, настроєм та символом володіє барвна схема творів Шабатури. З цієї перспективи, її творчість нагадує сучасні експерименти в "оп-арт". Отже, знову, про мистецький досвід цієї жінки міг би заговорити тільки альбом її ґобленів і тканин.

Але, ні. Видавцям дісталися вишивки невідомого автора чи авторів, і вони рішили приготовити альбом здебільша присвячений недоказаній "збірній творчості" жінок-в'язнів. Щоб насвітлити ці вишивки в "історичному контексті", видавці запросили Лідію Бурачинську написати "в альбом" довідку "Символіка української вишивки". Авторка дозволила собі окреслити вишивки як "унікальний вияв" творчости в'язнів (стор. 14) і переконувати читача, що вони "увійдуть до історії не лише українського, але й світового мистецтва" (стор. 15). Висновки Бурачинської про релігійне та політичне значення цих предметів (стор. 15) перегукуються з "аналізою", яка подана в примітках. Тому, що стаття Л. Бурачинської та примітки непідписаного автора надають тон головній частині альбому, їм треба віддати особливу увагу.

■

"Неправда — не просвіта".
М. П. Драгоманов

Ключовими знаками в довідці Лідії Бурачинської є такі вислови як "неоліт", "релігійність", "барокко", "національна свідомість", "концтабори" і, що головне, "символіка". Але, оскільки всі ці знаки віддавна виконують чималу ролю на магічній амбоні еміґраційного словництва, не диво, що і тут вони виступають поза межами якогось конкретного значення.

Історію символіки української вишивки авторка починає з неоліту. В клясичному вже стилі вона представляє українську землю як хтонічне божество, яке ще в новокам'яній добі заповіло[17]

15. Див. *Веселкові барви. Українське декоративне мистецтво* (Київ: в-во "Мистецтво", 1971), стор. 143 і вступ Н. Велигоцької (стор. 8).

16. "Або погибель, або перемога, сі дві дороги перед нами стане" і "Прокинься Троє! Смерть іде на тебе". Обидва ґоблени виконані 1971 року.

17. Див. стор. 11. В українському тексті виступає дієслово "впоїти" (стор. 13).

українському народові одну з його унікальних національних прикмет",[18] а саме, замилування до орнаменту. Її зовсім не турбує, що самі антропологи не можуть згодитися щодо дефініції неоліту і тому мусять подавати пояснення кожний раз, коли користуються цим терміном. Може, розбіжність у науковій термінології не стала б на заваді авторці, якби вона не заговорила про *металеві вироби,* у яких вона вбачає типове українцям замилування орнаментом. Справа в тому, що для більшости читачів доба неоліту охоплює лише культури з кам'яними і глиняними виробами.[19] Трудніша проблема — це устійнення етнічного складу населень будь-якої території, які залишили у спадок самі фраґменти черепків, але ніяких писаних пам'яток, що свідчили б про їхнє походження. Тут можна навести приклад із ще пізнішої доби. Знаємо, що прекрасні металеві вироби, знайдені в могилах так званих скитів, були здебільша роботи грецьких майстрів. Про самих же скитів завдячуємо Геродотові, а не їм, знання про те, що це були відмінні за етнічним походженням і культурою племена. Можливо, що Л. Бурачинська заздалегідь рішила оминути ці труднощі дорогою патріотизму. На жаль, часте повторювання прикметника "український" у всіх його відмінках не конче розв'язує складні проблеми історії.

"Переконавши" читача про існування української людини в неоліті, авторка далі твердить, що поза естетичним пережиттям ця людина теж відчувала "релігійне збудження". З цього вона доводить, що орнамент у неоліті набрав апотропаїчного значення: "У свою орнаментику вона [людина неоліту — *НП*] вплітала символи сонця і щастя, що були зовнішніми ознаками її вірування і *допомагали їй оберігати себе від усякого лиха*" [стор. 13, підкреслення моє — *НП*]. Чим авторка обґрунтовує "релігійне збудження" в людині неоліту — невідомо. Можна їй потакнути, що кожне суспільство, не тільки античне чи українське, мало і має якусь систему вірування, для якого призначувало і далі призначує різні ритуальні предмети. Проте, шукання апотропаїчного значення в кожному орнаменті рівноцінне інтерпретації даної культури як суто ритуальної системи.[20] Якби мова була про замкнене коло якоїсь підкультури, як наприклад тієї, що ритуалістично видала рецензований альбом, то Л. Бурачинській

18. Ця "унікальність" вже не виступає в українському тексті, в якому любов до орнаменту окреслена дещо скромніше: "одна з прикмет українського народу" (там само).

19. Крім металевих виробів, авторка згадує неолітичні будови, кераміку та вбрання (стор. 13), дарма що докази про неолітичний орнамент збережені лише на залишках кераміки.

20. Тут варто відмітити, що навіть глибоко релігійні науковці не вбачають апотропаїчного значення в орнаментальних мотивах.

digitized by ukrbiblioteka.org

треба було б признати цілковиту рацію. Але мова тут про відкриті системи і треба до неї повернутися.

Вивівши початок української вишивки від символів "сонця і щастя", авторка продовжує довідку твердженням, що хоч ці "символи" втратили своє первісне значення, то їхні форми збереглися та до них долучилися різні християнські знаки. Під впливом старого й нового, підсумовує Л. Бурачинська, постала нова орнаментика, яка перейшла візантійську, а згодом бароккову стилізацію... Хоч вона ніде не згадує, чи ця орнаментика колинебудь утратила християнський символізм, кажучи про вишивки, які буцім то зродились у концтаборах, — авторка заявляє, що вони перейшли межі орнаментального і стали "виявом символіки та відповідного релігійного чи політичного сюжету" (стор. 14). Л. Бурачинська завершує довідку твердженням, що представлені в альбомі вишивки в'язнів "можна зарахувати до шедеврів українського монументально-декоративного мистецтва" (стор. 15). Цей останній термін особливо дивний, бо сама авторка раніше описала вишивки як мініятюри (там само). Крім цього, розміри подані в примітках виразно свідчать, що вони далеко не монументальні.

Ця плутанина в термінології, мабуть, зумовлена тим, що деякі вишивки альбому не обмежені до суто геометричних мотивів, і авторці нагадують вони "середньовічні" вишивані сцени з біблійними мотивами, або тематичні килими XVIII ст.[21] Тут не варто зупинятися над тим, що термін "монументально-декоративне мистецтво" стосується тільки до ґобленів, а в радянській термінології до килима великого формату. Гідне уваги те, що Л. Бурачинська бачить "поворот до релігійної тематики майже в кожній вишивці" (стор. 15) і що для неї це "є доказом великої релігійности і віри українських жінок-політв'язнів" (там само). Таке переконання авторка висловлює не раз. В уступі, де вона окреслює вишивки як "унікальний вияв" творчости цих жінок, вона згадує його "символіку побутового, релігійного і навіть політичного характеру" (стор. 14). Тут треба підкреслити, що з двадцяти п'яти предметів зфотографованих в альбомі лише п'ять могли б підпасти під категоризацію "релігійна тематика". Чотири вишивки зображають контури церков, а одна побутову різдвяну сцену.

Мотивацію до переконань Л. Бурачинської треба шукати в примітках долучених при кінці альбому. Їхній автор обдаровує читача такими аналізами, як ось наприклад:

---

21. Авторка дуже вільно користується датами. Одинокі "вишивані сцени з св. Письма", що збереглися в Україні, це плащаниці XVI-XVII ст. З "середніх віків" насправді нічого не збереглося. Та про дати в цій довідці мова буде пізніше.

...Соняшник, дуже популярна в Україні рослина, символізує багатство української землі. Над соняшником, біля ялинки — символу вічної молодости народу, з обидвох боків стоять два молоді олені, які уосібнюють побажання доброго здоровля (sic), багатства і щастя стор. 133).

...На верхній тріяді[22] композиції — ангел, який символізує чистоту; хрести [...] перемогу над смертю. Церква символізує непохитність віри [...]. Нижня частина зображує різдвяний стіл з дванадцятьма стравами, які символізують дванадцять Христових апостолів [...] і дідух — символ роду і безсмертя (стор. 134).

Прочитавши таке, читач розгублюється: чи має він діло з декоративними настінниками на мотив соняшника й побутової сценки в наївному стилі — так як йому власні очі доказують, чи з етнографічним матеріялом — як підказують інтерпретації так званих "символів" здоров'я, роду і безсмертя, а чи з "шедевром монументально-декоративного мистецтва"[23] — як обіцювала довідка? У ще більше роздоріжжя попадає читач, коли автор, навіть не пояснивши системи, на якій будує інтерпретацію, доходить до розкодування релігійного і політичного підтекстів. Наприклад, на його думку, мотиви левів на настіннику *Львів* символізують дисидентів тільки тому, що нагадують знак євангелиста Марка, в якого сходилися перші переслідувані християни (стор. 129), дарма що обидва згадані леви взоровані на рельєфах будинків львівської площі "Ринок". Наприклад, окрилений бородатий лев, повернений у правий бік глядача, з розгорнутою книгою в лапах — це ніщо інше, як герб Венеційської республіки, що декорує портал будинку No.14.[24] У цьому будинку

22. Цю частину настінника слід було б назвати триптихом; "тріяда" тут ні при чому. В англійській редакції ця термінологічна хисткість особливо смішна.

23. Розміри *Соняшника:* 5 інчів х 2.5 ін.; *Різдва:* 21 ін. х 2.5 ін.

24. Див. Володимир Осійчук, *Архітектурні пам'ятки Львова* (Львів: в-во "Каменяр", 1969), стор. 11. Автор приміток робить подібні помилки на кожному кроці. Примітка до настінника *Юрій-Змієборець* (стор. 135) твердить, що зображення лева в нижній частині вишивки — це "символ Львова і незнищимости народу". Кожний львів'янин знає, що символ цього міста — це не левина голова з металевим кільцем-стукачем у роті, а ціла геральдична композиція. Зображена на цьому настінніку левина голова базована на рельєфі будинку No. 6 площі "Ринок" (див. Осійчук, стор. 49). Подібні левині голови з кільцями в роті можна зустріти на рельєфах фасади каплиці Боїмів. Інтерпретація мотиву Юрія також комічна. У геометричному зображенні конячої гриви (це ж вишивка хрестиком, а не малюнок), автор бачить галузку ялинки — символа "вічної молодости і здоров'я" (стор. 135). Якби автор приглянувся ближче, то завважив би, що хвіст коня виконаний у тому ж самому стилі шиття. Але виглядає, що автор зацікавлений знаходити на кожному кроці апотропаїчні знаки.

digitized by ukrbiblioteka.org

колись мешкав далматський купець, який підтримував торговельні зв'язки з Венецією. Уважний турист помітить, що в книжці цього рельєфного герба вирізьблена дата "1600", яка говорить про приблизний час, коли цей будинок був поставлений. Бачити в переосмисленні цього архітектурного мотиву символ євангелиста Марка — нісенітниця. Настінник не претендує ні на що інше, ніж на приємний львівський сувенір. Наївні зображення рельєфних левів перегукуються з гербом міста в нижній частині і цим підкреслюють ляйтмотив: "Це пам'ятка про Львів".

У середній частині цього ж настінника вишито контури вежі-кімвалиці Корнякта, яка належить до громаддя Успенської церкви. Автор примітки помилково ототожнює вежу з самою церквою та переконує читача, що її вишито як символ "досконалости, змагу до вершин людського духа і незнищимости віри в Бога". Свою "інтерпретацію" намірів вишивальника автор пояснює тим, що Успенська церква одна з найкращих архітектурних пам'яток України і що зовнішнім та внутрішнім стилями вона автентично українська. В додаток він підкреслює, що вітражі церкви теж типово українські своїм стилем і кольорами. Ніхто не перечить, що громаддя Успенської церкви, вежі Корнякта і каплиці трьох Святителів — це велика цінність, навіть коли до неї спричинилися зусилля не тільки українських майстрів.[25] Проте, настінник представляє лише контури вежі, навіть не намагаючися зображувати внутрішні чи бодай зовнішні деталі цієї будови; адже вишивальник навмисне обмежився простором і технікою шиття хрестиком. Одинока інформація, яку можна "розкодувати" в цій вишивці, така, що її автор добре ознайомлений із Львовом, бистрий спостерігач архітектурних деталів та майстер у рисунку.

Дальший огляд приміток цього альбому зраджує факт, що так звана "інтерпретація символіки" у вишивках є лише претекстом для автора, щоб похизуватися своїм патріотизмом і просвіщати читача про родючість України, багатство побутових звичаїв українців, їхню історію, релігійність та культурні досягнення. Для цього він похапки згромаджує дещо з побуту, дещо з середньовічної емблематики, дещо з народних повір'їв, дещо з архітектури. Автора не турбує велика різниця між поняттями "символ" і "мотив". Він не бентежиться тим, що його лекції примітивні, а його "інтерпретація" не побудована на якійсь об'єктивній системі, лише

25. Першими будівничими вежі Корнякта були Петро з Барбони і Павло Римлянин. Архітектурні форми цієї вежі пов'язують венеційське виховання Петра та балканські вподобання фундатора Корнякта. В кінці XVII ст. на місці спаленого, типово українського триступінчастого даху додано верх за проєктом Петра Бебера. Тому, що побудови цього громаддя тягнуться ще від XVI ст. до 30-их років нашого віку (мається тут на думці вітражі П. Холодного), не на місці говорити про якийсь один його "стиль".

на вільних асоціяціях, зумовлених його парафіяльною культурою.

Та неперевершеним шедевром абсурду є примітка до настінника *Світанок*:

> ...Над ранком, коли увиразнюється обличчя місяця, півень пробуджує народ зі сну, оспалости і сонної байдужости. На нижньому пляні — народження нового життя. Центральна композиція символізує полет (sic) до висот (стор. 133).

Насправді ця вишивка — це зовсім невинна декорація зі стилізованими мотивами місяця-сонця, півника, даху хати, цяцькованих дверей та курки з курчатами, що бігають по подвір'ї. Так звана "центральна геометрична композиція", яка має символізувати "полет до висот" — це ніщо інше, як вершок покритого черепицею даху, на якому стоїть півник.

Велика розбіжність між наївним текстом вишивок і високольотним змістом,[26] який у них убачає автор, яскраво підкреслює факт, що до матеріялу зібраного в альбомі взялися люди не своєї компетенції. Жаль лише, що їх роботу мусіла супроводити претенсія. Разючим прикладом цього елементу є примітки. Своєю формою вони стараються наслідувати нотатки у вузькоспеціялізованому музейному каталозі. Але, відповідно з практикою таких видань, такі нотатки ніколи не містять у собі інтерпретації. Звичайно, примітки музейних каталогів інформують лише, хто автор, коли виконаний твір, його заголовок, розмір та опис використаного матеріялу і техніки.

Автора приміток і Лідію Бурачинську, яка пішла його слідом, треба скритикувати за те, що, навіть не приглянувшися до рамків прикладного мистецтва, в які вміщаються вишивки альбому, вони приписали політв'язням релігійний та політичний намір у створенні суто декоративних предметів. Це приписування особливо непристойне, коли взяти під увагу, що ні одна зі згаданих жінок не в силі відгукнутись у відкритій дискусії. Навіть елементарна етика не дозволяє приписувати комусь власні переконання. Та це не одинокий прогріх Л. Бурачинської.

У своїй "історичній" довідці авторка висловлює чимало неймовірностей. Наприклад, в українській редакції вона твердить, що "поширення бароккового стилю дійшло до України в XV-XVII ст. (стор. 13). Для дослідника доби барокко це — потрясаюче відкриття: Дотепер він учився, що бароккове світобачення поширювалося в Європі приблизно від половини XVI ст. — а не XV ст. У східній Європі до цих пір літературне барокко датувалося

26. Постійне шукання заритої символіки — явище патологічне. Воно притаманне багатьом культурам відірваним від свого материка, які не спромоглися нав'язати повний контакт із новим довкіллям. Із цього погляду, українське ґетто прямо напрошується до психоаналізи.

digitized by ukrbiblioteka.org

творами Міколая Семпа Шажинського, який писав між 1569 і 1580 рр. Українське літературне барокко досі датували від другої половини XVII ст.[27] Барокко в архітектурі України, згідно з енциклопедією Кубійовича, досі датовано початком XVIII ст. А в народному мистецтві етнографи (напр., Р. Райнфус) досі вбачали початок бароккових впливів лише з XIX ст.

Дуже можливо, що Л. Бурачинська інакше розуміє "барокко" і "народну культуру", ніж загально прийнято. В такому випадку бажані були б її пояснення до цих понять. На жаль, усі "пояснювальні" тексти цього альбому мало що пояснюють.[28] Не менше від хронології барокко в Україні читача здивує переконання авторки, що вишивка "живила" (в українській редакції — "зміцняла") національну свідомість мас і цим довела до відродження XIX ст. Хоч Л. Бурачинська згадує ще мову та пісню в цьому зв'язку, читач залишається незадоволеним. Зразу ж постає питання, що вона розуміє під "національною свідомістю"? Якщо це означає лише "етнографічну свідомість", то відродження тут ні при чому. Бож, і до, і без відродження селянин XIX ст. далі вбирався б у вишивку, співав би та говорив би "по-своєму". Але, коли поняття "національна свідомість" окреслює складний процес XIX ст., з усіма його соціяльними і політичними атрибутами, то тут причетна дисциплінована думка зроджена в науці, а не вишивка.[29] На жаль, за абстрактним обожнюванням — але підкреслюю, не конче розумінням — усього народного стоїть довга традиція. Проте, вона ніяк не дає підстави виводити народження національної свідомости з утроби етнографічної маси. Можна

27. За винятком англомовної редакції *Історії української літератури* Чижевського, в якій автор зачислив Івана Вишенського, як бароккового письменника. Та його погляд спірний і вимагає дальшої аналізи.

28. На сторінці 14 авторка говорить про "довгий шлях" народної вишивки, в якому "вона давала радість її виконавцям у часи розквіту і в часи занепаду народної культури". Знову треба завважити, що найстарші килими та вишивки народного походження, які збереглися, датовані лише початком XVIII ст. Від твердження, що Україна положена в орбіті середземноморської культури (стор. 13), читач, який досі був ознайомлений із українською культурою як продуктом перехрестя західньоевропейської та східньої культур, оторопіє.

29. Доречні тут, наприклад, В. Капніст, *Історія Русів,* Т. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко, М.Грушевський, В. Липинський та ін. Але тому, що ні наука, ні наукове обґрунтування — принаймні того, що стосується до вишивки — не цікавить авторку, можна згадати суто матеріяльний чинник, який тісно пов'язаний з процесами XIX ст. і який навіть допоміг розвиткові науки. Мається на увазі поліпшені засоби комунікації, які, поєднавши Україну "з лівого берега на правий, а звідти через Галичину й Угорщину", вперше вможливили її людності познайомитися взаємно. Про ці всі справи говорив М. П. Драгоманов ще в 1893 році. Див. *Літературно публіцистичні праці* (Київ: в-во "Наукова Думка"), 1970, том І, стор. 428-482.

потакнути Л. Бурачинській, що в XIX ст. дозріваюча інтеліґенція почала моду демонстративного носіння вишивки. Але це ніяк не виправдовує переконання, що саме одяг довів до національної свідомости.

Щоб надати контрфорсу арґументові про важливу ролю вишивки в українській історії, авторка твердить, що за сталінських часів "сотки і тисячі національно свідомих українських людей були кинуті в тюрми і концтабори *тільки за те,* що мали при собі вишивані предмети, які реклямували цю національну свідомість" (стор. 11). В українській версії довідки злагіднено гіперболю *"тільки за те"* на *"дуже часто за те"* (стор. 14, всі підкреслення мої — *НП*).[30] Біблійний епітет "сотки і тисячі" дійсно відповідає жорстокій аритметиці сталінської доби. Але він дискредитований самою авторкою, чиє твердження робить враження, що сама вишивка спричинилася до цієї аритметики.[31] Турист, відвідуючи Україну, побачить не один музей народної творчости, в якому зберігаються вишивки не тільки дореволюційні, а навіть пізніші, із сталінської доби. І якщо він побуде трохи довше, то переконається, що і вишивка, і танок, і пісня, і галушки — саме найкраще шановані конституційні права УРСР.

Не ставиться під сумнів добрі наміри Л. Бурачинської, коли вона хоче описати страшну долю в'язня. Але, якщо ці добрі наміри мають зворотний ефект, їх не можна оминути без критики. Щоб оспівати зарадливість і, поряд з цим, нездоланність духу дисидентки, авторка старається переконати читача, що у в'язниці жінка видобувала нитки з мішків і потім фарбувала їх рослинними екстрактами, а голку загострювала з кусників дроту (стор. 14). Тому, що авторка вжила в цьому уступі дієслова в минулому часі, незрозумілим є, чи вона хотіла довести, що представлені в альбомі вишивки були виконані нитками, фарбованими самими в'язнями в Мордовському концтаборі No. 3. Проте, вона і автор приміток дуже виразно твердять, що палітурки двох записних книжечок вишиті на в'язничому одягу (стор. 15, 136). Читача дивує, на якій підставі вони дійшли до такого переконання. Але мова про зарадливе фарбування ниток звучить для нього як абсолютна

---

30. Редакційна політика цього видання нерівномірна. У деяких уступах український текст насичений перебільшеннями; в інших, як вище наведено, англійський текст ними грішить.

31. Вишивка, сама по собі, ніяк не могла б бути причиною арешту і вироку. Може, авторка мала на думці модні у Львові у 30-их роках рушники з вишитими кличами "Слава нашим націоналістам", "Слава нашим борцям за Україну" і "Ще не вмерла Україна". Це вже інша справа. Тут не вишивка, а текст — виразне свідоцтво переконань — вважався злочином. Все таки, дуже тяжко повірити, що "сотки і тисячі" могли глумитися над власною безпекою, тримаючи при собі такі інкримінуючі докази їхніх поглядів.

digitized by ukrbiblioteka.org

нісенітниця, зумовлена дешевими ефектами трагізму, які у виданні займають місце конкретних фактів.

Справа в тому, що той, хто ознайомлений із доволі трудним процесом фарбування ниток, який вимагає довгих годин на виварювання в рослинному екстракті, а згодом на виполіскування й сушення, — не повірить, що ув'язнена спроможна цим усім займатися "потайки", захована "від ока сторожі" (стор. 14).[32] На марґінесі треба відмітити, що навіть вишивальні цехи на Україні ще в XIX ст. покинули нитки фарбовані рослинними екстрактами. Крім цього, читач, який прочитав спомини і документи А. Марченка, М. Осадчого, В. Чорновола та С. Зальмансон, знає, що в концтабірних обставинах жоден в'язень не знайде часу й енерґії займатися "фарбуванням ниток". Бо вступаючи в рівноправне суспільство "поправних колоній", навіть жінку-в'язня чекають сорок-вісім годин трудового тижня, під час яких має пошити понадстаханівську норму брезентових рукавиць.[33]

Проте, навіть коли в читача знайомство з концтабірною дійсністю обмежене до узагальнень цього альбому, історію "фарбування ниток" заперечують надто виразні й технічно добрі фотографії Тараса Б. Горалевського. Ці фотографії зраджують фабричне походження ниток і полотна, на якому виконані всі декоративні предмети представлені в *Нездоланному духу*. Хоч Горалевського можна похвалити за професійний рівень його праці, жаль лише, що він попав під вплив патетичного тону видання і зняв дві вишивки біля колючого дроту (стор. 33 і 71).

Недавно в щоденнику *Свобода* появилася стаття, в якій авторка нарікала, що *Нездоланний дух* не розкуповують, хоч для читача, який цікавиться подіями в УРСР і дорожить українською культурою, його ціна зовсім не висока. Може, дійсно, кошти розкішного формату і кольорових фотографій мусіли подиктувати ціну альбому. Але, коли оцінювати його по змісті, а не по претенсійній формі, ціна ця невиправдана. Альбом не служить потребам ані мистецтва, ані охорони людських прав. Тому можна висловити надію, що до нарікань авторки у *Свободі* не спричинилася традиційна скупість до книжки, а тільки свідомість того, що долею дисидентів не торгується на патріотичній біржі.

---

32. Тут уже не згадується факт, що саме приготовлення рослинних екстрактів є трудним лябораторійним процесом. Зовсім слушно можна сумніватися, що в концтаборах якраз роздають такі екстракти, коли сама таборова кухня скупа на городину й овочі.

33. Так само, як чоловіків-в'язнів, цю жінку кормлять дієтою відповідною семилітній дитині, а не дорослій і тяжко працюючій людині. А що казати про годування в таборовій тюрмі та в ШІЗО, де вже не подають баланди, а ще гірше недокормлюють дієтами "No. 96" і "No. 93"? Та ці інформації видавці цілком оминули....

Д-р Павло Мурашко
На Петинце 100
169 00 Прага 6

14 листопада 1977

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ПРЕМ'ЄРОВІ ФЕДЕРАЛЬНОГО УРЯДУ

Д-р Лубомір Штроуґал
Прем'єр уряду ЧССР
Прага

Пане Прем'єре!

Вже від довшого часу я є предметом надзвичайно інтенсивного зацікавлення чехо-словацького уряду безпеки, при чому це зацікавлення моєю особою набуло такого характеру, що я змушений вибрати цю дорогу, щоб забезпечити собі бодай мінімальну особисту безпеку та основні передумови життя в ЧССР.

Належу до тисячів людей в ЧССР з високою освітою, яким виключно з політичних мотивів унеможливлено працювати за своїм фахом (до 1971 року я працював науково). Під сучасну пору я працюю як допоміжний будівельний робітник і виконую нефахову, фізично тяжку працю. Могло б, отже, здаватися, що таке моє зайняття мало б повнотою задоволяти ті органи чехо-словацької державної безпеки, які так надзвичайно зацікавлені моєю особою. (Спочатку це були тільки члени державної безпеки в Кошицях, що їх крайньо неґативне ставлення до мене виникло, очевидно, перед кількома роками в наслідок моєї безкомпромісности в питаннях, в яких зміну позиції я мусів би вважати нечесною і безхарактерною. Щойно пізніше, правдоподібно на домагання кошицьких колеґ, прилучилися також празькі працівники тих органів). І тому представники тієї складової частини міністерства внутрішніх справ відвідували (і відвідують) мого працедавця з єдиною метою — обмовити й очорнити мене та домогтися ануляції умови праці зі мною. Наведу бодай один

Лист Павла Мурашка до голови уряду Чехо-Словаччини поширюється в чехо-словацькому самвидаві. Мурашко є діячем української і чехо-словацької культури. Його листа даємо в перекладі з чеської мови. Лист свідчить про подібності, що існують між умовами, в яких доводиться жити громадянам СРСР і громадянам країн Східньої Европи, що попали під московський контроль. — *Редакція.*

digitized by ukrbiblioteka.org

конкретний приклад, який дуже виразно ілюструє методи, які та інституція застосовує в своїй праці. Під час одних відвідин мого працедавця ці люди заявили, що, стежачи за мною, вони ствердили, що я, мовляв, 9. 6. 1977 відійшов з місця праці вже о 9 годині.(Робочий час того дня був від 6 год. 30 хв. до 15 год. 30 хв.). Це твердження було просто неправдиве. Поперше, тоді, очевидно, за мною не стежили (як правило, я про це знаю), а подруге, ті люди не знали, що того дня на відповідному місці праці, у значно віддаленій оселі Радлік, була зроблена працедавцем ревізія, яка тривала до пополудневих годин. За таких обставин, навіть коли б я, наприклад, змовився зі всіма співробітниками (що саме собою було б трудно зробити) — моя відсутність була б достовірно стверджена.

У зв'язку з наведеним вважаю за конечне підкреслити, що державна безпека не має і не може мати до диспозиції жодних фактів або конкретного матеріялу, який давав би задовільну підставу для такої поведінки супроти моєї особи. З огляду на брак вільного часу та з огляду на реґулярний доїзд на віддалене місце праці, я дотепер не міг більш активно включитися до праці Хартії 77, хоч я цей рух дуже ціную. І якраз тому, що немає жодних конкретних доказів, у кампанії проти мене використовується й явна неправда (як нібито залишення місця праці 9. 6.1977 о 9 год.).

10. 6. 1977 я мав чергову відпустку і був на Словаччині, куди приїхав нічним потягом. Я їжджу на Словаччину реґулярно з родинних причин. Згаданого дня я мав розмову з колишньою колеґою з часів моєї праці на пряшівському філософічному факультеті. Тому що кошицька СБ наперед знала про цю мою подорож, стежили за мною на Словаччині надзвичайно інтенсивно (при допомозі авт, більшого числа аґентів тощо). Але я також був попереджений про незвичайне зацікавлення моєю зустріччю (але не згаданою колеґою). Розмова відбулася в каварні, в місці, яке могло бути обране з тією метою кошицькими працівниками СБ (на це вказував ряд обставин), про присутність яких у безпосередній близькості я знав. За таких обставин треба було закономірно припускати підслухування. Тому я конечно мусів зважати на зміст розмови (наприклад, я свідомо цілком не торкався Хартії 77). А все таки цю розмову працівники СБ пізніше інтерпретували як моє "викриття". Яку вартість може мати таке "викриття", не потрібно підкреслювати.

У зв'язку з цим випадком члени тієї інституції пізніше інформувалися в працедавця, чи 10. 6. 1977 я справді мав відпустку (яким правом вони втручаються в такі речі, як ділянка робочої дисципліни та користання з відпустки, які належать виключно до компетенції працедавця?!). А тому що в інтересах працедавця та з робочо-продукційних причин випадково саме тоді дійшло до пев-

ної (цілком несуттєвої) зміни у ствердженні того дня моєї чергової відпустки, з тієї причини п'ятьох працівників дисциплінарно покарано.

Доходило також до деяких комічних ситуацій. Наприклад, на розлогому будівництві в Тинці над Сазавою (50 км. від Праги), яке лежить на заселеному вже просторі цього містечка, я часто бував єдиним робітником. Траплялося, що з різних місць за моєю фізичною працею, працею робітника з університетською освітою, академічним титулом, редакторською, педагогічною, науковою та іншою практикою, цілими днями стежила низка погано схованих аґентів у недалеко запаркованих модерних автомобілях, які з тією метою приїхали з Праги.

Подібне стеження останнім часом трапляється все частіше. Наприклад, 1 листопада 1977 року я виходив на працю вранці ще перед світанком, перед шостою годиною. На вулиці на мене вже чекав автомобіль з погашеними світлами, в якому сиділо троє мужчин. Це авто потім слідувало за мною аж на другий кінець Праги, до підприємства мого працедавця. До обіду того самого дня я бував у різних місцях Праги під сталим наглядом автомобілів з такими державними реєстраційними таблицями: ABP-14-39, ABX-92-74 та ABZ-46-25. А в пообідні години це було авто ABC-59-47 (тип Рено, темносиньої фарби). Цей останній автомобіль вжито для тієї самої цілі також 14 листопада 1977. Можливо, що таких автомобілів було й більше, я назвав тільки ті, приналежність яких до названої інституції є поза всяким сумнівом.

Якби зацікавлення чехо-словацької СБ моєю особою обмежувалося тільки таким стеженням, можна було б все це оминути байдужою мовчанкою. Алеж те зацікавлення багато ширше.

У рамках цієї кампанії підшукують людей, які зі мною раніше зустрічалися (хоч би й принагідно перед багатьома роками) або прихід яких до мене не повинен би викликати недовір'я з мого боку, і цих людей змушують співпрацювати з органами безпеки у моїй справі. Тим, хто відмовляється, — загрожують різними репресіями. Від цих людей вимагають, щоб вони довідувалися і доносили тим органам усе, що можуть довідатися про мої зв'язки, мій спосіб життя, звички тощо.

Моє постійне помешкання є в Карлових Варах, де я маю одну кімнату без вигод. Під тиском названих органів і без якогонебудь законного обґрунтування аґентство житлового господарства в Карлових Варах внесло подання до відповідного суду про позбавлення мене права на користування тією квартирою і про звільнення її. Але судовий розгляд, що відбувся 10. 11. 1977 був об'єктивний, і оскільки не було жодних правних основ для такої пропозиції — суд її відкинув.

Але в іншій справі до сьогодні мені не вдалося домогтися

digitized by ukrbiblioteka.org

справедливої ухвали компетентних органів. Я належав до тих багатьох сиґнаторів Хартії 77, від яких відповідні органи намагалися від початку 1977 року відібрати посвідчення водіїв та документи на працю з автомашинами. Тому що йдеться знову про незаконну якцію, я чинив опір цьому. Тоді органи безпеки винесли цілком незаконне рішення про уявне порушення правил руху (якого я, очевидно, не поповнив) та наклали на мене 500 чехословацьких корон кари і відібрали посвідку на право керування автом на 6 місяців (в обидвох випадках ідеться про найвищі виміри кари, які застосовують тільки у випадках грубого порушення правил руху). Всупереч тому, що таким рішенням була зламана ціла низка статтей закону, цю незаконність підтримали всі компетентні органи, до яких я звертався в цій справі (апеляційний орган, федеральний міністер внутрішніх справ та органи прокуратури).

Останнім часом кілька людей звертало мені увагу на те, що спосіб, як органи СБ висловлюються про мене, вказує на їхню *ґістеричну ненависть до моєї особи* (передаю точно звучання слів, які мені сказано). Так ці органи висловлювалися про мене, наприклад, перед моїм працедавцем. Рівночасно мені звернено увагу на те, що в зв'язку з цим не виключене, що могло б прийти до спроби фізичної ліквідації мене (наприклад, організований автовий випадок чи щось подібне), до терористичного нападу (як це трапилося з подружжям Кріґлових чи з речником Хартії 77 д-ром Їржі Гаєком) чи до якоїсь іншої акції проти мене. Кілька разів мене просили, щоб я не легковажив такою небезпекою, а зважав на неї.

Тому користаю з цієї нагоди, щоб заявити, що не маю особистих ворогів та що коли б до чогось подібного дійшло, не знаю нікого, крім (служби) чехо-словацької державної безпеки, хто був би в цьому зацікавлений.

А втім, ще не так то й давно сталася дуже незвичайна подія. У липні 1976 року в лісах східньої Словаччини знайдено мертвого мужчину в дуже спеціяльних і підозрілих обставинах. Багато з тих обставин вказувало на те, що йшлося, очевидно, про дбайливо підготоване вбивство. І всупереч тому до сьогодні ту смерть належно не вияснено. Мертвий мужчина мав постійне місце мешкання в Празі і був ним визначний чехо-словацький україніст і славіст, науковий співробітник Чехо-Словацької академії наук, д-р Орест Зілинський.

За останні роки чехо-словацькі органи безпеки провели низку хатніх обшуків у чехо-словацьких громадян української національности та сконфіскували велику кількість літератури й паперів. Сконфісковані були абсолютно не політичні видання, фахові книжки, персональні записки та інше. Також і в мене, моїх

родичів та членів моєї родини тим самим способом сконфісковано багато книжок. Таких випадків не було ані за буржуазної Чехо-Словаччини, ані за гітлерівської окупації, ані за сумної слави п'ятдесятих років. Оце вперше від постання чехо-словацької держави 1918 року чехо-словацькі українці змушені ховати цінніші українські книги та папери поза своїми домами.

У зв'язку з наведеним дійсним станом звертаюся до Вас, Пане голово уряду, з проханням, щоб Ви застосували відповідні заходи для того, щоб покінчити з незаконним тероризуванням моєї особи (інакше це не можу назвати) чехо-словацькою державною (службою) безпеки, щоб була забезпечена особиста безпека моя і моїх рідних та щоб мені було дано бодай найелементарніші передумови нормального життя в Чехо-Словаччині.

Д-р Павло Мурашко

РУХ ОПОРУ В НДР

Здавалося, що органи безпеки НДР у 1977 році досягнули значних успіхів у поборенні інакодумців. Застосовуючи методи, практиковані в Радянському Союзі, вони провели ґрунтовну чистку: "видворили" до Західньої Німеччини цілий ряд діячів культури, взяли під домашній арешт здавна відомого "дисидента" Роберта Гавеманна, ув'язнили під обвинуваченням у шпигунстві молодого господарського експерта Рудольфа Баро, автора критичної аналізи партії п. н. *Альтернативи,* яку з доручення автора видано в Західній Німеччині. Здавалося, що рух опору придушений.

Але вже на початку цього року виявилося, що опозиція в НДР не розгромлена і не заглушена. Навпаки, замість опору окремих людей, розчарованих системою, пролунав голос опозиційної групи, яка виникла в самому партійному і державному апараті. Ряд функціонерів — високого і середнього калібру — зірвали з офіційною лінією партії і створили нелеґальну конспіративну групу "Союз демократичних комуністів Німеччини".

Свої політичні тези вони виклали в *Маніфесті* (30 стор. машинопису), висловлюючися в чотирьох комплексах питань: "Війна і мир", "Реформований комунізм і радянська ортодоксія", "Німецька політика", "Внутрішнє становище НДР". Машинопис свідомо вони "доручили" західньонімецькому журналові *Шпіґель,* бож власного органу в НДР вони не мають, і годі мислити, що в умовах режиму його будуть мати. З поданням до загального

digitized by ukrbiblioteka.org

відома цих тез проти доктринерської політики НДР рух опору набрав іншої якости і ваги, бож дотепер критичні думки висловлювали лише одиниці.

Критики режиму розраховують на те, що туга за демократичними реформами і всередині компартій підрадянського блоку зросла так, що радянський КҐБ і його відповідники в сателітних країнах на ближчий час будуть безрадні.

Побоюванню, що розрив з ідеологією і практикою урядової партії може допровадити до інтервенції радянських танків, як це сталося десять років тому в Празі, східньонімецькі "дисиденти" протиставляють погляд, що за ці роки істотно змінилося становище в усьому підрадянському блоці. Змінилося також наставлення західніх компартій до червоних папів у Кремлі. Емансипаційні ідеї західніх компартій дають німецьким і іншим національним "дисидентам" політичну зброю. Антирежимні комуністи в підрадянському блоці підкреслюють свою симпатію особливо до еспанського лідера комуністів Карільйо і, як і він, засуджують ортодоксійну догму "диктатури пролетаріяту" і рішуче відкидають претенсії верхівки КПРС керувати всім комуністичним рухом у світі.

Якщо мова про німецьку політику, то Союз демократичних комуністів Німеччини виразно висуває концепцію соборности Німеччини. Це важливе, оскільки соборність як на Сході, так і на Заході стала політичним табу. Про неї виголошують лише декларації на святкових зібраннях. Натомість Союз комуністів ставить вимогу єдности робітничого руху Німеччини як передумову здійснення соборности.

Опублікування *Маніфесту* викликало занепокоєння і швидку реакцію як у ФРН, так і в НДР. Офіційні кола в східньому Берліні відразу висунули тезу, що це документ, підроблений західньонімецькими розвідками, просто провокація. Проурядові кола ФРН (зокрема голова фракції соціял-демократів у боннському парлямснті Герберт Венер) висловили не лише сумнів щодо правдивости документу, але й припускають провокацію, зфабриковану в НДР з метою перешкодити політиці відпруження. Деякі критики, спираючись на мовну аналізу, твердять, що мова і стиль документу не відповідає штампам східньонімецьких апаратників. Вражає, що якраз Герберт Венер висунув тезу про провокацію. Адже він сам здавна передбачав, що еволюційний процес, який позначився в НДР, є неуникненним і що саме він становить передумову об'єднання Німеччини при умові єдности німецького робітничого руху. Якщо він тепер говорить інакше, то це треба трактувати як опортуністично-тактичний хід.

Насправді немає жодної підстави сумніватися в автентичності цього документу. Про це знають відповідальні кола ФРН, але з

різних мотивів не хочуть цього висловити. Тези в документі не є, зрештою, новиною. Вони живцем нагадують тези, вже давніше висловлені Гавеманном, а недавно вони добре й систематично обґрунтовані в згаданій книжці Баро.

Правильно зауважив негайно після публікації *Маніфесту* французький щоденник *Монд,* що два арґументи вирішально промовляють за автентичність документу. Гостра реакція з боку верхівки НДР, яка почуває себе глибоко враженою. Вислови щодо об'єднання Німеччини напевно не написали автори східніх чи західніх німецьких розвідчих установ. Адже це суперечило б політиці відпруження, яку відстоюють як Берлін (докладніше Москва), так і Бонн. Ідеологічні нерівності в тексті напевно вирівняли б "інтеліґентні фальшівники".

Негайно після появи *Маніфесту* органи безпеки в НДР розвинули гарячкові пошуки "неблагонадійних" серед партійних та урядових кадрів. Про успіхи цієї акції мало відомо, бо західньонімецька преса, яка має добрі інформації про події в НДР, майже нічого про це не писала. Політика т. зв. відпруження є домінантною.

Маніфест не підписаний, але це зрозуміле і виправдане з уваги на репресії режиму, тим більше, що йдеться не про часткову критику якоюсь особою, а нищівну критику всієї доктрини і системи групою інакодумців.

Б. К.

Маніфест першої організованої опозиції в Німецькій Демократичній Республіці

Цим звертаємося до громадськости Німеччини і повідомляємо, що ми, демократично і гуманістично наставлені комуністи в НДР, організували себе нелеґально в Союз демократичних комуністів Німеччини (СДКН), бо умови не дають нам жодної можливости для леґального об'єднання.

Ми беремо до уваги те, що також наші однодумці, товариші у Федеративній Республіці Німеччини і в Західньому Берліні, організуються леґально, щоб установити єдність комуністично-демократичних сил у Німеччині.

Тепер ми почали порозумітися щодо теорії і практики демократичного комунізму. Наші гектографовані матеріяли

*Переклад з німецького журналу *Der Spiegel* від 1 і 9 січня 1978 з деякими скороченнями.

digitized by ukrbiblioteka.org

становлять велику небезпеку для товаришів, якщо вони попадуть у фальшиві руки. Тому ми свідомо звертаємося до ліберального журналу в ФРН. критичне ставлення якого як до Сходу, так і до Заходу відоме, щоб поширити наші роздуми з меншою небезпекою. Ми просимо одночасно комуністичних, соціялістичних, соціял-демократичних і ліберальних журналістів у ФРН допомогти нам у цьому...

Нашою метою є впливати в цілій Німеччині у напрямі встановлення комуністичного ладу, в якому будуть повнотою здійснені всі права людини для кожного громадянина, згідно з висловом Маркса, що треба знищити всі обставини, в яких людина є гнобленою, погорджуваною, закріпаченою істотою. Не знаємо, чи і коли ми (або ґенерація після нас) досягнемо цього.

Ми не віримо в бога-отця Маркса, Ісуса Енґельса і святого духа Леніна, у фаталістичну закономірність історії, але ми шануємо "клясиків-марксизму-ленінізму" як визначні огнива довгого ланцюга думок від Мора і Кампанеллі через французьких, англійських і німецьких утопістів, просвітництво, клясику аж до Бебеля, Рози Люксембурґ і Лібкнехта, які обидвоє в своїх філософських позиціях (не друкованих у НДР) недвозначно відстоювали плюралістичний комунізм, до Блоха, Гаріха, Гавеманна і Баро.

При тому помітна завжди червона нитка: раціональна, а не релігійна суспільних процесів і зобов'язання комуністів до соціяльної справедливости, до боротьби проти асуспільного паразитизму, за войовничий гуманізм.

Якби жили нині Маркс, Енґельс, Ленін, вони з відразою дивилися б на догматизованого поганського ідола, який залишився з цих гідних уваги і пошани особистостей, вони опинилися б нині в західній еміґрації — при еврокомуністах. Коли б Маркс-Енґельс писали свій *Маніфест* нині, вони почали б його словами "Упир ходить по Східній Европі — упир західньоевропейського комунізму".

Ми подаємо тут деякі тези до головних теоретичних і практичних проблем, як вони на наш погляд уявляються для політики Союзу демократичних комуністів Німеччини. Вони мають служити для самоусвідомлення, а після дискусії згуститися до програми і статуту. При тому треба зважати на засади конспірації, засвоєні за нацистського періоду, і вдосконалювати їх...

I. Війна і мир

1. Ми виступаємо проти димової завіси "загальної закономірности". Правда є завжди конкретна. Душею марксизму є конкретна аналіза конкретної ситуації.

2. Нерівномірний розвиток державного капіталізму допровадив до того, що тепер існують дві імперіялістичні надпотуги, США й СРСР. В інтересах збереження миру можна лише сподіватися, що виникне плюралістичний, міжнародно виважений поділ сил.

3. Загроза війни випливає з обидвох імперіялістичних центрів. Брутальне застосування Радянським Союзом напальму проти прикордонних військ Народної Республіки Китаю і тривале напруження на радянсько-китайському кордоні доводить демагогію тези, що потуга СРСР нібито забезпечує мир. Загроза воєнного зудару зростає у висліді озброєння надпотуг. Треба конче домогтися роззброєння.

4. У західній імперіялістичній системі взаємозалежність стала глобальною: у господарстві, політиці і культурі. З цього боку не загрожує вже жодна небезпека війни між капіталістичними промисловими потугами.

5. Радянське озброєння на суходолі, воді і в повітрі, розпалювання воєнних вогнищ в африкансько-арабському просторі доставами зброї, персоналу та інструкторів, зростаюча мілітаризація всього громадського життя в східньому бльоці, загрожують мирові в світі. При переговорах у справі роззброєння у Відні СРСР мусить зобов'язатися договірно до рівноцінного роззброєння і виведення своїх військ зі Східньої Европи. Ліквідації колоніяльної системи треба конче досягнути і для червоного імперіялізму.

6. Заморські війська НАТО мусять бути виведені з Західньої Европи. ФРН має вийти з НАТО, НДР з Варшавського пакту, а вся Німеччина має бути повнотою роззброєна. Рада Безпеки ОН може ґарантувати невтральність Німеччини. Завдяки цьому вільні засоби в Німеччині будуть віддані до останнього гроша до диспозиції ОН для четвертого світу.

7. Треба встановити мирово-договірні правила з Німеччиною згідно з ленінським мудрим висловом: "Мир без контрибуцій і без анексій". Росія посідає величезні простори, чому вона мусить виступати як грабіжник інших країн? Ми вітаємо поставу японських товаришів у питанні Курилів. Вони мають слушність: радянська постава є висловом великодержавного шовінізму як в Азії, так і в Европі.

8. СРСР погодився на політику відпруження з огляду на свою економічно-технічну відсталість. Одночасно він робить шляхом кооперативних договорів, технічної співпраці і подібного все, щоб з західньою допомогою скріпл овати свою воєнну машину до переваги. Це він робив би і в період холодної війни. Тому немає жодної альтернативи до відпруження. Тільки воно створює можливості мирної основної реформації всередині радянської

digitized by ukrbiblioteka.org

сфери влади, переходу з азійського способу продукції бюрократичного державного капіталізму до соціялістичного господарства і суспільства.

II. Реформований комунізм і радянська ортодоксія

1. Усе, що турбує людину, мусить випливати з її голови, говорить Маркс. Ми додаємо: мусить правильно ввійти в її голову. Здійснення прав людини в Західній Європі відбувалося історично у зв'язку з відкриттям друку книг і газет, здійснення прав людини в нинішній Східній Європі здійснюється у зв'язку з всесвітньою системою комунікації засобами масових медіюмів, особливо телевізії.

Тому страх червоних папів у Кремлі перед цими медіями, тому їхні пропозиції на форумі ОН заборонити передачі через сателітів. Чи марксизм устоїться на викривлених переконаннях, чи на принципі, з яким він виступив, тобто: через суперечки знайти найкращу розв'язку для політичної проблеми?

2. Політично-бюрократична ортодоксія Москви стала об'єктивно реакційною. Вона перешкоджає, в інтересах власного збереження імперіяльної влади, комуністичному світовому рухові в нових пізнаннях, нових теоріях, нових практичних починах. Вона веде імперіяльну політику без огляду на міжнародний робітничий рух або на т. зв. братні країни.

Вона утверджує разом з найреакційнішими февдальними державами політику ціни на нафту, що означає інфляцію для робітників як у капіталістичному світі, так і в соціялістичному, вона зберігає напруження довкола західнього Берліну, вона послуговується кубінськими леґіонерами в країнах, що розвиваються, і т. д. Все це означає спрямування проти прогресивної політики.

3. Росія не знала ні реформації, ні доби просвітництва, ні ліберальної цивілізації. Відповідно до цього є викарбовані в Радянському Союзі партія і державний апарат. Теократичне суспільство з частково дохристиянськими мітами, з російським націоналізмом, з антисемітським, антидемократичним, антинаціональним способом мислення, мови і поведінки — викликає в Західній Європі тільки огиду.

Ми наполягаємо на праві нашого власного німецького національного шляху до соціялізму, що нам Москва завжди визнавала словесно, але завжди забороняла політично.

4. Сталінізм не був жодним відхиленням, він є системою. Сталінізм і фашизм близнюки, яких викарбували державно-монополістичні умови і боротьба за поширення влади. Нагадуємо тут вислів кацетника Курта Шумахера про сталіністів, яких він

назвав червоно пофарбованими нацистами. Сталін допоміг Гітлерові дійти до влади, нацьковуючи Комуністичну партію Німеччини на "соціял-фашистів", тобто німецьких соціялістів. Цим він співорганізував зміцнення Гітлера і його напад на СРСР. У 1947-48 роках він знову нацькував "Соціялістичну єдину партію" на "соціял-демократизм" і цим також зробив впливовими лицарів холодної війни, неонацистів і реваншистів у ФРН.

Товаришів, які не сприяли цій комінтернівській політиці, наприклад, Тіта, затавровано "фашистами", їх ізольовано, переслідувано, а після показових процесів ліквідовано.

5. Тому ми поділяємо оцінку китайських товаришів щодо неофашистського типу радянських володарів. Це вони дали Гітлерові модель кацету, вони ще й нині практикують антисемітизм.

Цар сплачував своїм політичним в'язням кошти прожитку і дозволяв їм — як Ленінові і Сталінові — жити на засланні в сибірських селянських хатах. На огидність трудових і карних таборів та психіятричних в'язниць для критиків режиму здобулося щойно сталіністське Політбюро. Варварство системи в Радянському Союзі і в окупованих ним східньоевропейських державах після 1945 року коштувало більше людських жертв серед товаришів, ніж гітлерівський фашизм і війна. Це більше, ніж символічне, що в 1977 році залишив СРСР останній з соратників Леніна.

6. Робітничу клясу СРСР паразитарно визискує каста бюрократів, яка привласнює собі левову частину додаткової вартости. Щойно від 1956 року існує загальне соціяльне забезпечення для робітників і службовців, щойно від 1966 року колгоспник — насправді кріпак, прив'язаний до місця поселення — дістає маленьку пенсію. Навіть у рамках СРСР він не має свободи пересування. Життєвий рівень є набагато нижчий, ніж у капіталістичних промислових країнах.

Де ж є соціяльні, передусім політичні досягнення? Правда, усунено безробіття. Держава оплачує армію паразитів, які затруднені в апараті гноблення...

А де ж є особливо людський, демократичний профіль цього ніби соціялізму? Можновладці, зовсім не контрольовані в російському февдальному суспільстві наших днів, могутніші, ніж абсолютно пануючі володарі минулих тисячоліть. Вони не діляться владою навіть з церквою.

7. Від Жовтневої революції не вийшло з Радянського Союзу жодне визначне науково-технічне відкриття. Країна, за царських часів великий експортер сільсько-господарських продуктів, є нині залежною від американського імпорту пшениці...

8. Вони трублять нині, що перегнали США у виробництві сталі

digitized by ukrbiblioteka.org

і цементу. Одночасно кажуть, що США не використовує своїх промислових потужностей. Отже, у критичній ситуації США можуть продукувати на 50% більше, ніж Радянський Союз.

Така ідеологія тоннажу свідчить про повне нерозуміння процесів перетворення матеріялів, структур й ефективности в модерних господарствах Заходу. Радянський Союз продукує тепер, як і давніше, застаріло і задорого, а ще й гордий з цього. Одночасно він спихає цей тягар дедалі більше інтенсивною маніпуляцією цін на держави РЕВ. Він встановляє масу і кількість, замість давно конечної якости.

9. Суперечності між продукційними силами і продукційними відносинами в Радянському Союзі вимагають розв'язки. Соціяльне, расове, національне і релігійне гноблення є соромом для партії, яка називається комуністичною і твердить, що діє повнотою у напрямі об'єднання.

Наша заява ясна: ми з симпатією ставимося до всіх народів Радянського Союзу, але з панівною клясою там, навіть особисто скорумпованою до кісток, не хочемо мати нічого спільного; також з їхніми намісниками в НДР, які своє існування бачать передусім в особистому збагаченні шляхом вартісних подарунків коштом робітників НДР.

10. Ми виступаємо за теоретично і політично повнотою реформований комунізм, який, за Леніном, втілює все найкраще, що людство породило досі. Тому ми проти однопартійної диктатури, яка є диктатурою кліки секретарів і Політбюра;

проти диктатури пролетаріяту, яка є диктатурою бюрократії над пролетаріятом і над усім народом;

за партійний плюралізм, бо свобода, за Розою Люксембург, є завжди свободою інакодумаючих;

за незалежний парлямент, який постає з вільного рішення виборців;

за незалежний Верховний суд, до якого кожний громадянин може вносити свою скаргу проти зловживання владою;

за уряд, незалежний від апаратників ЦК;

за усунення "демократичного централізму" в партії, державі і суспільстві, бо він є централізмом проти демократії...

... Всі групи людей прагнуть здійснення своїх цілей, говорить старий Енґельс, але виходить вислід, якого ніхто не хотів. Для демократичних комуністів мусить постати суспільство, в якому всі люди мають бути братами, не зважаючи на їхній світогляд. Натан Мудрий нам ближчий, ніж ленінська версія комунізму.

Ми виступаємо за припинення згубного розколу в міжнародному робітничому русі, який російські інструктори частково викликали, а частково генерально форсували.

Ми вважаємо ленінську концепцію партії, демократії і держави за непридатну. Може, її можна доцільно стосувати в Радянському Союзі. Ми мусимо керуватись історичними фактами та досвідом, які нам відповідають.

Ми за юридично і конституційно ґарантовану свободу зборів, преси, організацій і віровизнань. Державні службовці не сміють бути зобов'язані супроти свавільних амбіцій якогось обмеженого партійного секретаря, а мають відповідати перед законом і суспільством.

Ми за усунення державної релігії марксизму-ленінізму. Наука, мистецтво і література, загалом духове життя, не сміють бути реґляментовані. Людський дух не може бути підкорений нелюдській бюрократії, а нелюдська демократія мусить бути підкорена людському духові!

Творчий Маркс нині викреслив би як застарілу тезу французьких соціялістів про клясову боротьбу і свою власну тезу про диктатуру пролетаріяту. За висміювання "забобонів авторитету самозванних вождів" він був би нині напевно заарештований, ув'язнений або й повішений...

Третій розділ присвячений німецькій політиці.

Совєти ще не досягнули своєї мети увіковічнити поділ Німеччини. Також політика керівництва Соціялістичної єдиної партії є дотепер щодо німецької політики безуспішна...

Усі змагання за владу Політбюра (Акерманн, Цайзер, Гернштадт, Ельзнер, Ширдеван, Ульбріхт проти Гонекера) були пов'язані з національним питанням. Історичний досвід в СРСР, у В'єтнамі і Кореї доводить правильність теоретичних узагальнень радянських науковців, що національний складник триваліший, ніж соціяльний...

Демократичні комуністи зможуть досягнути політичного впливу лише тоді, коли засвоять собі і будуть дотримуватися першої вимоги Маркса в революції 1848 року: "Вся Німеччина буде проголошена як єдина неподільна республіка..."

Ми за наступальну національну політику, за концепцію, скеровану на об'єднання Німеччини, в якій соціял-демократи, соціялісти і демократичні комуністи переважатимуть консервативні сили. Це становитиме вирішальний причинок для забезпечення миру в Німеччині.

Така Німеччина може і мусить бути помостом між Сходом і Заходом, стабілізуючим фактором миру. Для цього потрібне: виведення всіх чужих військ у висліді відпруження, виходу з мілітарних пактів, мирові договори з обома німецькими державами, ґарантії невтральности від Ради Безпеки ОН, повне роззброєння і призначення заощаджених коштів на озброєння для четвертого світу, асоціяція з Европейською Спільнотою і Радою

digitized by ukrbiblioteka.org

Економічної Взаємодопомоги, допущення всіх партій ФРН і НДР у цілій Німеччині, вільні і таємні вибори, поступове правне вирівнання в усіх суспільних ділянках...

Четвертий розділ присвячений внутрішній ситуації в НДР.

Чому відстань між НДР і ФРН у продуктивності праці... у вирішальних галузях господарства стає щораз більшою? Чому не зменшуються хвилі подань на виїзд і спроби втечі з республіки навіть з небезпекою для життя? Чому 94% усіх громадян НДР кожного вечора слухає західньонімецьких радіопересилань?.. Чому НДР стоїть на першому місці в світі щодо розводів, самогубств і зловживання алькоголем? Чому "дачизм" (з російського дача) став головною формою життя?

Врешті-решт причин цих пригноблюючих фактів треба шукати в політичній надбудові, в якій не існують демократичні правила гри, у скандальній невідповідності між етичною теорією, з одного боку, і негуманною практикою з другого, в суперечності між продукційними силами і продукційними відносинами. НДР є відбиткою 16 союзних республік (СРСР), при чому її негативні сторони ще збільшені завдяки німецькій ґрунтовності...

Колективізація є тотальна: навіть спільний недільний обід є заступлений обов'язковими демонстраціями, привітаннями, прощаннями — найчастіше якогось радянського туриста...

Ми запитуємо: чи робітничий рух боровся за те, щоб утримувати непрогляднну армію паразитів у партійному апараті, всяких високих, обласних, районових і спеціяльних шкіл партійних, профспілкових і т. д. і т. п...

Ми стверджуємо: жодна панівна кляса в Німеччині ніколи не паразитувала так і ніколи не ставилася так проти народу, як кілька десятків родин, що трактують нашу країну наче крамницю без продавців. Жодна кляса не жадала будувати для себе такі виключні "золоті ґетто" в лісах, охоронювані, наче твердині. Жодна каста не корумпувалася і не збагачувалася так безсоромно з спеціяльних маґазинів і приватного імпорту з Заходу, орденами, преміями, спеціяльними клініками, пенсіями, і подарунками...

Корупція, зловживання урядовців, скандальний паразитизм, непотизм куди не глянь. Згідно з статутом, цього ґатунку товариші мусіли б бути вже давно усунені з партії...

Ця кліка на вершку шкодить соціялістичній ідеї в Німеччині і в Европі набагато більше, ніж уся т. зв. ворожа пропаґанда... Таке становище виясняє, чому партії 1953 року в НДР, 1956 у Польщі і в Угорщині, 1968 у Чехо-Словаччині з одного дня на другий стали нездібними до будь-якої дії...

Ми відкинені назад аж поза реакційний февдальний лад. Ми маємо умовини з доби перед царатом.

Це вбиває всяку ініціятиву, всяке почуття відповідальности,

відкриває шлях до недбальства, неладу, марнотратства, злодійства і здушує суспільний прогрес. Це доводить до того, що НДР політично, господарсько і національно крутиться в колі: на Сході нічого нового...

Згідно з Марксом, право є єдиним маштабом для неоднакових індивідів, інакше право перестає бути правом. Ми стверджуємо: НДР є державою з абсолютною правовою непевністю. Панує гола сваволя. Коли заарештують тих, хто ломить закони? Коли парлямент відкличе голову держави за ламання конституції та урядової присяги? Коли Верховний суд покарає Політбюро за свавільну торгівлю людьми — 50 тис. німецьких марок за звільнення критика режиму.

Ми заявляємо: жоден громадянин НДР не є зобов'язаний дотримуватися політичних законів, якщо керівництво не дотримує своїх зобов'язань. Протест є першим громадянським обов'язком...

Ми мали позитивні починання в господарстві: авіяційна промисловість, електроніка тощо, інвестовано мільярди, але пізніше Кремль знищив усі ці проєкти з конкуренційних міркувань. Нині ми безнадійно відстаємо від Заходу...

Берлін, жовтень 1977

Союз демократичних комуністів Німеччини,
Центральна координаційна група

digitized by ukrbiblioteka.org

Книжка, що задовольняти не може

Faryna, Natalka (ed.). UKRAINIAN CANADIANA. Edmonton, Alberta: Ukrainian Women's Association of Canada, 1976. 96 pp.

Фарина, Наталка (ред). УКРАЇНСЬКА КАНАДІЯНА. Едмонтон, Алберта: Видання Союзу Українок Канади, 1976. 96 стор.

Насамперед хотілось би сказати щось добре про цю книжку. Видання багате, в твердій, полотном покритій обкладинці, добірний папір, понад сто багатокольорових фотографій.

Зразу, однак, насуваються питання: для кого ця книжка, хто її буде купувати? В коротенькому, непідписаному вступному слові сказано, між іншим, таке:

> Поділяючи нашу культурну спадщину з сьогоднішнім суспільством, ми надіємось осягнути краще порозуміння між усіма народами цієї великої країни і цим способом, хоча б у малій мірі, причинитися до нашої канадської мозаїки...

З цього виходить, що книжка призначена для неукраїнського читача і має інформувати про нашу культуру. На мою думку, видання не є успішне, тому що зміст дуже еклектичний і поверховий. Важко буде знайти покупця, особливо неукраїнця, якого цікавили б такі різні аспекти культури і побуту, як історія музики, літератури, а рівночасно стіби вишивок, кроки народних танців та куховарські приписи.

Проблема, мабуть, і в тому, що редактори не розрізнили двох галузей творчости: тієї. яку соціологи називають "високою" або "творчою" культурою, і тієї, що зветься "популярною" або "масовою" культурою, яка в нас здебільша є перелицьовуванням і "уліпшуванням" народного мистецтва.

Багато корисніше було б видати для чужинців книжку, в якій фахівці коротко накреслили б розвиток та сучасний стан творчої культури з таких галузей, як література, музика, малярство, архітектура і т.д. Також слід було б проаналізувати процес змін, який пройшов на новому місці поселення.

Для тих, хто цікавиться побутом, можна було б окремо виготовити видання про сучасну творчість базовану на народних мотивах. Там були б і танці, і народна ноша, і вишивки, і писанки, і традиційна кераміка. Туди можна б включити і таку малярку-примітивістку як Ліна Костюк і

навіть деякі побутові картини В. Курилика. Цікаво було б бачити там теж приклади усної словесности.

На жаль, як уже згадано вище, книжка *Українська канадіяна* порушує надто багато тем. Є там такі наголовки: Вишивки, Ткацтво, Ноша, Народні танці, Музика, Література, Мистецтво, Кераміка, Різьба в дереві, Писанки, Куховарство, Різдво і Великдень. Текст інформує в короткій формі про історію розвитку цих різних галузей творчости і звичаїв. На жаль, інформації часто кінчаються на подіях початку цього століття і то в таких важливих ділянках як музика і мистецтво. Статті непідписані, роблять враження конденсації матеріялів з різних джерел, часто виготовлені нефахівцями. Для прикладу ось цитата про історію мистецтва (стор. 54):

> Третє і друге століття до Хр. залишили в Україні декоровані кургани або похоронні насипи, які були оздоблені вирізьбленими зиґзаґами, ромбами, трикутниками і статуями людських форм. У першому столітті до Хр. і з початком першого століття по Хр. став знаний період скитських і сарматських культур завдяки виробам срібного і золотого знаряддя і прикрашеної зброї, оздобленої незвичайними мотивами звірят, птахів або сцен з полювання. Скити теж любили стінні фрески і золоті ґрифони.

Думаю, вже навіть учні з курсів українознавства знають, що кургани не були декоровані, що скити були на наших землях 6 століть раніше, а фресків не малювали, бо не було на чому.

До кожної статті подана бібліографія українських і англомовних видань. Вражає нерівність, коли при історії танців маємо поданих 15 джерел, а при мистецтві тільки 11.

Там, де в тексті читаємо про історію розвитку мистецтва, то на численних фотографіях зображені сучасні канадсько-українські твори. На жаль, немає ніякого пов'язання тексту з фотографіями, історії з сучасністю. Як у письмових матеріялах, так і у фотографіях переважає побутовщина. Бачимо 81 фотографій, що зображують народне мистецтво. (У це включено 16 більш чи менш удалих спроб пристосування народних мотивів до модерної творчости). Натомість маємо тільки 6 репродукцій картин: графіка М. Левицького, ікона М. Бідняка, дві картини В. Курилика і одна Б. Думи. Шовкодрук П. Сембалюка *Гагілки* я зачислила б радше до сувенірної творчости. Є теж погруддя Кошиця, роботи Л. Мола, та бронзова скульптура *Перші жнива* Д. В. Вівера, яка є просто наслідуванням реалізму 19 століття. У книжці є ще фотографії церковної різьби, в якій не знаходжу багато українських елементів.

Провідний мотив, що пов'язує майже всі ілюстрації — це вишивка. На обкладинці бачимо шаблонний хрестиковий взір, видрукований чорним кольором на червоному тлі, на ній напис золотими літерами. У виданні є безліч фотографій вишивок на полотні, імітація вишивкового

digitized by ukrbiblioteka.org

взору на дереві (Цей новотвір пласко довбаного взору, розмальованого строкатими кольорами, появився в Західній Україні між двома війнами і став дуже популярний). У мене враження, що т. зв. буковинський килим не є тканий, а вишитий волічкою. Писанки у книжці переважно всі з подібним один до одного геометричними взорами, наче б у нас не було прегарних, різнорідних мотивів, символів магічного значення. Всі страви фотографовані на вишиваних скатертках. Хрестикова геометрична вишивка стала символом українства для споживача масової культури.

Ноша на фотографіях здебільша нестилева, радше театральна, як наприклад, стрій козака в синіх шараварах, жовтому жупані, червоних чоботях, який чомусь назвали полтавським. Виняток творить одна фотографія трьох жінок у гарній автентичній ноші Буковини, Городенщини і Заліщик.

Цікавий декоративний мотив півника на стор. 54. Було б добре, якби кожний розділ був прикрашений подібною ілюстрацією.

Корисна і гарна в кольорах мапа Канади на форзаці книжки. На ній бачимо демографічне поширення українців за переписом 1971 р. Друга мапа представляє райони України. На жаль, не роз'яснено, які це райони: географічні, кліматичні чи мовні. Немає зазначених політичних кордонів, і читач не ознайомлений з положенням міст України розгубиться.

Оформлення книжки композиційно нецікаве. Текст в одній колонці, що у висоту покриває майже всю поверхню сторінки, шрифт чомусь дуже великий, яких 12 до 14 пунктів. Створюється враження, наче б мистець-оформлювач хотів заповнити якнайбільше площини. Фотографії технічно добрі, одначе переважно дуже статичні. Немає списка їхніх джерел і пояснення не раз закороткі.

У вступному слові сказано ще й таке:

> Українсько-канадська культура еволюціонувала від наших піонерських часів у різноманітні живі галузі мистецтва, які безнастанно ростуть і прогресують з кожним новим поколінням, віддзеркалюючи вплив традиції, змінюють свій вид через індивідуальну творчість і канадське оточення.

У книжці бачимо кілька спроб пристосування українських мотивів до модерного мистецтва: тканина Линди Івасюк-Едґар, є також цікаві баранчики в порцеляні Андрія Узвишина, що нагадують полтавські "лембики", Віра Семенюк та Тед Дяків уживають в кераміці форми "колачів". Маємо теж фотографії творчости дуже талановитого кераміста Теда Драганчука, відомого по всій Канаді. Розділ про кераміку найцікавіший.

Здебільша однак, "пристосування" і "змінювання виду через нове оточення", про яке згадано у вступному слові, стає тільки виправданням для виконування банальних імітацій народного мистецтва. Люди, які не

мають відношення до справжніх вартостей минулого, виконують твори для ефекту. Танці стають щораз більш акробатичні (на стор. 33 гуцул уже майже летить у хмарах). Писанки стають більш прецизні, надріботані. Автори радять їх вкладати під скло на столики і вішати на стіни замість картин. Писанки розкладені довкола печеного поросяти показують цілковите нерозуміння ритуальної святости писанки (стор. 81).

Ніяк не розумію, як може книжка про українську культуру в Канаді не згадати творчости архітекта Радослава Жука, який відомий не тільки в цій країні, але про якого пишуть архітектурні журнали світу. Він власне зумів успішно поєднати сучасний стиль із українськими мотивами.

У розділі про літературу і музику немає взагалі згадки про творчість у Канаді. Адже ми маємо поетів і письменників, що пишуть українською або англійською мовами. Маємо теж чимало людей, що здобули провідне місце в канадському світі, як наприклад, співачки А. Чорнодольська і Р. Росляк. Чому немає згадки про такого визначного сучасного маляра, як Петро Колісник, ні про скульптора Едварда Зеленяка, яких твори виставляють в кращих канадських ґалеріях? Чому в тексті про історію мистецтва немає навіть згадки про Архипенка? В розділі про танці було б цікаво побачити фотографії сучасних танців, як наприклад, "Плач Ярославни" Заклинської, яка свого часу працювала в Канаді. Чому немає згадки про хореографа Надю Павличенко, яка часто у виступи своєї школи включає українські інтерпретативні танці? Чому немає взагалі розділу про фільмову творчість? Ми тут маємо визначного режисера українського походження Романа Кройтера, маємо майстерний фільм Славка Новицького про перших українських поселенців.

Мимохіть приходить на думку книжка англійською мовою про українське мистецтво, оформлена Славою Сурмач ще в 1952 році і видана в США. Вона мала мистецьку обкладинку, гарний шрифт, естетично оформлені титульні сторінки. Зміст опрацювали фахівці. Фотографії віддзеркалювали щире народне мистецтво, як теж і добру сучасну творчість "чистого" мистецтва.

Поглянувши на таке видання, як *Українська канадіяна,* створюється враження, що ми замість іти вперед разом із сучасною канадською та світовою творчістю, заганяємо себе ще далі в наше ґетто.

Можна дуже жаліти, що тоді, коли в нас немає фінансів на видання, скажімо, хоча б одного збірника з кольоровими репродукціями сучасних українських малярів, стільки енергії і грошей з державних дотацій видаємо на таку книжку, як *Українська канадіяна,* з якої чужинець не довідається багато про нашу культуру, а натомість тільки підтвердить стереотипне поняття, що ми гарно танцюємо і робимо добрі голубці.

Ліда Палій

digitized by ukrbiblioteka.org

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

ПРИМУСОВА ПРАЦЯ В'ЯЗНІВ У СРСР

Дослідчий центр для вивчання в'язниць, психіятричних тюрем і концентраційних таборів примусової праці в СРСР, який працює в Ізраїлі під керівництвом А. Шифріна, колишнього в'язня в СРСР, видав нещодавно звіт п. н. "Примусова праця в'язнів у воєнній промисловості СРСР". До 1956 року в'язні працювали в жорстоких обставинах переважно при будові фабрик, копалень, нафто- і газопроводів тощо. Але від того часу, як пишеться в звіті, в'язнів почали перекидати в заводи воєнної промисловости. При цьому виявилося, що багато видів озброювання виготовлюються під ширмою фабрик офіційно призначених для виробів цивільному населенню. Т. зв. Міністерство середнього машинобудування — це насправді Міністерство виробів атомної зброї, а Міністерство місцевої промисловости завідує великим числом фабрик, які продукують воєнні вироби. Як приклад може послужити наведена в звіті фабрика самоварів у місті Тулі, де в дійсности тільки один цех їх виготовляє, а решта 30 продукують гільзи для куль і автоматних набоїв. Таким чином офіційний бюджет СРСР призначений на "мирні" розходи приховує справжню суму мілітарних видатків.

Звітуючи про роки 1976 до 1978, Дослідчий центр подав місця праці, опис праці і число працюючих в'язнів у 16 фабриках воєнної промисловости чи мілітарних базах, які містяться в таких містах УРСР: Івано-Франківське, Вінниця, Чернівці, Львів, Хотин, Запоріжжя, Харків, Дніпропетрівське, Херсон, Миколаїв і Бориспіль.

Ю. М.

ДЕМОНСТРАЦІЇ В ОБОРОНУ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

Шість членів Організаційного комітету демократичних соціялістів (ОКДС) провели 18 липня ц. р. мирні демонстрації в нью-йоркських приміщеннях підприємств "Аерофлот" і "Повітряна лінія Південної Африки". Демонстранти звертали увагу на потоптання людських прав обома режимами, наводячи як доказ нещодавно померлого в тюрмі в Південній Африці 22-го з черги політичного в'язня Лунджіле Табалаза та жорстокі вироки Анатолеві Щаранському й Александрові Гінзбургові в СРСР. На заклик завідувачів бюр поліція заарештувала демонстрантів, коли вони відмовилися вийти добровільно з приміщень. До часу судової розправи арештованих випустили на волю за їхньою згодою появитися на суд. Між притягненими до судової відповідальности є Адріян Каратницький, секретар нью-йоркського Комітету оборони радянських політичних в'язнів.

Члени ОКДС розголосили цю справу і видали повідомлення, в якому наводять слова Щаранського на суді, коли він виступив в оборону не тільки єврейських, але й членів руху опору інших національностей, яких режим СРСР переслідує. Згадано українців, литовців, кримських татар та наведено як приклад Левка Лук'яненка, українського адвоката, над яким саме в той час відбувався т. зв. "суд".

ОКДС співпрацює з американською Демократичною партією і з робітничим рухом та є членом Соціялістичного інтернаціоналу.

Ю. М.

ЦЕНЗУРА В ПОЛЬЩІ

Газета *Інтернешенал Гералд Трібюн,* що виходить по-англійському в Парижі, надрукувала 5 червня ц. р. довшу статтю-інтерв'ю свого репортера Л. Унґера з Томашом Стжижевським, який ще донедавна працював у відділі польської цензури у Кракові. Стжижевський молода людина, йому 32 роки, і він використав нагоду туристичної поїздки до Швеції, разом із своєю родиною, щоб перевезти на Захід 600 інкримінуючих документів як доказ існуючої в Польщі широкої цензурної системи (хоч слово "цензура" заборонене окремою директивою цензурного бюра).

Одним з обов'язків Стжижевського на праці було стежити по сторінках призначеної до друку преси і за працею початкуючих цензорів, щоб не появилися в друку небажані для режиму матеріяли, як наприклад список жертв масового вбивства польських офіцерів у Катині 1939 року. Як відомо, вбивство виконали радянські енкаведисти. Але єдиним офіційним поясненням катинського злочину мала служити в польській пресі інформація, поміщена в радянській енциклопедії, мовляв, польських старшин убили німці. Трагедією Стжижевського став факт, що його дід Вінценти Стжижевський був між жертвами в катинському лісі.

Стжижевський почав працю вліті 1975 року і бачив як у цензурному бюрі викреслювали згадки про робітничі заворушення 1976 року. Контроль над усім друкованим і недрукованим має Центральне бюро контролю преси, публікацій і театру. Це велика установа — майже міністерство, вона має відділи та делеґатури і її робітники переглядають усе, що було, або має бути друковане чи оприлюднене, не зважаючи на стаж самого автора. Наприклад, Едвард Ґєрек, голова компартії, подав в одній промові точні дані про врожай картоплі того року. Виступ передавався безпосередньо телевізійною сіткою, але, коли промову друкували в пресі, цензура викреслила цифри щодо кількости врожаю (державна таємниця), за що відповідальний цензор одержав нагороду.

Цензорам служить головним підручником "Книга рекомендацій і інструкцій" та "Інформативні записки", які доповнюються щоденно.

digitized by ukrbiblioteka.org

Двічі на місяць виходить "червоний бюлетень" (список викреслених матеріялів); що два місяці — "брунатний бюлетень" (аналіза процензурованих матеріялів) та "жовтий бюлетень" (жовта краска — Ватикану), який містить матеріяли викреслені з католицької преси. "Зелений бюлетень" появляється чотири рази на рік і аналізує фрагменти тексту помилково пропущені або забагато процензуровані.

Фактичний контроль над відділом цензури має секретар Центрального комітету компартії, який у свою чергу підпорядкований членові Політбюра. Крім цього, приходять також інструкції від армії та від радянської амбасади у Варшаві. Навіть радянський консул у Кракові вислав прямо до бюр цензури список радянських членів руху опору, яких польська преса не має згадувати.

Стжижевський згадав також про інструкції цензорам щодо публікацій католицької церкви, з яких викреслюється критику марксизму, законів незгідних з католицькою вірою, шкільної системи, ролі церкви в історії Польщі тощо. "Не допустити до друку ніяких вимог про будову чи відновлення церков".

Працівники цензури одержують точні вказівки, за якими тільки деякі назначені газети можуть друкувати вістки приготовані раніше урядовим аґентством ПАП або радянським ТАРС і яких не можуть передруковувати інші газети. Сюди належить цілий ряд категорій, як ось дипломатичні заходи СРСР, інформації про Китай після смерти Маодзе Тунґа, взаємини між польським урядом і урядом США, звідомлення про становище на Середньому сході тощо. Заборонили інформувати читачів про будь-які договори з капіталістичними країнами щодо надання торговельних ліцензій та тримають у таємниці факт, що компютор у дослідчому атомному інституті в Свєрку є американського виробу.

Опинившися на Заході, Стжижевський негайно вислав фотокопії документів про цензуру Комітетові самооборони в Польщі, на що появилася негайна реакція в формі деклярації-протесту, яку підписали 31 член комітету. У свою чергу вони розіслали документи всім польським групам і спілкам інтелектуалістів, артистів, науковців та церковним провідникам. Документи стали відомі в Польщі під назвою *Чорна книга цензури.* Прямою реакцією на ці документи були звернення членів польського ПЕН-клюбу до прем'єра Польщі та гострі виступи проти цензури на XX Конґресі спілки польських письменників. Ще раніше появлялися процензуровані матеріяли в самвидавних публікаціях *Запіс, Роботнік, Ґосподаж, Спотканє, Опінія, Ґлос, Пульс, Індекс і Бюлетин.*

Інтерв'ю кінчається прикладами цензури на Заході, де дуже рідко появлялися вістки про перебіг недавнього Біеннале у Венеції. У нещодавно висвітленому на Заході французькому телевізійному фільмі

про транссибірську залізничу лінію цензори рішили пропустити місця, де показувалися табори Ґулаґ-у. Також перед цьогорічними виборами цензура французької компартії не дозволила опублікувати виборчу летючку-фотографію, на якій Леонід Плющ подає руку П'єрові Жукенові, одному з провідників компартії.

Ю. М.

28-ИЙ КОНҐРЕС "ЦЕРКВА В ПОТРЕБІ"

У курортному містечку Кеніґштайн біля Франкфурту, де існує великий католицький харитативний та богословський центр, відбувся 20-23 липня 1978 року конґрес "Церква в потребі", в якому взяло участь близько 500 мирян і священиків. Крім теоретичних доповідей, що стосувалися проблематики людських прав та свободи релігії в історичному та суспільному аспектах, у програмі були звіти про стан церков у країнах з комуністичними режимами. Доповідь про Українську Католицьку Церкву і її підпільне існування в Україні виголосила д-р Анна-Галя Горбач. Покликаючися на конкретні самвидавні матеріяли минулих років, доповідачка накреслила образ релігійного життя в Західній Україні. *Франкфуртер Альґемайне Цайтунґ,* один з найповажніших щоденників Зах. Німеччини, звітував у числі з 24 липня 1978 під наголовком "Державні священики і катакомбні церкви" саме про доповіді, що висвітлювали життя переслідуваних християн у Східній Європі. Щоденник відзначив належно і стан релігійного життя в Україні.

СМЕРТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЯТЕЛЯ

1 липня ц. р. помер у Констанці (Західня Німеччина) проф. Младен Бошняк (нар. 1912 року), великий український приятель.

Ще за студентських часів, як редактор студентського журналу *Хрватска смотра,* сприятелювався з українцями, що студіювали в Загребі (Хорватія), зацікавився українською проблематикою та багато писав у різних хорватських часописах на українські теми, зокрема культурні (Шевченко, Вовчок, Гулак-Артемовський, Шашкевич, Стефаник та ін.). Сам теж співпрацював у львівському журналі *Обрії* за редакцією Б. Кравцева.

Як дослідник слов'янських першодруків, написав декілька статтей про Ш. Фіоля (першого українського друкаря), а вкінці більшу працю з цієї ділянки англійською мовою *A Study of Slavic Incunabula* (1968), а потім хорватською мовою *Slavenska inkunabulistika* (1970), де присвятив Україні окреме самостійне місце. Цю його працю дуже

digitized by ukrbiblioteka.org

прихильно прийняли в Україні (Я. Ісаєвич) і тут (Л. Винар). Б. Струмінський в *Українському історику* (ч. 1-2, 1977, стор. 96) пише, що від часу появи цієї праці "всякі досліди в цій ділянці треба починати від читання Бошняка і в зіставленні з ним".

За його наукову працю і велику прихильність до українського народу НТШ обрало проф. Младена Бошняка своїм дійсним членом. Цим відзначенням він радів і, бувши ще в силі віку, міг дати ще значний вклад у досліди першодруків. На жаль, смерть вирвала з рядів прихильних нам чужинців ще одного приятеля й наукову силу.

А. І.

ПРИГАДКА В СПРАВІ ЗБІРКИ НА ДОПОМОГУ РОДИНІ ПЛЮЩІВ

У травні 1977 року Европейське Представництво Злученого Українського Американського Допомогового Комітету (ЕП ЗУАДК) у Мюнхені проголосило збірку на допомогу родині Плющів, конкретно на придбання їм власної хати.

Широкі кола нашої громадськости підтримали цю акцію і на протязі одного року зібрано коло 100 000 нім. марок.

Родина Плющів живе у власній хаті!

Перший звіт про збіркову акцію опубліковано вже в грудні 1977 року. Багато осіб і установ, яким вислано збіркові листи, хоч вислали гроші, але збіркові листи залишили ще в себе для продовження збірки. Просимо всіх, хто дістав збіркові листи, вислати їх якнайшвидше, заповнені або чисті, до ЕП ЗУАДК, а решту грошей на банкове конто, або на нижчеподані адреси.

Апелюємо також до всіх тих, хто з різних причин досі не мав можливости переслати своєї пожертви на цю ціль, зробити це ще тепер, щоб можна було приготовити повний звіт з проведеної досі акції і з виказом усіх жертводавців.

Гроші просимо пересилати чеками на адреси:

PLIOUCHTCH Leonid, Konto Nr. 5077692
Dresdner Bank A. G.
Gabelsbergerstrasse 63, 8000 München 2, Federal Republic of Germany.

У США на адресу: PLIOUCHTCH Leonid
c/o UNITED UKRAINIAN AMERICAN RELIEF COMMITTEE, Inc.
1321 West Lindley Ave.,
PHILADELPHIA, Pa., 19141

У Канаді на адресу: PLIOUCHTCH Leonid
c/o UKRAINIAN CANADIAN SOCIAL SERVICES
2445 Bloor Street West
TORONTO, Ont., M6S 1P7

Гроші переслані через ЗУАДКомітет у Філядельфії і через ССУК в Торонто можна буде відтягнути від оподаткування.

Європейське Представництво ЗУАДКомітету

Адреса ЕП ЗУАДК-у:
UNITED UKRAINIAN AMERICAN RELIEF COMMITTEE
Augustenstrasse 46/III, 8000 München 2,
Federal Republic of Germany.

ОСТАННЄ СЛОВО БОГДАНА РЕБРИКА НА СУДІ ТА ЙОГО ЗАЯВА ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

За повідомленнями Пресової служби ЗП УГВР від 20 червня та 26 червня ц. р., на Захід наспіли два нові самвидавні документи, що подають обширні інформації про долю українського політичного в'язня Богдана Ребрика, засудженого в 1970 році на 7 років позбавлення волі та 3 роки заслання. Ребрик тепер відбуває покарання в Мордовському концтаборі ЖХ 385-1-6. Згадані документи це заява Ребрика до Голови Президії Верховної Ради СРСР та текст його останнього слова на судовому процесі в Івано-Франківському в 1974 році.

З цих документів довідуємося, що Богдан Ребрик народився 30 червня 1938 року в селі Павлівка, Івано-Франківської области, в селянській родині. У 1943 році йому померла мати. 1951 року, у наслідок анонімного доносу, батька вислали на Сибір. У 1956 році батька реабілітували, а в 1957 він помер. У 1954 році під час оргнабору Богдан Ребрик поїхав навчатися в школі ФЗН у місті Магнітогорськ, Челябінської области. Закінчивши школу, він спершу працював у Магнітогорську, а від 1957 до 1962 року служив в армії. У 1962 році повернувся до Івано-Франківська, де вчителював до 1967 року.

У лютому 1967 року Ребрика арештували, а в травні того самого року засудили на три роки позбавлення волі та п'ять років позбавлення права виконувати працю, пов'язану з навчанням молоді, нібито за т. зв. "наклеп на радянську дійсність" і "виховування молоді в 'націоналістичному дусі' ".

"На протязі 1970-74 років, -- говорив Ребрик у своєму останньому слові на суді, -- провокація за провокацією з боку таємної агентури КҐБ... 21 лютого 1974 року [...] рішено обшукати мене [...] Створено кримінальну справу. Тенденційно перекручують зміст [рукописів і

digitized by ukrbiblioteka.org

творів]. Слідство ведеться з наперед вирішеним результатом. Моїх вияснень не беруть до уваги. Судять. Обласний суд немов загіпнотизований каґебівськими вигадками, в мої вияснення не вірить, не бере до уваги, визнає мене особливо небезпечним злочинцем, рецидивістом і засуджує на 7 років спецрежиму і на 3 роки заслання".

Далі говорив Б. Ребрик у своєму останньому слові:

"Мене обвинувачують у тому, що я, буцім то, хотів посіяти ворожнечу між українським і російським народами. Це зроблено, звичайно, для того, щоб надати моїм діям ворожо-шовіністичного характеру. Ні! Шовінізму треба шукати серед тих, хто зфабрикував цю справу, хто узурпував владу, позбавив нас прав. Я не хочу сказати, що ввесь російський народ такий. Справа тут в україножерах, які прийшли на Україну і під покришкою "братерства" продовжують політику російської імперії. Симпатії справжніх російських патріотів по моєму боці. І це всім відомо. Авторитетні голоси з високих трибун не раз лунали на оборону національних прав українців, євреїв і інших неросійських народів, бо там, де існує сваволя, там обов'язково буде боротьба. А щоб не було боротьби між моїм і російським народами, я вимагаю справедливости!

"Я шаную особу і право кожного народу і хочу, щоб шанували мене і наші права. Цим я виконую мій громадський обов'язок. Але за такі переконання я вже другий раз на лаві підсудних [...]

"Сьогодні, на судовому засіданні, прокурор у своїй промові присвятив багато уваги успіхам і досягненням українського народу, зокрема в західніх областях України. З його слів випливає, що в Україні райське життя, а український народ найщасливіший народ на світі. А мені перед очима стоять живі картини терору і голоду 1930-их років у Східній та 1940-1950 роки в Західній Україні цього найщасливішого народу, коли тисячі невинних людей — дітей, жінок, дідів і бабусь гнали на сніги Сибіру і викидали з вагонів під відкрите небо, на 40-градусний мороз, на певну смерть — більшість з них залишилися там навіки [...]".

У своїй заяві голові Президії Верховної Ради СРСР Ребрик протестує проти психічного цькування інакодумаючих. Він пише:

"Під час перевезення з табору під опіку Івано-Франківського КҐБ для так званої 'профілактики мозку' в червні-липні 1977 року я мав щастя на власній спині відчути практичну сторону психічного тиску. Ось тільки деякі факти: 29. VI. 1977, після приїзду до Харківської тюрми, відповідальні працівники всіляко понижували мене за те, що я розмовляв з ними рідною українською мовою. А за відмову зняти і віддати нагрудний хрестик вилаяли мене відступником, ворогом, українським буржуазним націоналістом і т. п. На мій протест закінчити знущання, дежурний офіцер (військове звання майора) відповів, що таких ренеґатів, як я, треба ліквідувати і що це швидко буде зроблене. Далі пішла вулична лайка на всіх дисидентів і на їхнього захисника президента США Картера. Ось тільки одна, найбільш 'невинна' фраза

майора: "Вас усіх, разом з президентом Картером, треба 'опедерастить' (!) і ми (!) це зробимо".

"Після того на мене нацькували двох гомосексуалістів-розбійників з метою знасилувати мене -- і тільки щасливий випадок запобіг цьому злочинові.

"7. VII. 1977 у Львівській тюрмі дежурний офіцер (старший лейтенант) особисто побив мене за те, що я захищав мої християнські переконання і відмовився зняти нагрудний хрест. А після побиття вкинули мене в карцер, спеціяльно вилили на цементову підлогу камери декілька відер води і сказали, щоб я просив Бога її висушити (!). Проти всіх тих фактів сваволі я зробив відповідні скарги і я навіть одержав відповідь, мовляв, 'факти не потверджені'(!)".

Свою заяву Ребрик кінчає такими словами:

"Ці кричущі факти сваволі є прямим доказом того, що так званий радянський народ або не знає дійсного становища справ у країні, або політичний і економічний камуфляж у країні осягнув дивовижні маштаби. А на чесних, сміливих і добрих людей, людей мудрих, з тверезими поглядами на життя і на тих, які мають свої погляди і переконання -- всіми інформаційними каналами зводяться наклепи, знеславлюється добре їм'я й організується всякого роду запляновані кампанії цькування [...]".

"Я, як громадянин, вимагаю дати свободу і незалежність усім поневоленим народам СРСР, а як українець -- моєму українському народові в першу чергу, бо в боротьбі проти комуністичного колоніялізму і світового комунізму мій народ зазнав найбільших жертв і продовжує їх нести та боротися сьогодні. Ці переконня й ідеали я готовий боронити перед найбільшою авдиторією народу, в тому числі і радянського, і я твердо переконаний, що Вам, панове, це на добре не вийде. Зробіть мені прислугу, киньте мене на поталу народові. Буду Вам дуже вдячний. Успіхів і здорового глузду Вам, народні слуги!".

КАНДИБА НЕ ВІДМОВИВСЯ ВІД СВОЇХ ПОГЛЯДІВ

Пресова служба ЗП УГВР, 19 червня 1978. У самвидавній збірці документів п. н. "Позбавлення права на працю і помешкання з політичних причин", яку опублікувала Московська гельсінкська група, кілька документів стосуються до українських політв'язнів. У документі "Прилога ч. 4" з'ясовано долю Івана Кандиби, засудженого ще в 1961 році на 15 років таборів за приналежність до т. зв. групи юристів з Левком Лук'яненком на чолі. Ця група відома не тільки українській, але й чужинецькій громадськості. Покарали тих українських патріотів за те,

digitized by ukrbiblioteka.org

що вони розглядали питання можливости виходу України з складу СРСР, що, зрештою, ґарантує радянська конституція. Відбувши кару, Кандиба живе тепер на волі, але під адміністративним наглядом.

Ось текст "Прилоги ч. 4" в перекладі з російської мови:

"Івана Кандибу в'язнили від січня 1961 року до січня 1976 року, звинувачуючи за тими самими статтями, що і Лук'яненка [зрада батьківщини й антирадянська пропаґанда та аґітація]. Доля їх подібна.

До часу арешту Кандиба жив у Львові і працював юристом. Тепер Кандибину львівську квартиру займає його старий батько. Після звільнення І. Кандибу спрямували до села Пустомити, Львівської области; встановили над ним адміністративний нагляд. Працював він при направах електричних приладів, майже нічого не заробляв, — потім кочегаром. Після припинення нагляду, на весні 1977 року, шукав роботи у Львові, але безуспішно.

У вересні 1977 року І. Кандибу відправили примусово назад до Пустомит і знову встановили над ним адміністративний нагляд. Це сталося після того, як він відкинув пропозицію Львівської обласної прокуратури засудити своє 'минуле'. Пропозицію зробив заступник обласного прокурора Руденко в присутності начальника Львівського обласного УКҐБ генерала Полденя. За виступ у пресі і на телебаченні Кандибі обіцяли прописку у Львові і роботу за фахом. Але, коли він відмовився, йому зразу ж пред'явили постанову про адміністративний нагляд з такими обвинуваченнями: 1. Постійно відмовляється від роботи; 2. Живе в місті, де не має прописки; 3. Роз'їжджає по районах і містах СРСР.

У Пустомитах І. Кандибу коштувало чимало зусиль знайти житло: малесеньку кімнатку, за яку платить 25 рублів місячно. Щойно після одномісячного шукання роботи влаштувався кочегаром з місячною платнею 70 рублів.

12 грудня, в день арешту Л. Лук'яненка, на квартирі І. Кандиби зробили обшук (І. Кандиба також член Української групи сприяння виконанню Гельсінкських угод), забрали особисте листування і рукописну копію Загальної декларації прав людини.

20 березня ц. р. І. Кандибу викликав його наглядач капітан Поліщук, щоб довідатися, чи він (Кандиба) готовий відмовитися від своїх переконань. Відповідь Кандиби була відмовна. Три дні пізніше йому дали постанову про продовження над ним нагляду на 6 місяців. Причина продовження нагляду: 'Під сучасну пору, на підставі існуючих матеріялів видно, що піднаглядний не має бажання стати на шлях виправлення'.

У квітні кінчається сезон опалювання — доведеться шукати іншої роботи; знову переживати багато клопотів і зневаг.

І. Кандиба неодноразово висловлював бажання еміґрувати з СРСР".

З міжнародної преси

Гарвардський університет у Кембрідж (США) відзначив кінець навчального року 8 червня ц. р. церемонією вручання дипломів студентам-випускникам і наданням почесних звань доктора визначним особам. Між останніми були Єфраїм Кацір, колишній президент Ізраїля, та Александр Солженіцин, який звернувся з промовою до випускників університету.

Заявивши, що західній світ утратив силу і відвагу, Солженіцин вказував на потребу зберегти моральні вартості та віру в Бога і критикував провідників і громадян західніх країн за те, що вони уступають перед силами зла, представником якого він назвав комунізм. Він сказав, що треба присвячувати більше уваги "обов'язкам людини, а не правам", бо без почуття обов'язку людина морально заломлюється *(Нью-Йорк Таймс,* 9 червня ц. р.).

Промова Солженіцина здобула широкий відгомін у світі. Нью-йоркський журнал *Тайм* від 24 червня ц. р. твердить, що від часу промови Дж. Маршалла 1947 року, в якій він проголосив свій відомий "плян Маршалла", жадна інша промова не викликала такого зацікавлення. Редакція журналу звернулася до вісьмох визначних американських політиків, письменників і культурних діячів із запитанням: "Чи має Солженіцин рацію?". Майже всі вони висловилися на сторінках *Тайм*-у схвально про виступ Солженіцина, хоч дехто з них подав також критичні зауваження щодо деяких Солженіцинових тверджень про ролю й можливості Заходу в боротьбі проти комуністичної тиранії.

У своїй передовій статті п. н. "Одержимість Солженіцина" *Нью-Йорк Таймс* від 13 червня, погоджуючися в основному з багатьома твердженнями Солженіцина, намагається заперечити його закид про м'якість і поступливість США супроти СРСР.

У тижневику *Ньюзвік* від 24 липня Ольга Карлайл заперечила погляд Солженіцина про надто велику свободу американської преси, бо без такої свободи — пише авторка — його промова не появилась би на сторінках американської преси.

■

Газета *Дейлі Мейл* у Лондоні (Англія) від 1 червня ц. р. опублікувала в рубриці "Коментар" коротку вістку п. н. "Голий тиран", яку наводимо тут у перекладі:

"Минуло десять років, відколи радянські танки прокотилися вулицями Праги, щоб розчавити короткий живий епізод свободи, якою втішався чеський народ.

digitized by ukrbiblioteka.org

Тепер Брежнєв повернувся до цього міста із словами дружби на устах; його обнімав Гусак, чеський провідник, назначений Кремлем; їм оплескувала юрба, дбайливо підібрана.

Це — безсоромність. Цей спектакль вимагає якогось жесту зневаги від чеського хоч і поневоленого народу.

Учора той жест появився.

Упродовж 20 незабутніх хвилин Леоніда Брежнєва вимкнули з чеських телевізорів через 'технічні перешкоди'.

Це була розсудлива перерва і мовчазний опір, більш промовистий, ніж усі пропагандивні тиради, які панують тепер у чеській контрольованій пресі й телевізії.

Це був відгомін — зворушливо кволий, але відважний — тих захоплюючих днів 1968 року, коли жінки і мужчини говорили і писали про все, що вони почували й над чим вони думали.

Сьогодні ввечері чехи по своїх хатах пригорнуть до себе ту 'технічну перерву' радянського панування над ними.

Упродовж 20 хвилин тиран між ними був голий. А він знає, що вони це знають і що світ про це знає".

■

Публікація *Джон Герлінґс Лейбор Леттер* (щотижневі повідомлення, Вашінґтон, США) від 15 липня ц. р. помістила скорочено звернення президента Американської профспілки автомобільних робітників Фрейзера, яке він вислав радянському амбасадорові в США. У результаті суду над А. Щаранським і А. Ґінзбурґом, автор звернення поставив амбасадорові таке питання: "Скільки ще Ґінзбургів, Щаранських, Нуделів, Слєпаків і Бегунів залишилися невідомі? Ми протестуємо проти їхньої долі. Якщо американським робітникам не докажуть, що обставини у Вашій країні змінилися — на ділі, а не на словах — то вони відмовляться від участи в обміні з СРСР".

■

Американський журнал *Тайм* з 31 червня ц. р. повідомив про суд і вирок Левкові Лук'яненкові, членові Української групи сприяння виконанню Гельсінкських угод. Лук'яненко відмовився покаятися, провів голодівку під час чотириденного суду, не користувався назначеним адвокатом і провадив сам свою оборону на суді. Члени судової комісії засудили його на максимальне покарання: 10 років позбавлення волі і 5 років заслання на Сибірі. Тижневик коментував це так: "Щаранського засудили на 13 років без строку заслання за серйозніше обвинувачення в державній зраді". Далі в статті згадано про раніше засуджених членів Української групи, про Українську робітничо-селянську спілку, яку Лук'яненко зорганізував у 1959 році і за яку відбув 15 років ув'язнення, коли його засудили за "державну зраду".

■

Широкий розголос здобули в світовій пресі судові процеси над членами руху опору в СРСР. Як приклад, можуть послужити репортажі, поміщені в газеті *Нью-Йорк Таймс*. 14 липня ц. р. газета звітувала в обширних статтях з фотографіями про суд і вирок над Александром Ґінзбурґом (8 років позбавлення волі), Віктором Петкусом (10 років позбавлення волі і 5 років внутрішнього заслання) і про домагання прокурора під час суду покарати Анатоля Щаранського засудом на 15 років. Усі три підсудні є членами груп сприяння виконанню Гедьсінкських угод. Ґінзбурґ завідував фондами Солженіцина, призначеними для допомоги родинам політичних в'язнів; Петкуса судили за приналежність до Литовської групи, а Щаранського обвинувачували в державній зраді.

Наступного дня газета повідомила в довшій статті про вирок Щаранському: 3 роки тюрми і 10 років позбавлення волі. 17 липня появилася вістка про протестну заяву Папи Павла VI з приводу вироків над трьома членами руху опору, в якій Папа сказав, що "право оборони не було як слід забезпечене через непропорційність між злочинами і вироками". 18 липня газета надрукувала передову, в якій сказано, що метою суду було перестерегти всіх громадян СРСР перед знайомствами з членами руху опору та контактами з західніми журналістами.

■

Французьке пресове аґентство *Ажанс Франс Пресс* повідомило про рішення конфедерації трьох великих італійських центральних профспілок "негайно зірвати всі зв'язки з радянськими профспілками на знак протесту проти політичних процесів-судів у СРСР" (*Монд*, Париж, 20 липня ц. р.).

■

Місячник Міжнародної Амнестії (МА) *Ньюзлеттер*, який появляється в Лондоні (Англія), звітував у статті п. з. "Важкі вироки членам радянських Гельсінкських груп" у ч. 8 за серпень ц. р. про вироки А. Ґінзбурґові, А. Щаранському, В. Петкусеві і Л. Лук'яненкові. МА приписує суворість вироків рішенню радянської влади розправлятися безоглядно з членами руху опору. Речники МА переконані, що такий довгий строк ув'язнення підірве безсумнівно здоров'я запроторених. Орґанізація МА вирішила адоптувати всіх чотирьох правозахисників як "в'язнів сумління". Далі місячник інформує про заходи пороблені щодо звільнення в'язнів у багатьох країнах світу і поміщує заклик до членів МА писати листи з домаганням звільнити Євґенія Ніколаєва, 39-річного члена Незалежної профспілки СРСР, якого "лікують" ін'єкціями стелазини в московській психіятричній в'язниці ім. Кащенка.

digitized by ukrbiblioteka.org

■

Члени польського і чехо-словацького рухів опору відбули свою першу таємну зустріч при кордоні Чехо-Словаччини і Польщі, відмітивши 10-річчя з дня окупації Чехо-Словаччини військами під проводом СРСР. У минулих роках члени обох рухів опору солідаризувалися листовними побажаннями, а тепер уперше зустрілися особисто (*Крішчієн Саєнс Монітор,* 16 серпня 1978).

■

Представники американської Поштової служби і Державного департаменту повідомили членів Конґресу про перешкоди, які ставить влада СРСР американцям, коли вони пересилають пошту радянським членам руху опору і бажаючим емігрувати з СРСР. Радянська влада обтягає 30% податок з грошових пересилок, обмежує посилки подарунків і ввела заборону на пересилку маци й інших хлібних страв, нібито із санітарних причин. Г. Е. Сток, директор американського Бюра міжнародних поштових справ, повідомив, що бюро одержує скарги від приблизно 2 500 осіб річно через труднощі пов'язані з посилками до СРСР. Надавцям у США повертають із СРСР пошту, дарма що її можна було доставити; конфіскують пошту, яку радянський закон дозволяє приймати, і повідомляють надавця про доставлення пошти, хоч адресат її не отримав (*Нью-Йорк Таймс,* 26 липня 1978).

■

Американський тижневик *Тайм* з 21 серпня ц. р. помістив листа американського сенатора Р. Дола п. з. "Український дисидент". Дол відмітив появу статті про арешт і вирок Левкові Лук'яненкові в *Тайм*-і з 31 червня та заявив, що він і сенатор Дж. Шмітт написали листа, в якому закликають уряд СРСР звільнити з в'язниці Лук'яненка з гуманітарних причин. Цього листа підписали 33 сенатори. Лист Дола кінчається словами: "Гуманна поведінка щодо людей типу Левка Лук'яненка була б найкращим доказом, що СРСР справді підтримує детант".

■

У дискусії щодо бойкоту Олімпійських ігор 1980 року в Москві, яка тепер ведеться на сторінках світової преси, узяв слово Владімір Буковський. У листі до англійської газети *Таймс* (Лондон) він закликає Міжнародній олімпійський комітет анулювати назву Олімпіяда. Він сказав, що спортові змагання можуть відбуватися в Москві, але відповідальний комітет повинен зняти з них знаки Олімпіяди (відзнаки, медалі тощо). Буковський звернув увагу на роки, коли гри не відбувалися: 1916, 1940 і 1944. "Дозвольте цій найстаршій і найбільшій виставі світу заблистіти тим, що запляновані в Москві 22 Олімпійські ігри не відбулися на знак протесту проти тиранії". На його думку, таке

рішення не принесе шкоди олімпійському рухові, а навпаки, буде єдиним виявом, який врятує їхнє значення і розпалить вогонь, який, замість 15 днів у Москві, палатиме в цілому світі *(Франкфуртер Альгемайне Цайтунг,* 23 серпня 1978).

Юрій Маївський

З життя українців у світі

4 червня ц. р. відбулося офіційне посвячення католицької школи ім. єпископа Саварина в Едмонтоні (Канада). Школу посвятили о. Й. Шкварок і сам єпископ Саварин, який очолює місцеву українську католицьку епархію. Юліян Козяк, міністер освіти провінції Альберти, був також присутній на відкритті школи, в якій навчаються 185 учнів. *(Лернінг,* Едмонтон, 12 червня ц. р.).

■

Осередок Української Культури і Освіти (ОУКО) у Вінніпезі (Канада) одержав від федерального уряду фінансову допомогу для шістьох студентів під час цього літа. Подібно як минулого року, студенти утримуватимуть контакт між ОУКО та українськими поселеннями впродовж шістьох тижнів, інформуючи місцеве населення про діяльність і цілі ОУКО.

■

Папа Павло VI встановив у Буенос-Айресі першу в Аргентіні Українську епархію Покрови Пресвятої Богородиці і найменував Кир Андрія Сапеляка епархіяльним єпископом. Інсталяція єпископа відбулася в катедрі Покрови Пресвятої Богородиці в Буенос-Айресі.

■

У варшавському тижневику *Наше слово* з 2 липня ц. р. появилася рецензія Антона Верби на книжку польською мовою Ельжбєти Горнової п. н. *Проблєми польскє в твурчосьці Міхала Драгоманова, (Польські проблеми в творчості Михайла Драгоманова),* в-во "Оссолінеум", 1978. На думку рецензента, авторка з'ясувала погляди Драгоманова цікаво, ясно і по-новаторськи, користуючися польськими, російськими й українськими джерелами та архівними матеріялами. У книжці 5 розділів: 1.

digitized by ukrbiblioteka.org

Взаємини між Польщею та її східніми сусідами від найдавніших часів; 2. Становище поляків у Росії, Австрії та Пруссії в 1772-1862 роках; 3. Особисте становище до Січневого повстання; 4. Становище поляків у 1865-1875 роках і 5. Взаємини з польськими соціялістами в Швайцарії.

■

Комісія прав людини при Світовому Конґресі Вільних Українців (Нью-Йорк) почала інформативну кампанію між членами-державами ООН і відповідними комітетами про справу арешту і вироку Левка Лук'яненка. Комісія розіслала багато документів про цю справу членам місій при ООН, пресовим аґентствам і зацікавленим організаціям. До матеріялів входять зміст судового обвинувачення, біографія Лук'яненка та причини його арешту в 1961 році, лист сенаторів Р. Дола і Дж. Шмітта з підписами 33 інших сенаторів, які закликають секретаря КПУ Шербицького і секретаря КПРС Брежнєва звільнити Лук'яненка; скарга Лук'яненка до Комісії людських прав при ООН, в якій він обвинувачує радянську владу в затруюванні в'язнів тюремною їжею, і відбитка статті про суд та вирок, яка появилася в журналі *Тайм* від 31 липня ц. р.

Представники СКВУ вже раніше вели розмови з Е. Межвінським, членом американської делеґації до Комісії людських прав при ООН, і з С. Заурабішвілі, членом французької місії. Делеґати СКВУ, разом з Аскольдом Крушельницьким (член СУМ в Англії) і Зеноном Ковалем (член СУСТЕ), відбули зустрічі також із Р. Стайшем (англійська місія) та Р. Пієрром (бельгійська місія). Згадані дипломати запевнили українських представників, що вони переглянуть докладніше документи та скличуть ще одну зустріч для розмов над можливими заходами їхніх урядів у справі Лук'яненка.

Під час засідань Комісії при ООН минулого року Межвінський підняв справу ув'язненого українського священика Василя Романюка та переслідувань членів Гельсінкських груп у СРСР.

■

Делеґати організацій Союзу українських студентських товариств Европи (СУСТЕ) відбули свій п'ятий з'їзд у Лондоні (Англія) від 29 березня до 2 квітня ц. р. Учасники з'їзду прослухали звіти делеґатів про діяльність складових студентських організацій, доповіді на сучасні теми, прийняли пропоновані зміни статуту організації та вирішили пляни дальшої діяльности СУСТЕ. На чергову каденцію вибрали до нової управи Володимира Лучманенка (голова), Зенона Коваля (заступник голови), Олю Ґаджулу (секретар) та членів контрольної комісії і товариського суду. Наступний з'їзд СУСТЕ відбудеться 1980 року в Мюнхені (Західня Німеччина). Плянується видати друком повний збірник матеріялів з'їзду.

■

28 червня ц. р. уряд Баварії в Мюнхені, після чотирьох з половиною років, схвалив доповнення до високошкільного закону, за яким баварське державне міністерство освіти та віровизнань потвердило статус певних недержавних високих шкіл. У склад названих входить також Український Вільний Університет (УВУ) у Мюнхені, уперше визнаний баварським міністерством, як установа з університетськими правами, 16 вересня 1950 року. Під час цьогорічної професорської ради (загальні збори) члени вибрали знову ректором УВУ В. Янева, а проректором З. Соколюка.

■

Цього року телевізійна сітка в Польщі передавала документальний фільм п. н. *Дерев'яні лемківські церковці.* Режисер фільму показав сучасний стан запущених і напівзруйнованих церков і з'ясував, що держава мало що робить для їхнього збереження. Після Другої світової війни близько 400 дерев'яних церков у Польщі знищено, а невелике число передала влада католицьким або православним громадам. Тепер стоять ще коло 300 лемківських церков, про які йшла мова в фільмі. Їх міг би врятувати від цілковитого занепаду Інститут мистецтвознавства Польської Академії Наук. Ришард Бриковський, член цього інституту, пояснив причину занепаду багатьох церков тим, що вони знаходяться в ще невідбудованих місцевостях. Інші церкви стали власністю парафій і про них дбає громада.

■

Канадське Об'єднання українських письменників "Слово" одержало нещодавно від уряду Канади дотацію в сумі чотирьох тисяч долярів. Гроші призначені на видання англомовного збірника канадсько-української прози, що міститиме переклади творів українських письменників і твори написані по-англійському авторами українського роду.

■

20 липня ц. р. уряд провінції Манітоби (Канада) доповнив шкільний закон правом уживання як мови навчання не тільки англійської й французької, але й інших мов. Цього домагалися на зустрічі з прем'єром Манітоби і міністром освіти ще 27 лютого ц. р. делегація Централі і вінніпезького відділу Комітету Українців Канади та представники Канадського інституту українських студій в Едмонтоні і Вінніпезького клюбу українських професіоналістів і підприємців. У наслідок зміни в шкільному законі почалася підготова до відкриття ще в цьому навчальному році кляс, в яких уживатиметься рівною мірою англійської й української мов на щоденних лекціях.

digitized by ukrbiblioteka.org

■

У Всеканадській катедрі Пресвятої Трійці у Вінніпезі відбувся 15 і 16 липня ц. р. надзвичайний Собор Української Греко-Православної Церкви (УГПЦ) в Канаді. Собор скликали для відзначення 60-річчя існування УГПЦ у Канаді та доповнення єпископату. Архимандрита Василя Федака вибрали, рукоположили і висвятили на єпископа саскатунського (провінція Саскачеван) та вікарія середньої єпархії УГПЦ, а владика Миколай став єпископом Торонто і східньої єпархії. Головою Собору був первоієрарх УГПЦ Митрополит Андрій.

Ю. М.

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

БУДЬМО ТОЧНІШИМИ

Шановна Редакціє!

У третьому числі *Сучасности* за цей рік на сторінці дев'ятій подано примітку:

> Єжи Єнджеєвіч (1902-1977) — видатний польський есеїст і перекладач з української, російської, італійської та німецької літератур. Свою повість про Шевченка (Jerzy Jędrzejewicz. *Noce ukraińskie albo rodowód geniusza)* він опублікував у Варшаві в 1972 році. — *Редакція.*

Хочу звернути увагу, що

1. Єжи Єнджеєвіч помер 19 листопада 1975 року.

2. У читача складається помилкове враження, наче *Українські ночі* побачили світ щойно 1972 року. Насправді ж перше видання повісти з'явилося 1966 року (тираж 6 000), друге — 1970 (тираж 5 000 + 302), а 1972 року твір видано втретє.

21 травня 1978 *Оксана Соловей*

ПРОСИМО ВИПРАВИТИ

У червневому числі нашого журналу за ц. р. у примітці від редакції до твору Леоніда Олексійчука "Три сповіді Василя Курилика прочитані з його полотен", на стор. 5 подано, що автор живе в Торонто (Канада) від 1976 року. Мало бути: 1977.

У тому ж самому творі трапилося ще три помилки:

стор. 9, рядок 14 знизу, надруковано: "Як ото я проступаю крізь теплі чоботи". Правильний текст: "Як ото я проступав крізь теплі чоботи".

стор. 10, рядок 10 згори, надруковано: "Щотижня — $1\frac{13}{52}$ аркуша". Правильний текст: "Щотижня — $1\frac{3}{52}$ аркуша".

стор. 18, рядок 18 згори, надруковано: "словом, добре, Шехерезадо, що ти — є моя замовниця!". Правильний текст: "словом, добре, Шехерезадо, що ти — не моя замовниця!".

digitized by ukrbiblioteka.org

Зміст

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

3 *Іван Світличний:* Рильські октави.
7 *Олекса Ізарський:* Квітнева революція. (Розділ з роману "Літо над озером".)
14 *Мирослав Антохій:* Металірика.
16 *Стефан Маллярме:* Сонети (III). У перекладах *Олега Зуєвського.*
20 *Дмитро Чуб:* Талановитий гуморист і сатирик Юрій Вухналь (1906 – 1937 – 1977).
26 *Валеріян Ревуцький:* Чи флейти грають вправно?

ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

32 *Вадим Бєлоцерковський:* Робітничі виступи в СРСР.

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

44 *Мирослав Прокоп:* Діяспора на роздоріжжі.
53 *Анатоль Камінський:* На потребу: суспільні рухи.
60 *Мирослав Болюх:* Леонід Плющ в Австралії.
68 *Богдан Осадчук:* Хроніка польського опозиційного руху.

ДИСКУСІЯ, РОЗМОВИ

72 *Наталія Пилипюк:* Благими намірами вимощене пекло.

ДОКУМЕНТАЦІЯ, ПУБЛІКАЦІЇ

90 *Д-р Павло Мурашко:* Відкритий лист прем'єрові федерального уряду.
94 *Б. К.:* Рух опору в НДР.
96 Маніфест першої організованої опозиції в Німецькій Демократичній Республіці.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

105 *Ліда Палій:* Книжка, що задовольняти не може.

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

109 *Ю. М.:* Примусова праця в'язнів у СРСР.

109 *Ю. М.:* Демонстрації в оборону політичних в'язнів.
110 *Ю. М.:* Цензура в Польщі.
112 28-ий Конґрес "Церква в потребі".
112 *А. І.:* Смерть українського приятеля.
113 Пригадка в справі збірки на допомогу родині Плющів.
114 Останнє слово Богдана Ребрика на суді та його заява до Верховної Ради СРСР.
116 Кандиба не відмовився від своїх поглядів.
118 *Юрій Маївський:* З міжнародної преси.
122 *Ю. М.:* З життя українців у світі.

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

126 *Оксана Соловей:* Будьмо точнішими.
126 Просимо виправити.

digitized by ukrbiblioteka.org

Адреси наших представників

Австралія: Library & Book Supply
16 a Prospect Street
Glenroy, Vic. -- 3046

Аргентіна: Dr. M. Wasylyk
Cooperativa de Credito
"Renacimiento"
Maza 144
Buenos Aires

Великобританія: Mr. S. Wasylko
4, The Hollows
Silverdale, Wilford
Nottingham

Ізраїль: G. Shakhnovich
c/o Oiring
Shimshon 692. 7
Askelon

Канада і США: Nina Ilnytzkyj
254 West 31st St. 15th Floor
New York, N. Y. 10001
USA
G. Lopatynski
254 West 31st St. 15th Floor
New York, N. Y. 10001
USA

Швайцарія: Dr. Roman Prokop
alte Landstrasse 22
8803 Rüschlikon

Швеція: Kyrylo Harbar
Box 62
Huddinge

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

місячника "СУЧАСНІСТЬ"

на 1978 рік

	одно число:	річно:
Австралія	2. --	20. -- дол.
Австрія	35. --	350. -- шил.
Англія	0.80	8. - фун.
Аргентіна	50. --	500. -- пез.
Бельгія	80. --	800. - бфр.
Бразілія	5. --	50. -- н. круз.
Венесуеля	2.50	24. -- ам. дол.
Голляндія	5.60	54. -- гул.
Ізраїль	8. --	80. -- із. ф.
Канада	2.50	24. -- к. дол.
Німеччина	4.60	46. -- нм.
США	2.50	24. - ам. дол.
Франція	9. -	90. - ффр.
Швайцарія	4.60	46. -- шфр.

Додаткові кошти пересилання нашого журналу летунською поштою до Канади і США становлять 10. -- дол. річно.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Просимо всіх наших вельмишановних передплатників і кольпортерів виставляти чеки на прізвища представників даної країни.

Передплати з країн, де немає представництва, просимо надсилати безпосередньо на адресу адміністрації в Мюнхені і виготовляти чеки на Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.

Адреси для вплат: Ukrainische Gesellschaft
für Auslandsstudien e. V.
Karlsplatz 8/III, 8000 München 2

Bankkonto: Deutsche Bank A. G.
Promenadeplatz, 8000 München 2
Kto Nr. 22/20457

Postscheckkonto PSchA München
Kto Nr. 22278-809

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ «СУЧАСНОСТИ»

ФРАНТИШЕК СИЛНИЦКИЙ

НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КПСС В ПЕРИОД С 1917 ПО 1922 ГОД

Мюнхен, 1978. 309 стор. Праця Ф. Сільницького — це наукова студія національної політики большевиків в періоді творення СРСР.

Автор аналізує течії в РКП(б) і вказує централістичні, великодержавні тенденції, які постійно грали провідну ролю в партії і доводили до забріханого ставлення партії до неросійських народів. Праця зокрема вартісна тим, що автор цитує документи з архіву РКП(б), що досі не були публіковані.

Франтішек Сільницький це колишній викладач Вищої партійної школи в Празі в часі "Празької весни", тепер живе в США. Його статті друкувалися на сторінках журналу *Сучасність*.

Ціна: 10 дол.

Замовлення на всі видання "Сучасности" висилати на адреси В-ва:

В Европі:

Sučasnist
Karlsplatz 8/III
8000 München 2
Federal Republic of Germany

у США:

Nina Ilnytzkyj
254 West 31st St. 15th Floor
New York, N. Y. 10001
USA

digitized by ukrbiblioteka.org